

Regeringens proposition

2000/01:79

Stöd till brottsoffer

Prop.
2000/01:79

Regeringen överlämnar denna proposition till riksdagen.

Stockholm den 12 mars 2001

Lena Hjelm-Wallén

Thomas Bodström
(Justitiedepartementet)

Propositionens huvudsakliga innehåll

Propositionen behandlar åtgärder för att förbättra stödet till dem som utsatts för brott.

Det föreslås att rätten till målsägandebitråde utvidgas genom att begränsningen till brott enligt brottsbalken i 1 § punkt 3 i lagen (1988:609) om målsägandebitråde tas bort. Genom en sådan ändring blir det möjligt för domstolen att i alla mål som kan ge fängelse pröva om förutsättningarna för förordnande av målsägandebitråde är uppfyllda. Det blir exempelvis möjligt för en domstol att förordna målsägandebitråde vid överträdelse av besöksförbud.

Socialtjänsten har en viktig roll att fylla när det gäller samhällets stöd till brottsoffer. För att lyfta fram och förtydliga detta ansvar föreslås att socialtjänstlagen (1980:620) kompletteras så att det klart framgår att socialtjänsten har ett ansvar för alla kommuninnevånare som har utsatts för brott och som behöver stöd och hjälp.

I propositionen behandlas, utöver de föreslagna lagändringarna, även andra åtgärder som regeringen bedömer nödvändiga för att förbättra stödet till brottsoffer. Bland annat redovisas ett antal förordningsändringar som regeringen avser genomföra för att ytterligare förbättra informationen och stödet till brottsoffer. Vidare aviseras ett antal myndighetsgemensamma och myndighetsspecifika uppdrag. Regeringen presenterar även en strategi för det fortsatta brottsofferarbetet.

Lagändringarna föreslås träda i kraft den 1 juli 2001.

1	Förslag till riksdagsbeslut.....	4
2	Lagtext.....	5
2.1	Förslag till lag om ändring i lagen (1988:609) om målsägandebitråde.....	5
2.2	Förslag till lag om ändring i socialtjänstlagen (1980:620) .	6
3	Ärendet och dess beredning	7
4	Allmänna utgångspunkter.....	8
5	Strategi för stödet till brottsoffer	11
5.1	Inledning	11
5.2	Utbildning för rättsväsendet.....	15
5.3	Samverkan.....	16
5.3.1	Samordning mellan myndigheter.....	16
5.3.2	Försöksverksamheter för samordning av ideella krafter.....	17
5.3.3	Fortsatta insatser för bättre samarbete	20
5.4	Forskning	21
6	Stöd till vittnen, målsägande m.fl.....	24
6.1	Bakgrund.....	24
6.2	Uppdrag att starta vittnesstödsverksamhet	25
7	Informations- och underrättelseskyldighet.....	26
7.1	Polisens informationsskyldighet	26
7.2	Åklagarnas underrättelseskyldighet m.m.....	29
7.3	Domstolarna och brottsoffren	31
8	Socialtjänsten och brottsoffren	33
8.1	Inledning	33
8.2	Socialtjänstens ansvar	35
9	Målsägandebitråde och stödperson	37
9.1	Inledning	37
9.2	Utvidgad rätt till målsägandebitråde.....	39
9.3	Målsägandebitråde och stödperson.....	40
9.4	Efterlevandes rätt till målsägandebitråde.....	42
10	Övriga frågor	44
10.1	Besöksförbud	44
10.2	Åklagarens skyldighet att föra talan om enskilt anspråk ..	46
10.3	Särskilda forumregler för förföljda personer	48
10.3.1	Inledning.....	48
10.3.2	Frågan om särskilda forumregler behöver utredas.....	52
10.4	Ekonomisk ersättning till enskild som fått fingerade personuppgifter	55
10.5	Lagen om särskild företrädare för barn.....	57
10.5.1	Bakgrund	57
10.5.2	Förslag till förtydligande	58
11	Ekonomiska konsekvenser	62

12	Författningskommentarer	65	Prop. 2000/01:79
12.1	Förslag till lag om ändring i lagen (1988:609) om målsägandebiträde.....	65	
12.2	Förslag till lag om ändring i socialtjänstlagen (1980:620).....	65	
Bilaga 1	Sammanfattning av utredningens betänkande.....	66	
Bilaga 2	Utredningens lagförslag	75	
Bilaga 3	Förteckning över remissinstanserna	90	
Bilaga 4	Lagrådsremissens lagförslag	91	
Bilaga 5	Lagrådets yttrande	93	
	Utdrag ur protokoll vid regeringssammanträde den 12 mars 2001	94	

1 Förslag till riksdagsbeslut

Regeringen föreslår att riksdagen antar regeringens förslag till

1. lag om ändring i lagen (1988:609) om målsägandebiträde,
2. lag om ändring i socialtjänstlagen (1980:620).

Regeringen har följande förslag till lagtext.

2.1 Förslag till lag om ändring i lagen (1988:609) om målsägandebitråde

Härigenom föreskrivs att 1 § lagen (1988:609) om målsägandebitråde skall ha följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

1 §¹

När förundersökning har inletts skall ett särskilt biträde för målsäganden (målsägandebitråde) förordnas i mål om

1. brott enligt 6 kap. brottsbalken, om det inte är uppenbart att målsäganden saknar behov av sådant biträde,

2. brott enligt 3 eller 4 kap. brottsbalken, på vilket fängelse kan följa, eller enligt 8 kap. 5 eller 6 § brottsbalken eller försök, förberedelse eller stämpling till sådant brott, om det med hänsyn till målsägandens personliga relation till den misstänkte eller andra omständigheter kan antas att målsäganden har behov av sådant biträde,

3. annat brott enligt brottsbalken, på vilket fängelse kan följa, om det med hänsyn till målsägandens personliga förhållanden och övriga omständigheter kan antas att målsäganden har ett särskilt starkt behov av sådant biträde.

3. annat brott på vilket fängelse kan följa, om det med hänsyn till målsägandens personliga förhållanden och övriga omständigheter kan antas att målsäganden har ett särskilt starkt behov av sådant biträde.

Målsägandebitråde får förordnas i högre rätt, om åklagaren eller den tilltalade har överklagat domen i ansvarsdelen.

Denna lag träder i kraft den 1 juli 2001.

¹ Senaste lydelse 1994:59.

2.2 Förslag till lag om ändring i socialtjänstlagen
(1980:620)

Prop. 2000/01:79

Härigenom föreskrivs att 8 a § socialtjänstlagen (1980:620)¹ skall ha följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

8 a §²

Socialnämnden bör verka för att kvinnor som är eller har varit utsatta för våld eller andra övergrepp i hemmet får stöd och hjälp för att förändra sin situation.

Socialnämnden bör verka för att *den som utsatts för brott och dennes anhöriga får stöd och hjälp. Socialnämnden bör härvid särskilt beakta att* kvinnor som är eller har varit utsatta för våld eller andra övergrepp i hemmet *kan vara i behov av* stöd och hjälp för att förändra sin situation.

Denna lag träder i kraft den 1 juli 2001.

¹ Lagen omtryckt 1988:871.

² Senaste lydelse 1998:409.

Regeringen beslutade den 15 juni 1995 att tillkalla en särskild utredare med uppgift att utvärdera de åtgärder som hade vidtagits på brottsofferområdet under den föregående tioårsperioden. Utredningen skulle vidare överväga behovet av förändringar i gällande lagstiftning och förändringar i övrigt när det gäller åtgärder för brottsoffer.

Utredningen antog namnet Brottsofferutredningen (Ju 1995:07). Den avlämnade i mars 1998 betänkandet BROTTSOFFER Vad har gjorts? Vad bör göras? (SOU 1998:40). Betänkandet innehåller förslag till olika åtgärder för att förbättra stödet till personer som utsatts för brott eller som riskerar att utsättas för brott. Bland annat föreslås att tillämpningsområdet för målsägandebiträde skall utvidgas och att det skall bli möjligt för domstol att under vissa förutsättningar förordna en stödperson till den som utsatts för brott. I betänkandet framhölls också att frågan om rättegångskostnadernas fördelning i tvistemål om skadestånd borde studeras, men att detta inte kunde ske inom ramen för utredningens uppdrag. Denna fråga har sedermera behandlats i proposition 1999/2000:47.

Utredningens sammanfattning av betänkandet finns i *bilaga 1*. Utredningens lagförslag finns i *bilaga 2*. Betänkandet har remissbehandlats. En förteckning över remissinstanserna finns i *bilaga 3*. Remissyttrandena och en remissammanställning finns tillgängliga i Justitiedepartementet (dnr Ju98/1237).

Vissa av Brottsofferutredningens förslag om åtgärder till stöd för brottsoffer har redan behandlats av regeringen och riksdagen, vilket redovisas i avsnitt 4.

Regeringen tar i denna proposition ställning till övriga förslag som Brottsofferutredningen har presenterat. Regeringen behandlar även ett par förslag beträffande tillämpningen av lagen (1999:997) om särskild företrädare för barn, som anhängiggjorts i Justitiedepartementet år 2000 (Ju2000/1642 och Ju2000/5184).

Inom Justitiedepartementet pågår för närvarande också en översyn av besöksförbudslagstiftningen. Olika åtgärder övervägs i syfte att ytterligare förbättra skyddet för våldsutsatta kvinnor.

Lagrådet

Regeringen beslutade den 1 februari 2001 att inhämta Lagrådets yttrande över de lagförslag som finns i *bilaga 4*. Lagrådet lämnade förslagen utan erinran. En redaktionell ändring har dock gjorts.

Brottsofferbegreppet

I propositionen används både begreppet brottsoffer och begreppet målsägande. Begreppet brottsoffer är allmänt vedertaget i den juridiska doktrinen, men förekommer inte i lagstiftningen. Där används i stället termen målsägande. Av 20 kap. 8 § rättegångsbalken (RB) framgår att målsägande är den mot vilket ett brott har blivit begånget eller som har blivit förnärad av brottet eller lidit skada. Det finns många definitioner av begreppet brottsoffer. I det följande används därför genomgående begreppet målsägande i de fall definitionen är av direkt betydelse för tillämpningen av en lagregel.

Bakgrund

Brottsoffrens behov av skydd och stöd har under de senaste två decennierna varit föremål för en mängd olika utredningar och förslag. Många av dem har också lett till att samhällets skydd och stöd till brottsoffren förbättrats avsevärt. I direktiven till Brottsofferutredningens uppdrag redovisas dessa åtgärder utförligt (dir. 1995:94). Denna redovisning har av Brottsofferutredningens uppdaterats och kompletterats med de åtgärder som vidtagits under tiden från det att direktiven gavs fram till dess att betänkandet överlämnades år 1998.

Bakgrunden till Brottsofferutredningen står att finna i Justitiekommitténs betänkande 1994/95:JuU13. I detta konstaterade utskottet att det var dags att med ett samlat grepp utvärdera det lagstiftningsarbete m.m. som den senaste tioårsperioden hade pågått på brottsofferområdet. Utskottet uttalade bland annat följande. ”En mängd åtgärder för att stärka brottsoffrets ställning i olika avseenden har i snabb takt genomförts under senare år. Nya lagar har införts och gamla har setts över och ändrats. En betydande del av de regeländringar som genomförts rör myndigheternas handläggning av brottsofferärenden och frågor angående den information som skall lämnas samt det stöd och den hjälp som myndigheten skall tillhandahålla människor som drabbats av brott.”

I utredningens uppdrag ingick också att analysera de åtgärder som vidtagits på brottsofferområdet under den senaste tioårsperioden och överväga behovet av förändringar i gällande lagstiftning och förändringar i övrigt när det gäller stödet till brottsoffer.

Brottsofferutredningen konstaterar i sitt betänkande att de åtgärder som vidtagits har haft stor betydelse för brottsoffren men att det fortfarande finns brister, framför allt vad gäller rättsväsendets och andra myndigheters kunskap om brottsofferproblematiken, bemötande av brottsoffer samt information till målsägande och vittnen. Det rör sig således till stor del om brister som inte enbart kan åtgärdas genom att nya lagregler tillskapas.

Sedan Brottsofferutredningen lämnade sitt betänkande har frågor som rör brottsoffer till följd av såväl direkta som indirekta åtgärder hamnat än mer i fokus. För närvarande pågår inom en rad myndigheter och organisationer runt om i landet ett stort antal projekt som syftar till att förbättra villkoren för dem som utsatts för brott. Vad som under de senaste åren, vid sidan av uppdrag m.m. från regeringen samt Brottsoffermyndighetens och olika ideella organisationers betydelsefulla arbete, sannolikt har haft störst betydelse för att stimulera denna process är de projekt som initierats och genomförts med medel från Brottsofferfonden. Under de sex år som fonden har funnits har närmare 70 miljoner kronor fördelats på ca 500 projekt spridda över landet. Det rör sig om en mängd olika projekt inom forskning, utbildning och informationsverksamhet. I en nyligen genomförd utvärdering av fonden *Fem år med brottsofferfonden – en beskrivning och en utvärdering av fondens verksamhet och resultat* – konstateras också att fonden har haft stor betydelse för att föra upp brottsofferfrågorna på dagordningen och få in ett brottsofferperspektiv i olika verksamheter.

En annan bidragande faktor av betydelse för denna process är den ökade satsning som görs för att förebygga brott. Genom att effektiva brottsförebyggande åtgärder vidtas minskar antalet brott. Färre brott innebär att färre människor drabbas av brott. Känslan av trygghet ökar.

Polisen har kritiserats för att inte ta brottsofferproblematiken på allvar. Mot bakgrund av sådan kritik och med anledning av de uttalanden som Brottsofferutredningen gjort i sitt betänkande har Rikspolisstyrelsen (Polishögskolan) på eget initiativ arbetat fram en brottsofferhandbok som är tänkt att tjäna som en teoretisk och praktisk handledning för polisen inför 2000-talet. Huvudsyftet med handboken är att inom polisen skapa bättre förståelse för brottsoffrens handlingsmönster och behov. Den ger också exempel på hur polismyndigheter kan effektivisera och förbättra sitt stöd till brottsoffer. I boken skisseras även en modell för hur en polismyndighet kan organiseras för att i praktiken leva upp till statsmakternas krav. Bland annat beskrivs betydelsen av att all personal inom polisorganisationen – från den enskilde polismannen och den civilanställda anmälningsupptagaren till länspolismästaren – har kunskap om dels den egna organisationen, dels samhällets samlade brottsofferstöd.

I detta sammanhang bör även regeringens proposition 1997/1998:55 Kvinnofrid nämnas, som riksdagen fattade beslut om år 1998 (bet. 1997/98:JuU13, rskr 1997/98:250). Förutom förslag till åtgärder mot mäns våld mot kvinnor, prostitution och sexuella trakasserier beslutade regeringen i samband med denna om en rad myndighetsgemensamma och myndighetsspecifika uppdrag som berörde brottsoffer, framför allt utsatta kvinnor. Sammanlagt 41 miljoner kronor avsattes för en mängd olika åtgärder, bland annat sex och en halv miljoner kronor till fortbildning av de yrkesgrupper som på olika sätt kommer i kontakt med utsatta kvinnor, sex miljoner kronor i höjt stöd till kvinnojourerna, fem miljoner till ett utvecklingsarbete om våld mot kvinnor och prostitution och två miljoner till en särskild brottsofferundersökning. Myndigheterna arbetar för närvarande med dessa och övriga uppdrag. Det finns

anledning att anta att detta arbete, även om det i första hand gäller mäns våld mot kvinnor, kommer att vara till generell nytta för brottsofferarbetet.

Förslag som redan behandlats m.m.

Flera av de konkreta förslag till åtgärder som Brottsofferutredningen presenterat i sitt betänkande har redan behandlats. Riksdagen har fattat beslut om att höja avgiften till brottsofferfonden från 300 till 500 kronor (prop. 1998/99:100, bet. 1998/99:FiU27, rskr. 1998/99:249). De medel som denna höjning tillför fonden används för att på olika sätt stödja brottsoffren. I anslutning härtill har regeringen även genomfört en ändring i förordningen (1994:426) om brottsofferfond för att underlätta för ideella organisationer att erhålla bidrag till sin löpande verksamhet. Riksdagen har vidare fattat beslut om att begränsa brottsoffers skyldighet att ersätta en skadeståndsskyldigs rättegångskostnader (prop. 1999/2000:47, bet. 1999/2000:LU14, rskr. 1999/2000:164).

Barns utsatta situation har uppmärksammats särskilt. Den 1 januari 2000 trädde lagen (1999:997) om särskild företrädare för barn i kraft (prop. 1998/99:133, bet. 1999/2000:JuU2, rskr. 1999/2000:49). Genom denna lag har möjligheterna att ta till vara barnets rätt stärkts väsentligt i sådana fall där en vårdnadshavare eller någon som vårdnadshavaren står i ett nära förhållande till misstänks för brott mot barnet.

Även brottsoffers möjlighet att få ta del av uppgifter i brottsutredningar som de behöver för att kunna ta till vara sin rätt har utretts (Ds 2000:64). Promemorian remissbehandlas för närvarande.

Regeringen har vidare, genom såväl direkta uppdrag till polis-, åklagar- och domstolsväsendet som genom regleringsbrev och andra budgetdokument, verkat för att stärka de brottsutsattas situation. Under de tre senaste åren har t.ex. ett av verksamhetsmålen för polisen varit att deras stöd till brottsoffer skall förbättras. I 1999 års regleringsbrev uppdrogs dessutom åt Rikspolisstyrelsen och Riksåklagaren att tillsammans se över och förbättra rutinerna i ärenden om besöksförbud. Regeringen uppdrog, i juni 1999, åt rättsväsendets myndigheter att utarbeta forsknings- och kunskapsstrategier för sina respektive verksamhetsområden (Ju1999/2920). Myndigheterna skulle bland annat redovisa sina mål och strategier för att tillgodose behoven av utbildning, forskning, utvecklingsarbete och information inom sina respektive områden.

Rikspolisstyrelsen och Riksåklagaren har i respektive regleringsbrev för år 2000 givits i uppdrag att, som ett led i kampen mot brott med rasistiska eller homofobiska inslag, upprätta en strategi för att säkerställa att personalen har god kunskap om grunden för dessa brott och om situationen för de grupper som utsätts för dem. I detta arbete skall de kunskapsstrategier som utarbetats enligt ovan nämnda regeringsbeslut den 23 juni 1999 beaktas.

Riksåklagaren har dessutom i regleringsbrevet för år 2000 ålagt ett återrapporteringskrav för vilka åtgärder som vidtagits inom åklagarorganisationen, för att ytterligare förbättra åklagarnas bemötande av och stöd till målsäganden och vittnen.

Regeringen har vidtagit flera åtgärder för att förbättra domstolarnas bemötande och omhändertagande av brottsoffer. Redan i 1998 års regleringsbrev uppdrogs åt Domstolsverket att efter samråd med Brottsofferutredningen och Brottsoffermyndigheten ta fram ett åtgärdsprogram för att förbättra domstolarnas bemötande av parter, vittnen, målsägande och andra som kommer i kontakt med domstolarna.

Domstolsverket har vidare, i likhet med Rikspolisstyrelsen och Riksåklagaren, fått i uppdrag att upprätta en strategi för att säkerställa att personalen har god kunskap om såväl grunden för rasistiska, främlingsfientliga eller homofobiska yttringar som om situationen för de grupper som utsätts för sådana brott.

När det gäller hot mot vittnen föreslog Brottsofferutredningen att Rikspolisstyrelsen skulle ges i uppdrag att tillsammans med Riksåklagaren och Kriminalvårdsstyrelsen utarbeta ett nationellt handlingsprogram för skydd av bevispersoner. Regeringen har givit ett sådant uppdrag, vilket har redovisats den 14 december år 2000 (dnr. Ju 2000/6615). Vidare har, på grund av bland annat förslag från Brottsofferutredningen, försöksverksamhet med användning av videoteknik i rättegång startats vid ett antal domstolar i landet (prop. 1998/99:65). Regeringen har också givit en särskild utredare i uppdrag att analysera medlingens roll i rättssystemet (dir. 1998:30). Betänkandet, som överlämnades till regeringen den 29 november år 2000, remissbehandlas för närvarande (Medling vid ungdomsbrott, SOU 2000:15).

En rad olika åtgärder har alltså vidtagits under de senaste åren för att förbättra skyddet och stödet till brottsoffer. Ett flertal av dessa åtgärder har varit inriktade på att åtgärda just brister vad gäller rättsväsendets bemötande/omhändertagande av och information till brottsoffer. Rikspolisstyrelsens brottsofferhandbok samt de olika projekt och utbildningsinsatser som pågår är viktiga instrument för att få till stånd en ökad medvetenhet om brottsoffrens behov, vilket i sin tur bör komma att avspeglade sig i myndigheternas kontakter med brottsoffer.

5 Strategi för stödet till brottsoffer

5.1 Inledning

Regeringen presenterar i denna proposition vissa förslag till förändrad lagstiftning, som bedöms som nödvändiga för att ytterligare förbättra det rättsliga stödet för dem som utsatts för brott.

En viktig utgångspunkt för regeringens fortsatta överväganden är dock att det som framför allt behövs för att ytterligare stärka stödet och skyddet för brottsoffer är attitydförändringar, ökad kunskap och ett utvecklat samarbete mellan myndigheter och mellan myndigheter och ideella organisationer. Ställningstagandet grundar sig på de slutsatser som kan dras utifrån Brottsofferutredningens betänkande och utifrån aktuell forskning på brottsofferområdet (viktimologisk forskning).

Att förändra attityder, att öka kunskapen och att förbättra samarbetet mellan olika aktörer är emellertid inte något som kan åstadkommas över

en natt. För detta krävs ett metodiskt och målinriktat arbete. Regeringens strategi för att ytterligare förbättra situationen för brottsoffer kan sägas bestå av följande huvudlinjer.

Utbildningsinsatser

Den som har utsatts för brott skall bemötas på ett korrekt sätt och erhålla relevant information om såväl utvecklingen i det egna ärendet som vilket stöd som finns att tillgå. Det är regeringens övertygelse att brister i bemötande och omhändertagande till stor del har sitt ursprung i dåliga kunskaper om vad det innebär att ha blivit utsatt för brott. Alla som arbetar inom rättsväsendet och som kommer i kontakt med brottsoffer bör därför erhålla utbildning om brottsofferproblematiken. Det är emellertid inte tillräckligt med engångsvisa utbildningsinsatser eftersom sådana ofta tenderar att falla i glömska med tiden. Inom varje myndighet och mellan olika myndigheter måste komma till stånd en kontinuerlig diskussion om brottsofferfrågor, där erfarenheter och ny kunskap tas till vara på ett dynamiskt sätt. Myndigheterna bör utarbeta handlingsplaner för hur de framgent skall arbeta med brottsofferfrågor.

Samarbete

För att rättsväsendets myndigheter skall kunna ge brottsoffer det stöd och skydd som de har rätt att förvänta sig måste myndigheterna ha ett väl utvecklat samarbete. Om en myndighet i rättskedjan tar väl hand om brottsoffer medan andra låter bli, blir det samlade intrycket ändå dåligt. Den som utsatts för brott skall exempelvis genom såväl åklagare som domstol kunna få information om vad som skall hända vid en eventuell domstolsförhandling. Han eller hon skall som huvudregel heller inte behöva inställa sig till en domstolsförhandling på egen hand.

Av särskild vikt är vidare att ta tillvara de tjänster som frivilligorganisationer kan erbjuda. Ideella brottsofferorganisationer, exempelvis Brottsofferjourernas Riksförbund (BOJ), Riksorganisationen för kvinnojourer och tjejjourer i Sverige (ROKS) och Sveriges Kvinnojourers Riksförbund (SKR) är ett viktigt och nödvändigt komplement till det allmänna. De bör ges så goda förutsättningar som möjligt för sitt arbete. Myndigheternas handlingsplaner bör innehålla en strategi för samarbetet med ideella organisationer.

Forskning

Forskning om brottsoffer är av stor betydelse för att man i framtiden skall kunna minska människors utsatthet och rädsla för brott samt ytterligare utveckla insatserna för brottsoffer. Den utbildning som kontinuerligt bör ske inom rättsväsendet måste bygga på relevant kunskap. Grunden för denna kunskap är forsknings- och utvecklingsarbete. Den viktimologiska forskningen i vårt land är dock ännu förhållandevis outvecklad. Detta var också ett av skälen till att Brottsofferfonden inrättades den 1 juli 1994. År 1997 genomförde Brottsoffermyndigheten en inventering av brottsofferforskningen i Sverige.

Den visade att det då pågick 51 forskningsprojekt runt om i landet. Brottsofferfonden finansierade 19 av dessa projekt och var därmed den största enskilda finansiären. Den viktimologiska forskningen måste emellertid vidgas och fördjupas ytterligare. För att detta skall kunna ske måste viktimologiska forskningsmiljöer finnas vid landets universitet och högskolor.

Barn som brottsoffer

Barn som brottsoffer skall uppmärksammas ytterligare. Under senare år har flera åtgärder vidtagits för att förbättra skyddet för och stödet till utsatta barn och ungdomar. Det har gjorts ett flertal ändringar i olika straffrättsliga bestämmelser. Vidare har i budgetarbetet behovet av myndighetssamarbete betonats när det gäller att motverka våld i hemmet mot kvinnor och barn, liksom nödvändigheten av en skyndsam handläggning när barn är inblandade i en rättsprocess. Den 1 januari i år trädde dessutom lagen (2000:873) om registerkontroll av personal inom förskoleverksamhet, skola och barnomsorg i kraft (prop. 1999/2000:123, bet. 2000/01:UbU4, rskr. 2000/01:6). Den syftar till att öka skyddet för barn mot att personal, som har dömts för vissa brott, anställs i dessa verksamheter.

Dessa åtgärder är alla steg i rätt riktning, men det är viktigt att arbetet med att förstärka barn och ungdomars rättssäkerhet fortsätter. Detta har också regeringen framhållit i sin skrivelse Barn – här och nu, Redogörelse för barnpolitiken i Sverige med utgångspunkt i FN:s konvention om barnets rättigheter (skr.1999/2000:137). Även forskningen om barns utsatthet är angelägen (avsnitt 5.4).

En av samhällets viktigaste uppgifter är att skydda barn från sexuella och andra allvarliga kränkningar. I den nu pågående översynen av bestämmelserna om sexualbrott ägnas särskild uppmärksamhet åt brott som riktas mot barn (1998 års sexualbrottskommitté [Ju 1998:48]). Det pågår vidare arbete med att stärka rättssäkerheten för barn som utsätts för brott. Förutom det steg som har tagits i och med lagen (1999:997) om särskild företrädare för barn, som trädde i kraft 1 januari 2000 (prop. 1998/99:133, bet. 1999/2000:JuU2, rskr. 1999/2000:49) betonas bland annat i denna proposition betydelsen av att förbättra rättsväsendets och andra myndigheters bemötande av dem som utsatts för brott.

Kommittén mot barnmisshandel (dir. 1998:105) överlämnade i april 2000 sitt delbetänkande Barnmisshandel – Polisens och åklagarnas handläggningstider och arbetsmetoder (SOU 2000:42). I betänkandet lämnas flera förslag som tar sikte på polis och åklagares arbete med förundersökningar. Bland annat föreslås att det i grundutbildningen för poliser skall införas moment som ger alla poliser kunskap om barnkonventionens budskap, hur man möter barn samt hur man hanterar de särskilda frågor som kommer upp i ärenden där barn är inblandade. Det föreslås vidare att det skall finnas utbildning på central nivå som tar sikte på att vidareutbilda poliser i att handlägga barnmisshandelsärenden. Dessa och övriga förslag i betänkandet bereds för närvarande i Regeringskansliet. Men förslagen och de uppdrag som aviseras i denna proposition omfattar givetvis även barn och ungdomar som utsatts för brott.

I regeringens strategi för att öka stödet till brottsoffer ingår även andra komponenter. En betydelsefull sådan är polisens arbete med brottsofferfrågor. Brottsofferarbetet är enligt regeringens mening en viktig del i den polisiära verksamheten. Det är angeläget att polisen är medveten om detta och att denna insikt genomsyrar polisens arbete. Polisen är ofta den första representant för samhället som brottsoffer kommer i kontakt med. Mötet mellan ett brottsoffer och polisen är därför mycket viktigt ur flera olika aspekter. Vad som för den enskilde polismannen kan uppfattas som en rutinhändelse är inte sällan för den drabbade något som endast inträffar en gång i livet och som väcker starka känslor. Det är viktigt att polisen har kunskap om och förståelse för hur sårbar en person kan vara efter att ha varit med om en starkt känsloladdad händelse. Detta har betydelse både för medborgarnas förtroende för rättsväsendet och för polisens, åklagarens och domstolens utredning respektive prövning av det inträffade.

Det har i olika sammanhang framförts önskemål till regeringen om att regeringen bör ingripa i polisorganisationen och se till att det inrättas särskilda brottsofferenheter. Det ankommer dock inte på regeringen att lämna synpunkter på hur polisen bör organisera sin verksamhet. Generellt sett bör brottsofferfrågor vara en integrerad del i polisarbetet. Samtidigt är det naturligtvis angeläget att det finns en klar ansvarsfördelning vid varje polismyndighet för brottsofferverksamheten. Rikspolisstyrelsen arbetar emellertid kontinuerligt för att förbättra polisens stöd till brottsoffer och hur detta stöd skall organiseras ankommer det på myndigheten själv att ta ställning till. Organisationen kan också se olika ut inom olika polismyndigheter. Polismyndigheten i Uppsala län har t.ex. långt framskridna planer på att inrätta en "brottsofferenhet" med central placering i myndigheten.

Ytterligare en betydelsefull komponent i regeringens strategi är Brottsoffermyndigheten vilken, på samma sätt som Brottsofferfonden, tillskapades i syfte att förstärka brottsoffrens ställning. När Brottsoffermyndigheten bildades år 1994 så var det bland annat för att skapa förutsättningar för bättre överblick, samordning och utveckling av brottsofferområdet. Myndigheten har under de drygt sex år som den funnits på ett påtagligt sätt bidragit till att lyfta fram brottsofferfrågor i olika sammanhang. Inom myndigheten finns numera en omfattande kunskap som det är angeläget att tillvarata i det fortsatta arbetet. Regeringen har därför för avsikt att ge Brottsoffermyndigheten en mycket aktiv roll också i det fortsatta brottsofferarbetet.

En annan viktig del av regeringens strategi är att korta handläggningstiderna inom rättsväsendet och öka uppklaringsprocenten vad gäller brott. Regeringen tillsatte i detta syfte den 7 december år 2000 en särskild beredning med uppgift att lämna förslag på hur dessa mål skall uppnås (dir. 2000:90). Beredningens uppdrag omfattar till en början ett antal huvuduppgifter. Den skall undersöka möjligheterna att förkorta den genomsnittliga tiden från det att ett brott anmäls till dess dom faller och kan verkställas. Beredningen skall också överväga på vilket sätt den brottsutredande verksamheten ytterligare kan förbättras. Därutöver skall beredningen behandla vissa övergripande frågor om myndigheters

lokalisering samt utbildning, kompetensutveckling och personalrörlighet inom rättsväsendet.

Som nämnts ovan bedömer regeringen det som nödvändigt att även föreslå vissa lagändringar för att ytterligare öka det lagreglerade stödet för dem som utsatts för brott. När det gäller besöksförbudslagstiftningen fann Brottsofferutredningen att lagen fungerar relativt väl men att den bättre bör anpassas efter parternas förhållande i det enskilda fallet. Regeringen delar denna bedömning men anser också, vilket många tragiska händelser visat de senaste åren, att ytterligare åtgärder måste vidtas för att förbättra skyddet för förföljda och våldsutsatta kvinnor. Inom Justitiedepartementet utreds för närvarande möjligheten att bland annat använda elektronisk fotboja vid överträdelse av besöksförbud.

Ändringar i lagen (1988:609) om målsägandebiträde och en ökad satsning på mer stöd till vittnen och målsäganden är viktiga åtgärder, dels för att öka brottsoffrens trygghet och möjlighet att tillvarata sin rätt under den straffrättsliga processen, dels för att söka förhindra att målsäganden och vittnen på grund av exempelvis rädsla undandrar sig att vittna. Likaså måste det anses angeläget att den som utsatts för så allvarliga hot mot sin säkerhet att han eller hon för att skydda sig måste byta identitet inte också skall behöva drabbas ekonomiskt. I denna del lämnar regeringen dock inget förslag eftersom regeringen anser det vara nödvändigt att utreda om ersättning även skall kunna utgå i andra fall där någon på grund av hot tvingas skydda sin identitet (se nedan avsnitt. 10.4).

5.2 Utbildning för rättsväsendet

Regeringens bedömning: Rikspolisstyrelsen, Riksåklagaren och Domstolsverket bör var och en få i uppdrag att i samverkan med Brottsoffermyndigheten genomföra utbildning i brottsofferfrågor för personal som ännu inte genomgått sådan särskild utbildning.

Rikspolisstyrelsen, Riksåklagaren och Domstolsverket bör vidare få i uppdrag att i samråd med Brottsoffermyndigheten ta fram handlingsplaner för hur respektive myndighet i framtiden skall arbeta för att se till att berättigade krav från brottsoffren på polis, åklagar- och domstolsväsendet uppfylls. Myndigheternas handlingsplaner bör redovisas till regeringen i samband med årsredovisningen för år 2001.

Utredningens bedömning: Utredningen har föreslagit att Rikspolisstyrelsen, Riksåklagaren och Domstolsverket skall få i uppdrag att inom respektive område anordna utbildning i brottsofferfrågor.

Remissinstanserna: De remissinstanser som yttrat sig i dessa frågor instämmer i huvudsak med utredningens överväganden.

Skälen för regeringens bedömning: En betydelsefull faktor för vilka konsekvenser ett brott kan få för den enskilde individen är de följdhändelser som brottet medför. Händelsen i sig utgör inte alltid det största hotet mot den drabbades framtida psykiska hälsa. Lika avgörande kan bemötandet eller bristen på lämpliga åtgärder och information vara efter det att händelsen ägt rum. Människor i kris måste behandlas på ett sådant sätt att risken för en så kallad sekundär traumatisering minskas.

Med sekundär traumatisering avses den psykiska stress som kan uppstå till följd av att omgivningen reagerar på ett för den drabbade negativt sätt. Det sekundära traumat kan uppstå i mötet med exempelvis polis, åklagare eller domare som saknar kunskap om och förståelse för hur sårbar en person är efter att ha varit med om en starkt känsloladdad händelse. Information behövs för att den som utsatts för brott skall kunna ta tillvara sin rätt. Information behövs också för att han eller hon skall kunna återfå kontrollen och kunna handskas med sin situation. Men ett gott omhändertagande är inte bara av central betydelse för offrets rehabilitering. Det är också av största betydelse ur rättssäkerhets-synpunkt. Får människor intrycket av att rättsväsendets representanter nonchalerar eller bagatelliserar vissa typer av brott finns det en uppenbar risk att förtroendet för rättsväsendet minskar.

Brister såväl vad gäller hänsynsfullt bemötande som när det gäller att ge relevant information kan svårligen åtgärdas genom ny eller förändrad lagstiftning. Vad som måste komma till stånd är en attitydförändring hos dem som i sitt dagliga arbete möter brottsoffer. Det är därför regeringens övertygelse att utbildning i olika brottsofferfrågor är av stor betydelse för att åtgärda flertalet av de brister som Brottsofferutredningen genom sina undersökningar visat allttjämt finns vad gäller samhällets omhändertagande av och stöd till brottsoffer.

Sedan Brottsofferutredningens betänkande presenterades har utbildning i brottsofferfrågor genomförts, men i varierande omfattning, inom polis-, åklagar- och domstolsväsendet. Längst har Riksåklagaren kommit som tillsammans med Brottsoffermyndigheten har genomfört utbildning för i stort sett alla åklagare i landet.

Enligt regeringens mening bör liknande utbildningsinsatser genomföras för personal inom polis- och domstolsväsendet samt för annan berörd personal inom åklagarväsendet. Regeringen avser därför att uppdra åt envar av Rikspolisstyrelsen, Riksåklagaren och Domstolsverket att i samverkan med Brottsoffermyndigheten anordna utbildning för den personal inom respektive myndighet som i sitt dagliga arbete kommer i kontakt med människor som utsatts för brott.

För att ytterligare understryka vikten av att konkreta resultat uppnås avser regeringen dessutom att uppdra åt nämnda myndigheter att i samråd med Brottsoffermyndigheten ta fram handlingsplaner för hur respektive myndigheter framgent skall arbeta för att tillse att berättigade krav från brottsoffren på polis, åklagar- och domstolsväsendet uppfylls.

5.3 Samverkan

5.3.1 Samordning mellan myndigheter

Betydelsen av ett nära samarbete mellan polis, åklagare och domstolar har uppmärksamrats allt mer under senare år. Detta har bland annat lett till att regeringen påbörjat ett omfattande arbete för att modernisera rättsväsendet. Arbetet omfattar organisationsförändringar, förändrade och nya arbetsmetoder, personalutbildning och annan kompetensutveckling. Arbetet skall i ökad utsträckning utgå från en helhetssyn på verksamheten och, med bibehållen respekt för den inbördes rollfördelningen,

långtgående myndighetssamverkan. Medborgarperspektivet är grunden för och skall genomsyra allt arbete. Det gäller såväl i det brottsförebyggande arbetet som i de olika myndigheternas arbete med att lösa tvister, tillgodose rättsanspråk, utreda och lagföra brott, verkställa straff och ge stöd till brottsoffer.

En rad olika projekt för att förbättra samverkan har inletts. Som exempel kan nämnas att det vid landets samtliga åklagarmyndigheter i samverkan med berörda myndigheter har inletts så kallade rättskedjeprojekt. Med rättskedjeprojekt menas att myndigheterna inom rättsväsendet, med iakttagande av den inbördes rollfördelningen, är beroende av varandras verksamhet för att tillgodose den enskilde medborgarens krav på minskad brottslighet och ökad trygghet. Målet med projekten är att med bibehållen kvalitet och rättssäkerhet åstadkomma en snabbare genomströmning genom hela rättskedjan från brottsanmälan till slutlig lagföring. Detta kommer att komma såväl brottsoffren som de misstänkta gärningsmännen till godo.

De rättsvårdande myndigheterna kan dock endast göra en del av det som sammantaget måste till för att förbättra situationen för brottsoffer. För att åstadkomma ett fullgott omhändertagande måste även andra aktörer involveras i långt större utsträckning än vad som hitintills varit fallet. På det lokala planet finns en rad kommunala inrättningar, privata initiativ, ideella organisationer, lokala brottförebyggande råd och andra aktörer som direkt eller indirekt kan hjälpa och stödja brottsoffer.

5.3.2 Försöksverksamheter för samordning av ideella krafter

Riksdagen fattade år 1999 beslut om att höja avgiften till Brottsofferfonden från 300 till 500 kronor (prop. 1998/99:100, bet. 1998/99:FiU27, rskr. 1998/99:249). I anslutning härtill genomförde regeringen även en ändring i förordningen (1994:426) om brottsofferfond för att underlätta för ideella organisationer att erhålla bidrag till sin löpande verksamhet.

Brottsofferutredningen föreslog denna höjning i sitt betänkande och menade att de ca sju miljoner kronor i årligt tillskott till Brottsofferfonden som den skulle innebära borde tillföras de ideella organisationer som arbetar med brottsofferinriktad verksamhet. Samarbete mellan olika organisationer borde enligt utredningen premieras.

Brottsofferutredningen kontaktades under arbetets gång av såväl Brottsofferjourernas Riksförbund (BOJ) som av Brottsoffermyndigheten med förslag om hur brottsofferarbetet bäst skulle kunna samordnas. BOJ föreslog att det borde tillsättas särskilda länsassistenter med uppgift att samordna verksamheten vid brottsofferjourerna i respektive län. Dessa skulle vara anställda av BOJ. Tillgängligheten vid landets brottsofferjourer skulle därmed öka menade man.

Brottsoffermyndigheten föreslog i stället att samordnarna skulle vara statligt anställda och att de skulle ha ett övergripande regionalt samordningsansvar. En region kunde tänkas utgöra ett större geografiskt område än ett län och på så sätt skulle inte hela tillskottet till Brottsofferfonden behöva tas i anspråk för att finansiera brottsofferassistenter. Enligt Brottsoffermyndigheten skulle ett statligt huvud-

mannaskap innebära ett slags kvalitetssäkring och det skulle gagna även andra ideella organisationer i deras löpande verksamhet. En nackdel som myndigheten förutsåg med statligt anställda samordnare var att de ideella organisationerna därmed riskerade att förlora något av sin ideella prägel. Brottsoffermyndigheten föreslog därför att den skulle få genomföra en försöksverksamhet med en statligt anställd regional brottsofferassistent.

Brottsofferutredningen föreslog emellertid, efter en diskussion om olika tänkbara alternativ för att få till stånd en bättre tillgänglighet, samverkan och samordning ute i de olika länen, att de jourer som vill samverka borde gå samman och hos Brottsofferfonden ansöka om medel för att anställa en brottsofferassistent, eller på annat sätt förbättra tillgängligheten.

I en skrivelse till Justitiedepartementet i juni 1998 föreslog Brottsoffermyndigheten i samarbete med BOJ två parallella försöksverksamheter för samordning av ideella krafter. En med Brottsoffermyndigheten som huvudman och en med BOJ som huvudman. Förslagen var likalydande med de förslag som lämnats till Brottsofferutredningen. Medel beviljades för båda dessa projekt. Brottsoffermyndighetens projekt kom att förläggas till Örebro och omfatta Örebro län. BOJ:s projekt – en länscentral – förlades till de två länen Södermanland och Östergötland.

Örebroprojektet

Syftet med Brottsoffermyndighetens projekt var att få till stånd ett ökat samarbete och en bättre samordning mellan de ideella organisationerna liksom mellan dessa och den offentliga verksamheten.

Projektet inleddes med att en ”brottsoffersamordnare” anställdes och med en inventering av vilka ideella organisationer som var verksamma i området. Syftet var dels att utröna vilken brottsofferinriktad verksamhet som pågick i länet, dels att informera om projektet och om Brottsoffermyndighetens verksamhet. Inventeringen visade att det stora flertalet myndigheter inte hade någon särskild beredskap för att möta brottsoffer.

För att få i gång en diskussion om brottsoffers utsatthet och särskilda behov deltog samordnaren i ett antal utbildnings- och informationsträffar vid myndigheterna. Vidare skapades ett särskilt nätverk, dels för samverkan och erfarenhetsutbyte, dels för att anordna gemensamma utbildningstillfällen i brottsofferrelaterade frågor. Genom nätverksträffar skapades kontaktvägar mellan företrädare för verksamheter med anknytning till brottsoffer. Ett annat syfte med nätverket var att initiera handlingsplaner för brottsofferfrågor. Myndigheterna i regionen tillfrågades om de behövde hjälp för att ta fram handlingsplaner. De fick även via en enkät besvara frågor om vilken beredskap som fanns för att möta brottsoffer. Resultatet av enkäten användes sedan som underlag i det fortsatta arbetet.

Ett av målen med projektet var att få till stånd en fungerande verksamhet med stöd till vittnen och målsäganden vid tingsrätter inom regionen (Örebro, Hallsberg, Lindesberg och Karlskoga). När projektet startade i mars 1999 hade brottsofferjourerna i länet, med undantag av den i Karlskoga, inte resurser för att genomföra ett projekt av den storleksordning som vittnesstödsverksamhet innebär. Med stöd av

samordnaren byggdes vittnesstödsverksamhet upp vid de tre tingsrätter i länet där sådan verksamhet inte fanns tidigare. Konkret innebar detta att ett fyrtiotal personer erhöll s.k. vittnesstödsutbildning. Flera av dem rekryterades från högskolan i Örebro.

Örebroprojekt har utvärderats av fil. mag. Erik Jakobsson (Samordning av brottsoffer- och vittnesstöd i Örebro län, Brottsoffermyndigheten). Han anser, sammanfattningsvis, att Örebroprojektet har varit ett lyckat projekt, även om det inte kunde genomföras helt enligt projektplanen. Det har lagt en grund för fortsatt arbete på området. Enligt utvärderaren vore det olyckligt om inte projektet övergick i en fortsättning där strukturer och rutiner blir stabilare och där olika aktörer på brottsofferområdet finner varandra i ett något mer formaliserat men samtidigt lyhört och flexibelt samspel.

Länsassistentprojektet

Målet med inrättandet av en länsassistent var att öka brottsoffers möjlighet att komma i kontakt med sin lokala jour. Öppettiderna för inkommande telefonsamtal förlängdes från i snitt några timmar i veckan till 30 timmar i veckan. Brottsoffer som ringde till den lokala juren skulle slippa att mötas av en telefonsvarare. Detta var tanken som byggde på antagandet att åtskilliga brottsoffer förmodligen avstår från att lämna ett inspelat meddelande. Brottsofferjuren får då inte möjlighet att bistå dessa. Vid sidan av denna målsättning skulle länscentralen fungera som ett stöd för den allmänna frivilligverksamheten i de lokala jourerna inom de två länen. Projektet påbörjades den 1 februari 1999 och pågick till och med den 31 januari 2000. Länscentralen har täckt åtta lokala jourer.

Även detta projekt har utvärderats. Utvärderingen har genomförts av Henrik Sandén vid Linköpings universitet (En fråga om tillgänglighet. Utvärdering av Brottsofferjurens försök med länscentral i Södermanland/Östergötland 1999). Han anser, sammanfattningsvis, att det är svårt att dra några slutsatser om huruvida införandet av länscentralen i sig har resulterat i ett ökat antal ärenden. Men det är rimligt att anta att tillgängligheten har blivit bättre. Brottsoffret har mötts av en mänsklig röst som i korta drag har förhört sig om fallet och därefter relativt snart blivit uppringd av en lokal stödperson.

Länscentralens servicefunktion har, menar utvärderaren, även varit till nytta för andra än brottsoffren. Regionens stödpersoner har haft möjlighet att ringa länsassistenterna för att få handledning i besvärliga ärenden. Myndigheter och media har lätt kunnat få information om brottsofferjournernas verksamhet och kunnat erbjudas kontakt med aktuella jourrepresentanter.

Utredaren redogör även för vissa problem som fanns när projektet startades. Bland annat var flera av de lokala jourerna oroliga för att länscentralen skulle ta arbete ifrån dem. Vidare ansågs Riksförbundet ta dålig hänsyn till de lokala jourernas önskemål, vilket skapade irritation i organisationen. I dag anges dock samtliga lokala jourer vara positiva till verksamheten.

Avslutningsvis konstaterar utredaren att försöket med en länscentral var föranlett av Riksförbundets önskan att öka jourernas möjlighet att hjälpa brottsoffer i praktiska och medmänskliga frågor. Som emellertid

framgår av Brottsofferjourenas egen statistik tilldelas jourerna den Prop. 2000/01:79 övertagande delen av ärendena från polisen.

5.3.3 Fortsatta insatser för bättre samarbete

Regeringens bedömning: Polis, åklagare och domstolar bör samverka i frågor som rör stöd till brottsoffer. Det kan också i vissa fall vara önskvärt att sådan samverkan sker med andra myndigheter och med ideella organisationer. Regeringen avser att i regleringsbrevet för år 2002 uppdra åt Rikspolisstyrelsen, Riksåklagaren och Domstolsverket att verka för att en ökad samverkan i brottsofferfrågor kommer till stånd.

Brottsoffermyndigheten bör ges i uppdrag att starta lokal brottsoffersamverkan på ytterligare platser i landet.

Utredningens förslag: Utredningen har inga konkreta förslag i denna del. Utredningen har dock framhållit vikten av samarbete mellan myndigheter som kommer i kontakt med brottsoffer. Utredning anser vidare att samarbete mellan olika ideella brottsofferorganisationer bör premieras.

Remissinstanserna: Flera remissinstanser har betonat vikten av ett utvecklat samarbete mellan myndigheter och mellan myndigheter och ideella organisationer.

Skälen för regeringens bedömning: Ett utvecklat samarbete mellan polis, åklagare och domstolar är av största vikt för att åstadkomma ett gott omhändertagande av brottsoffer. Det kan också vara betydelsefullt att få till stånd samverkan med andra myndigheter, exempelvis mellan polis, åklagare, socialtjänst och ideella organisationer i syfte att utveckla myndigheternas arbete med brottsofferfrågor. Regeringen avser att i regleringsbrevet för år 2002 uppdra åt Rikspolisstyrelsen, Riksåklagaren och Domstolsverket att verka för att en ökad samverkan i brottsofferfrågor kommer till stånd. De åtgärder som vidtagits skall rapporteras till regeringen i samband med nästkommande årsredovisning.

Det ovan redovisade Örebroprojektet har enligt regeringens mening haft många positiva effekter. Som tidigare framgått ledde projektverksamheten till att vittnesstöd initierades vid tre tingsrätter, att ett nätverk byggdes upp mellan företrädare för olika myndigheter i regionen och att ett flertal utbildningar i brottsofferrelaterade frågor anordnades. De konkreta åtgärder som genomfördes har i sin tur gett efterverkningar som varit mycket positiva och viktiga för utvecklingen av brottsofferfrågor. Enbart det faktum att en brottsoffersamordnare fanns på plats och hade kontinuerliga kontakter med myndigheter och ideella organisationer gjorde att diskussioner och aktiviteter utifrån ett brottsofferperspektiv ökade. Projektet har ökat medvetenheten om brottsoffers situation i Örebro län som i sin tur har gett ”ringar på vattnet” inom flera offentliga verksamheter. Nätverksarbetet utvecklas kontinuerligt. Det finns förutsättningar för att nätverket i framtiden kan vara den pådrivande kraft som krävs för att ett brottsofferperspektiv skall föras in i det dagliga arbetet på myndigheter i regionen. Kanaler för erfarenhetsutbyte och samarbete har även skapats mellan den offentliga

verksamheten och de ideella organisationerna, vilket medför att det engagemang som finns inom organisationerna bättre tas till vara.

En annan positiv effekt som förtjänar att nämnas är att samarbetet med högskolan i Örebro lett till att brottsofferjourerna fått en bredare rekryteringsbas även för sin ordinarie verksamhet. Att värva vittnesstödjare från högskolan har dessutom på ett naturligt sätt fört in brottsofferperspektivet i högskoleutbildningarna. Under projektåret ökade utbildningsutbudet i regionen inom brottsofferområdet. Flera större utbildningstillfällen anordnades inom områden där ökad kunskap behövs. Som exempel kan nämnas ett stort seminarium om sexualbrott mot barn. Även i angränsande regioner anordnades evenemang utifrån Örebroprojektet, som syftade till att öka medvetenheten om brottsoffers situation.

Enligt regeringens mening torde en starkt bidragande orsak till framgången vara att det funnits en statligt anställd person som varit pådrivande och som fungerat som en länk mellan myndigheterna och de ideella organisationerna. Regeringen anser att det ligger i linje med Brottsoffermyndighetens uppdrag att även framgent i projektförmedling bedriva liknande verksamhet på orter där det bedöms finnas behov av en extra kraftsamling för att få i gång brottsofferarbetet. Regeringen har för avsikt att diskutera de närmare formerna för ett sådant uppdrag med Brottsoffermyndigheten.

När det gäller försöksverksamheten med länscentraler har Brottsofferjourernas Riksförbund i kontakter med Justitiedepartementet uppgett att det förs diskussioner mellan förbundet och de lokala jourerna om huruvida länscentraler var den bästa modellen eller inte. Enligt uppgift kommer man förmodligen att välja olika lösningar i olika delar av landet.

5.4 Forskning

Regeringens bedömning: Brottsoffermyndigheten bör få i uppdrag att förbereda och utforma ett forskningsprogram för viktimologisk forskning och återkomma till regeringen med förslag om hur ett sådant program skall kunna genomföras.

Utredningens bedömning: Utredningen har inte behandlat frågan.

Skälen för regeringens bedömning: Viktimologi är en förhållandevis ny akademisk disciplin, som internationellt har ökat under senare år. I Sverige och övriga nordiska länder har dock den viktimologiska forskningen fortfarande liten spridning. Området är tvärvetenskapligt och spänner över vitt skilda ämnen som kriminologi, sociologi, medicin, juridik och psykologi.

Den viktimologiska forskningen brottas med problem som rör strukturella och grundläggande förutsättningar för möjligheten att över huvud taget forska inom detta område. För det första råder det brist på handledare, eftersom det finns få disputerade som verkar inom viktimologins område. Av de 51 forskningsprojekt som pågick vid tiden för den inventering, som Brottsoffermyndigheten genomförde år 1997, drevs flertalet av doktorander. Detta leder vidare till nästa problem – att

finna finansiering för forskningsprojekten. De traditionella forskningsfinansierarna har inte möjlighet att ge medel till doktorandprojekt. När då antalet disputerade forskare är lågt blir situationen självfallet bekymmersam. Ett tredje problem är att viktimologin konkurrerar om duktiga forskare med andra mer etablerade forskningsämnen. Detta tillsammans med det faktum att viktimologi för närvarande berörs väldigt lite eller inte alls i universitetens grundutbildningar gör, att det kan vara svårt att etablera intresse för viktimologisk forskning hos personer som väljer forskarbanan.

När Brottsofferfonden inrättades år 1994 var syftet att stödja olika projekt och verksamheter som bidrar till att utveckla brottsofferarbetet i vårt land. Fonden kan bland annat stödja forskningsprojekt och för närvarande finansierar den närmare 30 sådana projekt. Flera forskningsprojekt som bedrivits med medel från fonden har resulterat i avhandlingar och artiklar i såväl svenska som internationella tidskrifter.

Men för att forskningen inom viktimologi skall vidgas och fördjupas är det nödvändigt att det blir lättare att bedriva sådan forskning generellt sett. Det är till exempel viktigt att viktimologiska forskarmiljöer växer fram på landets universitet. Fler disputerade forskare kommer då att finnas, vilka kan fungera som handledare för doktorander.

De pågående viktimologiska forskningsprojekten hade vid inventeringen år 1997 i princip tre huvudinriktningar; en feministiskt influerad forskning med fokus på utsatta kvinnor, behandlingsforskning med fokus på utsatta barn och allmänviktimologisk forskning. Även om det alltså pågår viss forskning inom dessa områden så är den inte alls av den omfattning som är önskvärd och långt ifrån heltäckande. Vad beträffar utsatta kvinnor är detta område mycket brett och rymmer en mängd olika frågeställningar. Dessa har hittills bara i begränsad utsträckning berörts av forskning. Det behövs forskning om prostitution och om pornografins inverkan på sexualbrott och om riskbedömningar av hot som riktas mot kvinnor av män de tidigare haft en relation med.

När det gäller barn är forskning inom områden som kan bringa ljus över utsatta barns handlingsmönster angelägen. Detta är viktigt bland annat för att kunna ge personal inom barnomsorg och i skola kunskap som ger dem möjligheter att tidigt upptäcka att barn far illa och för att våga agera. Genom den nästan dagliga kontakt som barnomsorgspersonal och lärare har med barn skulle de med bättre kunskapsunderlag ha goda förutsättningar att upptäcka de utsatta barnen. Av central betydelse för rättsväsendet är att det bedrivs forskning om hur man bäst förhör barn och hur man skall tolka barns vittnesmål. Dessutom bör forskningen om hur barn som lever i socialt utsatta miljöer med bl.a. drogmissbruk, fysisk och psykisk misshandel fördjupas.

Viktimologi är ett nytt forskningsfält som ännu befinner sig i ett uppbyggnadsskede. Att nämna alla utforskade områden är inte möjligt, men ytterligare några bör ändå lyftas fram i detta sammanhang. I en tid när nazism och rasism tycks ha slagit rot i vårt land och växer sig allt starkare är det oerhört viktigt att de brott som begås och som har beröringspunkter med främlingsfientlighet och fientlighet gentemot andra grupper, t.ex. homosexuella, uppmärksammas särskilt. Kunskaperna om denna typ av brottslighet är otillräckliga, vilket gör det svårt att särskilja dem från andra brott. Inte minst viktigt är det att undersöka

hur offren för brott med främlingsfientliga, rasistiska och homofobiska inslag upplever mötet med polisen och övriga representanter för rättsväsendet.

Ett närliggande område, där det i princip saknas viktimologisk forskning, är brottsoffrens möte med rättsväsendet. I samband med behandlingen av ansökningar om brottsskadeersättning har Brottsoffermyndigheten uppmärksammat många problem som brottsoffren möter i kontakten med rättsväsendet. De visar på kunskapsluckor vad gäller bemötande av brottsoffer, där offren inte sällan utsätts för så kallad sekundär viktimisering. Med sekundär viktimisering avses den psykiska stress som uppstår till följd av att omgivningen reagerar på ett för den drabbade negativt sätt. Det sekundära traumat kan uppstå t.ex. i mötet med polis, åklagare eller domare om de saknar kunskap om och förståelse för hur sårbar en person kan vara efter att ha varit med om en starkt känsloladdad händelse. Forskning visar att det sekundära traumat kan reduceras med hjälp av ökad kunskap om den drabbades situation. Men detta förutsätter att de som kommer i kontakt med brottsoffer är medvetna om de särskilda reaktioner och behov som kan föreligga hos dem som varit utsatta för brott.

Av särskilt intresse för rättsväsendet är också forskning om brottsoffers ofta till synes irrationella beteende efter brott och om effektiva förhörstekniker av brottsoffer i allmänhet och barn i synnerhet. Denna forskning är särskilt viktig, då den har direkt koppling till rättssäkerheten. Ett brottsoffer anses ofta som mindre trovärdigt om han eller hon ändrar sin historia mellan förhör och rättegång. Vissa forskningsresultat tyder dock på att detta är ett vanligt beteende hos brottsoffer.

Forskning inom nämnda områden har betydelse för Sverige som rättssäkerhetsstat. Ett korrekt bemötande av brottsoffren skulle kunna ge bättre information om vad som egentligen hänt, vilket skulle vara positivt för lagföringen. Men forskningen skulle också gagna samhället ur ett bredare perspektiv. Förvisso skulle det vara till fördel för brottsoffer om bättre bevisupptagning ledde till fler fällande domar. Det skulle även gynna brottsoffren om sekundär viktimisering skulle kunna undvikas. Men forskning som rör brottsoffer måste också handla om insatser som direkt syftar till att hjälpa dem som har drabbats av brott att återgå till ett normalt liv. Detta innebär att behandlingsprogram och terapiverksamheter för rehabilitering av brottsoffer måste utvecklas. Sådan forskning bedrivs för närvarande sparsamt. Ökad kunskap inom dessa områden skulle kunna leda till färre sjukskrivningar och större möjligheter för brottsoffer att återgå till arbete efter brottet.

Brottsoffermyndigheten fungerar i dag som kunskapscentrum i brottsofferfrågor genom att myndigheten administrerar Brottsofferfonden och genom bibliotek, där myndigheten samlar litteratur, både publicerad och annan, och tidskrifter. Sammantaget bidrar detta till att ge Brottsoffermyndigheten en god överblick över forskningsläget, såväl i Sverige som internationellt. Fortsatta insatser på detta område bör ske i samverkan mellan Brottsofferfonden och Riksbankens Jubileumsfond. Övriga organ som kan vara lämpliga, bl.a. Brottsförebyggande rådet, bör också kontaktas. Regeringen avser därför att ge Brottsoffermyndigheten i uppdrag att förbereda och utforma ett forskningsprogram för viktimo-

6 Stöd till vittnen, målsägande m.fl.

6.1 Bakgrund

Målsägandens och vittnens situation i samband med rättegång kännetecknas av att det för många rör sig om första besöket i en domstol. En situation som för parter och vittnen ofta präglas av stor osäkerhet. Målsägandens och vittnens roll i rättegångar innebär inte sällan att en annan människa utpekats såsom ansvarig för en brottslig handling, vilket gör att situationen också kan kännas obehaglig och hotfull. Som tidigare framgått biträds målsäganden många gånger av ett målsägandebiträde, som kan tjäna som ett stöd i samband med domstolsförhandlingen. Målsäganden har också rätt att åtföljas av en s.k. stödperson. Någon motsvarighet till målsägandebiträde för vittnen finns inte. Vittnen har heller inte någon lagstadgad rätt att åtföljas av en stödperson under rättegången. Under den senaste tioårsperioden har i stället ideellt anordnad vittnesstödsverksamhet vuxit fram på olika håll i landet.

Redan år 1989 startade den ideella Riksorganisationen mot brott – Våga Värna Varandra – ett s.k. vittnesprojekt med syfte att bland annat förbättra vittnenas villkor och informera om vad det innebär att vittna. Som frivilliga ledsagare medverkade bland annat nämndemän, juridikstuderande, pensionerade polismän och stödpersoner från brottsofferjourerna. År 1995 startade Brottsofferjouren i Växjö i samverkan med polismyndigheten och tingsrätten på orten en försöksverksamhet med vittnesstödsverksamhet. Denna föll väl ut och liknande verksamhet har påbörjats på många olika håll i landet. Som exempel kan nämnas att Brottsoffermyndigheten varit med och byggt upp vittnesstödsverksamhet i Örebro, Umeå och Uppsala. I Jönköpings län har dessutom under år 1999 genomförts en försöksverksamhet med vittnesstöd vid länets allmänna domstolar. Projektet har bedrivits som ett samarbetsprojekt mellan Domstolsverket och Brottsofferjourernas Riksförbund. I dag finns vittnesstöd vid 32 av landets tingsrätter och vid tre hovrätter. Brottsofferjourernas riksförbund deltar i stödverksamheten vid 29 domstolar. Vid övriga domstolar drivs verksamheten på annat sätt.

Syftet med vittnesstöd i domstolen är att öka grundtryggheten för vittnen och brottsoffer då de sitter och väntar på att målet skall ropas upp samt att vid behov förklara hur en rättegång går till. Ett annat syfte är att efter rättegången kunna hjälpa till och svara på frågor av enklare art som kan ha uppstått i samband med rättegången. Inte minst viktigt är att se till att vittnen och brottsoffer får någon att prata med i pauserna. De s.k. vittnesstöden har instruktioner att inte diskutera det aktuella ärendet med vittnet eller brottsoffret.

Regeringens bedömning: Vittnesstöd bör finnas vid samtliga tingsrätter och hovrätter inom tre år. Regeringen har för avsikt att uppdra åt Brottsoffermyndigheten att tillsammans med Domstolsverket ta fram en plan för hur regeringens mål skall kunna uppnås och medverka till att vittnesstödsverksamhet anordnas vid de orter där sådan verksamhet ännu inte bedrivs. Planen bör redovisas för regeringen senast den 31 december år 2001.

Utredningens förslag: Ideellt anordnad vittnesstödsverksamhet bör uppmuntras på olika sätt.

Remissinstanserna: De remissinstanser som yttrat sig i frågan är positiva. *Domstolsverket* framhåller vikten av att vittnesstödsverksamheten får en lämplig finansiell lösning. *Brottsoffermyndigheten* anser att termen "vittnesstöd" är missvisande och förordar i stället termen "rättegångsstöd". *Röda Korset* anser att vittnesstödsverksamheten fungerar bäst om den vilar på ideell grund. Domstolarna bör därför få till uppgift att ta kontakt med olika frivilligorganisationer för att diskutera intresset för vittnesstöd, utbildningsinsatser och organisation.

Skälen för regeringens bedömning: Den ideella vittnesstödsverksamheten som vuxit fram under den senaste tioårsperioden fyller viktiga funktioner och möter behov hos många av domstolarnas besökare såväl före och under som efter ett framträdande i rätten. Vittnen och andra som vid ankomsten till domstolen har mötts av en person som har till uppgift att stödja dem har känt sig tryggare och vittnesstödsverksamheten uppges även ha bidragit till att i viss mån uppväga brister i den fysiska miljön i tingsrätterna. Detta är mycket positivt. Regeringen avser därför att avsätta medel för att stimulera igångsättandet av vittnesstödsverksamhet vid de tingsrätter och hovrätter där sådan verksamhet ännu inte finns (se avsnitt 11).

Brottsoffermyndigheten har bred kunskap vad gäller såväl brottsoffrarbete som vittnesstödsverksamhet. Myndigheten har även god erfarenhet av att samarbeta med ideella organisationer i dessa frågor. Det ter sig därför naturligt att Brottsoffermyndigheten och Domstolsverket gemensamt får i uppdrag att medverka till att anordna införandet av vittnesstödsverksamhet vid de tingsrätter och hovrätter där sådan verksamhet ännu inte bedrivs. Uppdraget är nära kopplat till de ideella organisationer som förväntas utföra själva arbetet. Uppbyggnaden av vittnesstödsverksamheten bör därför ske i samråd med Brottsofferjourernas Riksförbund och andra berörda ideella organisationer.

Förutsättningarna för vittnesstödsverksamhet är olika runt om i landet. Det krävs att det finns ideella organisationer eller, t.ex. som i Uppsala och Örebro, högskolestuderande eller andra som är beredda att åta sig dessa uppgifter. Det krävs också att de lokala domstolarna ges goda möjligheter att påverka hur vittnesstödsverksamheten skall anordnas för att det skall kunna anpassas efter lokala behov och förutsättningar. Mot denna bakgrund bör igångsättandet av vittnesstödsverksamhet ske i två etapper. Under den första sexmånadersperioden bör en kartläggning ske av förutsättningarna för vittnesstödsverksamhet på respektive orter. Diskussioner bör inledas med berörda domstolschefer, med lokala ideella

brottsofferorganisationer och andra berörda. Det bör också övervägas om det behövs ytterligare åtgärder från regeringens sida för att uppnå målet. Resultatet av detta skall redovisas till regeringen senast den 31 december 2001.

Prop. 2000/01:79

7 Informations- och underrättelseskyldighet

7.1 Polisens informationsskyldighet

Regeringens bedömning: Det är angeläget att rättsväsendet bemöter alla brottsoffer på ett korrekt sätt och att dessa tillhandahålls relevant information i enlighet med bestämmelserna i bland annat förundersökningskungörelsen (1947:948). Information om vilket stöd som finns att få från bland annat ideella brottsofferorganisationer bör lämnas i betydligt större utsträckning än vad som synes vara fallet i dag. För att uppnå detta syfte kommer 13 a § i förundersökningskungörelsen att ändras.

Rikspolisstyrelsen och Riksåklagaren bör få i uppdrag att i samråd utarbeta en metod till stöd för hur polis och åklagare som en del av respektive myndigheters kvalitetssäkringsarbete skall kunna följa utvecklingen av hur brottsoffer upplever sig bli bemötta. Domstolsverket bör få i uppdrag att utveckla en motsvarande metod för domstolsväsendet.

Utredningens förslag: Utredningen föreslår inga förändringar beträffande polisens författningsreglerade informationsskyldighet. Däremot föreslås att Rikspolisstyrelsen vid sina inspektioner bör uppmärksamma hur informationsskyldigheten genomförs.

Remissinstanserna: De remissinstanser som yttrat sig i dessa frågor instämmer i huvudsak med utredningens överväganden.

Skälen för regeringens bedömning: De rättsvärdande myndigheternas skyldighet att ge information till dem som utsatts för brott har skärpts vid flera tillfällen under de senaste decennierna. Trots detta visar olika undersökningar att det alltjämt finns brister i hur rättsväsendet fullgör denna skyldighet. Brottsofferutredningen redovisar i sitt betänkande att även de som har till uppgift att förmedla denna information, i första hand polisen, åklagarna och domstolarna anser att de måste bli bättre på att informera brottsoffren.

Polisens informationsskyldighet regleras i förundersökningskungörelsen (1947:948). Bestämmelserna fick sin huvudsakliga utformning genom författningsändringar år 1994. I samband med dessa förändringar övervägdes om informationsskyldigheten enligt 13 § skulle göras absolut. Någon sådan regel uppställdes emellertid inte. I den departementspromemoria, Brottsoffren i blickpunkten – åtgärder för att stärka brottsoffrens ställning (Ds 1993:29), som låg till grund för 1994 års ändringar, uttalades att när det gäller information om brottskadeersättning bör huvudregeln vara att sådan information i princip alltid skall lämnas. Det måste dock kunna göras undantag om kretsen av målsägande är mycket stor. Information om möjligheter till målsägande-

biträde och om besöksförbud skall lämnas i de fall då någon av åtgärderna kan bli aktuell. Beträffande information om stödperson, rättshjälp och stödjande organ uttalades, att sådan information skall lämnas i lämplig utsträckning, såvida inte brottet har integritetskränkande inslag. I det sistnämnda fallet bör informationen alltid lämnas.

Det ansågs inte heller finnas skäl att införa en generell bestämmelse om att målsägande fortlöpande skall få underrättelser om viktigare händelser i brottsutredningen. Det framhölls dock som rimligt att alla målsägande som så önskar skall få besked om olika beslut som fattas i ärendet. Detta är också den lösningen som regeringen valde. Som reglerna är utformade i dag finns det inte något absolut krav på att information skall lämnas.

I Brottsoffermyndighetens rapport Brottsofferarbetet i Sverige – en kunskapsöversikt (rapport 1997:1 s. 40 ff.) redovisas flera undersökningar som gjorts beträffande brottsoffers erfarenheter av polisen. Enligt dessa är personer som utsatts för brott i huvudsak nöjda med polisens agerande. Den främsta orsaken till det missnöje, som ändå kommer till uttryck, är bristen på information. Det som efterfrågas är framför allt uppgifter om utvecklingen i det egna ärendet och upplysningar om möjligheten till kompensation och ersättning för kostnader, som har uppkommit till följd av brottet.

En annan fråga av stor vikt är polisens skyldighet att informera målsäganden om vilka myndigheter, organisationer och andra som kan lämna stöd och hjälp. Enligt 13 a § tredje stycket förundersökningskungörelsen (1947:948) skall sådan information lämnas i lämplig utsträckning. Det har från bland annat Brottsofferjourernas Riksförbund framförts att de brottsoffer jourerna möter ofta inte har fått sådan information och att bestämmelsen därför bör förtydligas. För brottsoffren kan sådan information utgöra skillnaden mellan ingen hjälp alls och ett välbehövligt stöd. Informationen är också av direkt betydelse för brottsofferjourernas verksamhet.

Regeringen delar uppfattningen att information om ideella organisationer är av stor betydelse och är därför positiv till ett förtydligande av 13 a § tredje stycket förundersökningskungörelsen. Skyldigheten att lämna ifrågavarande information bör emellertid inte vara absolut. Det finns med all säkerhet tillfällen där den aktuella informationen är onödigt för brottsoffret, och det kan även finnas tillfällen där det kan vara praktiskt taget omöjligt att komma i kontakt med den som utsatts för ett brott. Den förordningsändring som sålunda kommer att genomföras kommer därför att ha som utgångspunkt att den aktuella informationskyldigheten alltid skall fullgöras, såvida det inte är uppenbart att informationen inte behövs. Det kommer också att göras undantag för situationer där det kan vara praktiskt omöjligt att fullgöra informationskyldigheten.

Det har vidare framförts önskemål till regeringen om att det skall vara möjligt för polisen att, utan brottsoffrets samtycke, rutinmässigt skicka över information till brottsofferjourer om dem som anmält att de utsatts för brott. Brottsofferjourerna skulle på så sätt få vetskap om vilka som eventuellt kan vara i behov av stöd och hjälp och själva kunna ta kontakt med dem. För uppgifter om enskildas personliga och ekonomiska förhållanden – bland annat i utredning enligt bestämmelserna om

förundersökning i brottmål – gäller emellertid sekretess med ett s.k. omvänt skaderekvisit (9 kap. 17 § sekretesslagen [1980:100]). Det betyder att de aktuella uppgifterna inte får lämnas ut om det inte står klart att uppgifterna kan röjas utan att den enskilde eller någon honom närstående lider skada eller men. Enligt regeringens mening kan man inte utgå från att alla brottsoffer vill att polisen skall vidarebefordra uppgifter om dem till exempelvis en lokal brottsofferjour, även om syftet är att brottsoffret skall erbjudas stöd och hjälp. Vad som i stället är önskvärt är att polisen, när de fullgör sin skyldighet enligt 13 a § förundersökningskungörelsen (1947:948), när det är möjligt och lämpligt, frågar brottsoffret om denne vill att polisen skall kontakta en stödorganisation. Samtycker brottsoffret till detta finns det inget som hindrar att aktuell information vidarebefordras. Mycket talar för att ett sådant agerande från polisens sida skulle gagna brottsoffren och underlätta för de ideella organisationerna att komma i kontakt med människor i behov av stöd.

Ett talande exempel på att polisens hantering av brottsofferärenden är viktig är den statistik som förs vid brottsofferjouren i Katrineholm. Av denna framgår att jourens ärendetillströmning ökade från 36 ärenden under 1998 till 163 ärenden 1999 (jan. – nov.) efter det att den lokala polisen omarbetat sina rutiner.

Regeringen anser att information till dem som utsatts för brott är av utomordentligt stor vikt. Polisen har redan i dag en omfattande informations- och uppgiftsskyldighet. Enligt regeringens mening är denna i huvudsak tillräcklig och ändamålsenlig när den fullgörs på ett korrekt sätt. Rikspolisstyrelsen, som genomfört inspektioner och uppmärksammat vissa brister, arbetar fortlöpande för att förbättra polisens arbete i detta hänseende. Sådant arbete pågår även på många polismyndigheter runt om i landet. Detta förhållande, tillsammans med ovan aviserade förtydligande av informationsskyldigheten i 13 a § förundersökningskungörelsen och det faktum att Rikspolisstyrelsen för närvarande arbetar med att ta fram en brottsofferhandbok – som bland annat behandlar betydelsen av information – talar enligt regeringens mening för att situationen i detta hänseende kommer att förbättras väsentligt.

Det är viktigt att det arbete som nu pågår med brottsofferfrågor får ett ordentligt genomslag och att det verkligen genomsyrar arbetet på lokal nivå. Regeringen har därför för avsikt att uppdra åt Rikspolisstyrelsen och Riksåklagaren att utarbeta en metod för hur polis, åklagare inom ramen för sin kvalitetssäkrande verksamhet med jämna mellanrum, t.ex. vart annat eller vart tredje år, skall kunna genomföra undersökningar av hur brottsoffer upplever sig bemötta i sina kontakter med polis och åklagare. Det är också angeläget att denna typ av undersökningar genomförs inom domstolsväsendet. Regeringen har därför för avsikt att ge Domstolsverket i uppdrag att ta fram en motsvarande metod till stöd för domstolarnas kvalitetsarbete.

Regeringens bedömning: Åklagarnas underrättelseskyldighet enligt förundersökningskungörelsen (1947:948) bör utökas till att omfatta beslut om att åtal skall väckas.

Utredningens förslag: Utredningen har föreslagit att åklagarnas underrättelseskyldighet enligt förundersökningskungörelsen (1947:948) bör utökas till att omfatta beslut om att åtal skall väckas och att underrättelsen bör ske genom att målsäganden tillställs en kopia av stämningsansökan. Utredningen har vidare föreslagit att åklagarnas arbete bör fördelas så att det i möjligaste mån är samma åklagare som handlägger målet från förundersökningen till huvudförhandlingen. Det har också betonats att åklagarna bör kontakta målsäganden i domstolen i samband med att förhandlingen skall äga rum.

Remissinstanserna: De remissinstanser som yttrat sig i dessa frågor instämmer i huvudsak med utredningens överväganden.

Skälen för regeringens bedömning: Det finns enligt nu gällande bestämmelser i förundersökningskungörelsen ingen skyldighet för åklagare eller domstol att informera målsäganden om att åtal har väckts. Vetskap om detta får målsäganden i regel först när han eller hon genom domstolens försorg får en kallelse till huvudförhandling.

Brottsoffer har, som tidigare nämnts, i flera undersökningar uppgivit att information bidrar till deras känsla av trygghet och till att de känner sig delaktiga i processen. Enbart detta skulle, enligt regeringens mening, vara tillräckligt för att motivera Brottsofferutredningens förslag i denna del.

Det finns emellertid även andra skäl för att slå fast nämnda informationsskyldighet. Ett sådant är att åklagare många gånger varken träffar eller talar med målsäganden innan huvudförhandlingen äger rum. I en undersökning av brottsoffrets upplevelser av rättsväsendet (Lindgren 1999) kom 68 procent av de tillfrågade i kontakt med åklagare först på rättegångsdagen, antingen strax innan rättegången började eller inne i själva rättssalen. Majoriteten av brottsoffren var missnöjda med detta och hade önskat att få träffa åklagaren tidigare. Genom att införa en skyldighet för åklagarna att informera målsäganden om beslutet att väcka åtal skapas, enligt regeringens mening, på ett tidigare stadium en naturlig kontaktväg mellan åklagarkammaren och målsäganden. Målsäganden får vetskap om åklagarens beslut och kan därigenom, om han eller hon så önskar, kontakta aktuell åklagarkammare för ytterligare information. Regeringen avser således att genomföra en sådan ändring i förundersökningskungörelsen.

Brottsofferutredningen har föreslagit att informationsskyldigheten skall fullgöras genom att målsäganden tillställs en kopia av stämningsansökan. Enligt regeringens mening finns inte skäl att författningsreglera i vilken form den skriftliga underrättelsen skall ske. Underrättelseskyldigheten bör, under förutsättning att handlingen innehåller relevant information till målsäganden om innebörden av stämningsansökan, lika gärna kunna fullgöras i en separat handling.

Det finns enligt nu gällande bestämmelser ingen skyldighet för åklagare att personligen sammanträffa eller ta kontakt med målsäganden före huvudförhandlingen. Riksåklagaren har förutskickat att han har för avsikt att utarbeta en metodhandbok som ersätter de tidigare allmänna råd (RÅC 1:122), som bland annat behandlar frågan om hur åklagarna bör förhålla sig till brottsoffer före och i samband med huvudförhandling. I metodhandboken skall bland annat tydligare framgå att en åklagare som huvudregel alltid bör vara tillmötesgående när det gäller önskemål från målsäganden om att få träffa eller tala med honom eller henne innan huvudförhandling. Det skall också framgå att åklagarna, under iakttagande av sitt objektivitetskrav, skall vinnlägga sig om en god kontakt med målsäganden under själva huvudförhandlingen. Den 15 september 2000 tillsatte Riksåklagaren dessutom en arbetsgrupp med uppgift att ta fram material som kan ligga till grund för en utbildning i frågor om jäv och åklagareetik. Mot denna bakgrund finns enligt regeringen inte skäl att nu föreslå att åklagares kontakt med målsägande skall författningsregleras.

Brottsofferutredningen har vidare föreslagit att åklagarnas arbete bör fördelas så att det i möjligaste mån är samma åklagare som handlägger målet från förundersökningen till huvudförhandlingen. Utredningen menar att det enligt nuvarande ordning inte är ovanligt att en åklagare handlägger målet under förundersökningen och väcker åtal, och att det sedan är en annan åklagare som har målet vid huvudförhandling. Riksåklagaren har i denna del av sitt remissyttrande framhållit att åklagarna, i de fall de kan förutse att det är av vikt att samma åklagare har målet från förundersökning till huvudförhandling, som regel kontaktar domstolen med detta önskemål. Åklagarna har dock svårt att styra över vilka mål de får i domstolen, eftersom domstolarna på många håll inte tar hänsyn till deras önskemål i detta hänseende. Riksåklagaren framhåller också att den föreslagna ordningen skulle få till följd att flera åklagare måste uppträda i rätten under en och samma förhandlingsdag. Riksåklagaren har emellertid i sina planeringsdirektiv för år 2001 slagit fast att andelen åklagarbundna mål skall öka.

Fördelningen av åklagarnas arbete och schemaläggning av domstolsförhandlingar är en fråga för berörda myndigheter att själva ta ställning till. En rimlig strävan bör emellertid vara att det är en och samma åklagare i mål, där det kan antas att detta är till fördel för målsäganden. Målsägandens uppfattning bör i detta sammanhang tillmätas stor betydelse. Det bör ankomma på åklagaren att försöka komma överens med domstolen så att detta i möjligaste mån uppnås.

Regeringen vill i detta sammanhang även påminna om det arbete som pågår inom rättsväsendet med att förstärka medborgarperspektivet och rättskedjeperspektivet.

Sammanfattning: Regeringen uppdrog i regleringsbrevet för år 1998 åt Domstolsverket att efter samråd med Brottsofferutredningen och Brottsoffermyndigheten utarbeta ett åtgärdsprogram med förslag till åtgärder för att förbättra domstolarnas bemötande av parter, vittnen, målsägande och andra som kommer i kontakt med domstolarna. Domstolsverket har redovisat uppdraget och arbetar för närvarande med att genomföra de åtgärder som föreslagits i åtgärdsprogrammet.

Regeringens bedömning: Någon ytterligare åtgärd från regeringens sida är för närvarande inte motiverad.

Utredningens förslag: Utredningen har inte några författningsförslag i denna del. Utredningen har däremot föreslagit att

- det vid varje domstol bör utses någon eller några personer som skall vara ansvariga för att besvara frågor från målsäganden och vittnen,
- det med domstolarnas kallelser bör fogas information om bland annat hur en rättegång går till,
- domstolslokalerna bör utformas så att målsäganden och vittnen inte behöver konfronteras med den tilltalade,
- domstolarna bör se till att det finns personal i eller i anslutning till väntrummen och i större utsträckning ge expeditionsvakternas arbetsuppgifter som rör bemötande av målsägande och vittnen.

Utredningen anser vidare att ideellt anordnad vittnesstödsverksamhet bör uppmuntras på olika sätt.

Remissinstanserna: Utredningens förslag stöds i allt väsentligt av remissinstanserna.

Bakgrund

Regeringen uppdrog i 1998 års regleringsbrev åt Domstolsverket att utarbeta ett program med förslag till åtgärder för att förbättra domstolarnas bemötande av parter, vittnen, målsägande och andra som kommer i kontakt med domstolarna. Åtgärdsprogrammet skulle tas fram i samråd med Brottsofferutredningen och Brottsoffermyndigheten.

Domstolsverket har redovisat uppdraget i rapporten ”Domstolarnas bemötande av allmänheten – ett åtgärdsprogram” (juli 1998, dnr Ju 98/2513).

Domstolsverkets åtgärdsprogram

I åtgärdsprogrammet redovisar Domstolsverket att en samlad översyn av samtliga de kallelser och andra handlingar som domstolarna tillställer enskilda kommer att genomföras.

Beträffande utbildning anges att beteendevetenskapliga samt andra moment om brottsofferfrågor och invandrarfrågor skall föras in i den utbildning och fortbildning som ges för samtliga personalkategorier vid domstolarna.

Vikten av att det vid alla domstolar finns relevant och aktuellt informationsmaterial tillgängligt i allmänhetens utrymmen poängteras.

Domstolsverket aviserar dessutom att ett informationsblad skall utarbetas till vittnen. Domstolarna rekommenderas att ge en eller flera personer i uppgift att ansvara för informationsmaterial och för att målsäganden och vittnen tillställs information om rättegångsförfarandet m.m. med kallelsen. Det anges vidare att det vid alla domstolar – om möjligt – bör utses någon eller några personer som är ansvariga för att besvara frågor från i första hand målsägande och vittnen, men även andra enskilda som har frågor om inställelse m.m. Likaså framhålls att domstolarna i större utsträckning än vad som i dag är fallet bör ge personal, företrädesvis expeditivsvakter, arbetsuppgifter rörande bemötandet av målsägande och vittnen m.fl.

Domstolsverket uppger vidare att det kontinuerligt följer den tekniska utvecklingen. Myndigheten kommer att överväga nya tekniska lösningar för att uppnå en mer effektiv informationsförmedling till besökare i domstol.

Domstolarna rekommenderas vidare att fortlöpande överväga om fördelningen av separata rum mellan olika användarkategorier är ändamålsenliga och att därvid särskilt beakta målsägandes och vittnens behov. Domstolsverket framhåller också vikten av att de separata rummen är tydligt skyltade och att det av kallelsen till domstolen bör framgå om det finns möjlighet att vänta i separat rum.

Slutligen föreslås att en försöksverksamhet, där parter och andra kan medverka i en domstolsförhandling genom användning av videoteknik, inleds.

Vad har hänt sedan åtgärdsprogrammet redovisades?

Regeringen följer kontinuerligt Domstolsverkets och domstolarnas arbete med att genomföra ovan redovisade åtgärdsprogram. Vid underhandskontakter med Domstolsverket i oktober 2000 framkom att arbetet med omarbetning av kallelseblanketter blivit fördröjt, men att detta inom kort skall påbörjas i projektform.

Vad gäller utbildning har såväl före som efter åtgärdsprogrammet i Domstolsverkets ordinarie utbildning för kanslipersonal funnits särskilda avsnitt om bemötande, brottsoffrens situation, rasism m.m. Domstolarna har även haft lokala aktiviteter om framför allt bemötandefrågor.

I kurserna för icke ordinarie domare tas bemötandefrågorna och det mångkulturella samhället upp kontinuerligt. I såväl basutbildningen för nyutnämnda ordinarie domare som i den återkommande utbildningen för ordinarie domare finns avsnitt om bemötande och om etniska frågor. Detta betyder att alla nyutnämnda domare får sådan utbildning och att alla ordinarie domare kommer att ha fått det om ca tre år. Det tar tre år innan alla ordinarie domare har hunnit gå igenom den återkommande utbildningen som är en obligatorisk kursvecka.

Domstolsverket har vidare utarbetat informationsblad om att vittna vid domstol, målsägande vid domstol, brottmålsrättegången i tingsrätt, brottmålsdomen och dess följder. Denna information finns tillgänglig på Domstolsverkets intranätssida och kan hämtas av domstolarna och bifogas kallelsen. Informationen finns också tillgänglig på myndighetens Internet sida. Materialet uppdateras fortlöpande.

När det gäller den muntliga information som skall lämnas till målsäganden, vittnen m.fl. i domstol är detta något som domstolarna själva måste förbättra. Domstolsverket uppger sig sträva efter att möjliggöra önskad servicenivå i detta avseende.

Domstolslokalernas utformning är föremål för en kontinuerlig översyn och vid ombyggnationer beaktas alltid behovet av särskilda väntrum för målsägande.

Domstolsverkets förslag om en försöksverksamhet där parter och andra kan medverka i en domstolsförhandling genom användning av videoteknik har omhändertagits av regeringen (prop. 1998/99:65) och för närvarande pågår sådan försöksverksamhet vid ett antal domstolar i landet.

Skälen för regeringens bedömning: De förslag som Brottsofferutredningen lämnat i denna del har samtliga det gemensamt att de inte lämpar sig för lagstiftningsåtgärder. Enligt regeringens mening ligger de åtgärder som Domstolsverket aviserade i handlingsplanen och som myndigheten nu arbetar med väl i linje med vad som bör förbättras för att åstadkomma ett bättre omhändertagande av målsäganden, vittnen och andra som kommer i kontakt med domstolarna. Enligt regeringens mening bör dock arbetet med att genomföra åtgärdsprogrammet bedrivas med större intensitet. Det är exempelvis inte acceptabelt att det fortfarande förekommer att kvinnor som utsatts för sexuella övergrepp tvingas möta och vänta tillsammans med den misstänkte gärningsmannen i domstolens gemensamma väntrum. Arbetet med att inrätta särskilda väntrum pågår men vid de tingsrätter och hovrätter där sådana ännu inte finns borde detta enligt regeringens mening rimligtvis kunna lösas på annat sätt, exempelvis genom att målsäganden kan få vänta i ett angränsande kontorsutrymme.

Regeringen är övertygad om att den satsning på vittnesstöd som skall inledas vid landets tingsrätter och hovrätter också kommer att bidra till ett bättre omhändertagande. Likaså bör den utbildning som avses genomföras leda till att en ökad förståelse och medvetenhet om brottsoffers behov.

8 Socialtjänsten och brottsoffren

8.1 Inledning

Socialtjänsten är en viktig del i samhällets välfärdssystem. De övergripande målen och de grundläggande värderingarna för samhällets socialtjänst – demokrati, jämlikhet, solidaritet och trygghet – anges i 1 § socialtjänstlagen (1980:620). De medel som lagen anvisar för att socialtjänsten skall nå uppsatta mål utgörs av *strukturinriktade insatser* som syftar till en god samhällsmiljö, t. ex. genom medverkan i samhällsplanering, uppsökande verksamhet, fält- och grannskapsarbete, *allmänt inriktade insatser* som gäller generellt utformade socialinsatser för vissa grupper i samhället samt *individinriktade insatser* som är direkt anpassade till den enskilde individens behov.

Socialtjänstlagen har karaktären av målinriktad ramlag och ger kommunen långtgående frihet att anpassa sin verksamhet efter lokala förutsättningar och i samråd med den enskilde. Lagen innehåller allmänna riktlinjer men också mer preciserade mål för vissa grupper. Socialtjänsten skall till exempel verka för att barn och ungdomar växer upp under trygga och goda förhållanden, att äldre människor kan leva och bo självständigt och att människor som saknar medel för sitt uppehälle får möjlighet att klara sin försörjning.

Kommunerna har enligt 3 § socialtjänstlagen det yttersta ansvaret för att de människor som vistas i kommunen får det stöd och den hjälp som de behöver. Men detta innebär inte att andra myndigheter befrias från det ansvar som åvilar dem. En av huvuduppgifterna för socialtjänsten är att lämna enskilda människor den hjälp och det stöd som han eller hon behöver och som inte kan tillgodoses på annat sätt. Kommunens ansvar omfattar naturligtvis även människor som är eller har varit utsatta för våld. Under hänsynstagande till människans ansvar för sin situation skall socialtjänsten inrikta sig på att frigöra och utveckla enskildas resurser.

En vägledande princip för det individinriktade arbetet inom socialtjänsten är helhetssynen. Den innebär att man skall utgå från människans totala situation i samhället; i familjen, i arbetet, på fritiden och i bostadsområdet. Det är således inte bara de symptom den enskilde visar upp som skall vara utgångspunkten för insatserna. En helhetssyn förutsätter samarbete över sektorsgränser, vilket lett till att socialtjänstlagen också betonar strukturella insatser och medverkan i samhällsplaneringen. Andra vägledande principer är frivillighet, självbestämmande, flexibilitet, normalisering samt närhet och kontinuitet.

Frågan om socialtjänstens ansvar för en särskild grupp brottsoffer – våldsutsatta kvinnor – har relativt nyligen varit föremål för regeringens överväganden. Kvinnovåldskommissionen avlämnade i juni 1995 slutbetänkandet Kvinnofrid (SOU 1995:60). Slutbetänkandet innehöll förslag till olika åtgärder för att förbättra stödet och hjälpen till kvinnor som utsatts för våld och andra övergrepp och åtgärder för att förebygga våld mot kvinnor. Vad gällde socialtjänsten konstaterade kommissionen att det fanns brister i socialtjänstens arbete med kvinnor som utsätts för våld. Frågan om våld mot kvinnor verkade i bland vara lågt prioriterad. Socialsekreterarna befanns, bland annat på grund av bristande kunskaper i allmänhet, inte vara tillräckligt uppmärksamma på problemet. Detta, tillsammans med det faktum att det inte är ovanligt att våldsutsatta kvinnor av olika anledningar döljer att de är utsatta för våld i sina hem, ledde enligt kommissionens mening till att kvinnor som utsätts för våld sällan erbjöds några insatser och att kvinnorna inte heller efterfrågade dessa.

Regeringen delade kommissionens bedömning och föreslog i proposition 1997/98:55 att socialtjänstlagens allmänna riktlinjer skulle kompletteras med en särskild bestämmelse om socialtjänstens ansvar för våldsutsatta kvinnor. Riksdagen beslutade i enlighet med regeringens förslag (prop. 1997/98:55, bet. 1997/98:JuU13, rskr. 1997/98:250). Som följd innehåller socialtjänstlagen numera en bestämmelse (8 a §) om att socialnämnden bör verka för att de som är eller har varit utsatta för våld eller andra övergrepp i hemmet får stöd och hjälp för att förändra sin situation.

I samband med nämnda proposition gav regeringen dessutom Socialstyrelsen i uppdrag att leda ett utvecklingsarbete i frågor om våld mot kvinnor och att utarbeta allmänna råd för hur socialtjänsten bör arbeta med dessa frågor. Arbetet syftar till att stödja kompetensuppbyggnad och metodutveckling inom socialtjänsten och hälso- och sjukvården för att dessa frågor på ett bättre sätt skall kunna införlivas i den ordinarie verksamheten. Regeringen fattade också beslut om fortbildningsinsatser för personal inom bland annat socialtjänsten.

8.2 Socialtjänstens ansvar

Regeringens förslag: Socialtjänstlagen (1980:620) kompletteras så att det framgår att socialnämndens ansvar omfattar alla brottsoffer.

Regeringens bedömning: Socialstyrelsen bör ges i uppdrag att bedriva ett utvecklingsarbete till stöd för socialtjänsten i dess arbete med brottsofferfrågor.

Utredningens förslag: Utredningen har föreslagit att socialtjänstlagen kompletteras så att det av lagtexten framgår att socialtjänstens ansvar omfattar alla som har utsatts för brott. Utredningen har vidare föreslagit att Socialstyrelsens regeringsuppdrag att leda ett utvecklingsarbete i frågor om våld mot kvinnor även skall gälla utarbetandet av handlingsprogram och/eller rutiner inom socialtjänsten för omhändertagande av brottsoffer.

Remissinstanserna: De flesta remissinstanser är positiva till förslagen. *Socialstyrelsen* och *Svenska Kommunförbundet* avstyrker dock förslaget om ett tillägg till socialtjänstlagen (1980:620) om socialtjänstens ansvar för brottsoffer. Ett flertal remissinstanser poängterar vikten av att särskilt uppmärksamma barn. *Linköpings universitet* betonar att brottsoffer inte bör beskrivas som en enhetlig kategori människor. Inom begreppet brottsoffer ryms personer i många olika livssituationer. Ett par remissinstanser, däribland *Sveriges Socialchefer*, varnar för att en vidgad ansats vad gäller allmänna frågor om brottsofferproblematik kan få till följd att frågor som rör familjevåld och kvinnomisshandel får minskad uppmärksamhet.

Skälen för regeringens förslag och bedömning:

En allmän regel i socialtjänstlagen om socialtjänstens ansvar för och skyldigheter gentemot brottsoffer

Brottsofferutredningen har föreslagit att socialtjänstlagen kompletteras med en allmän bestämmelse om socialtjänstens ansvar för och skyldigheter gentemot brottsoffer. Som anförts ovan är socialtjänstlagen en ramlag och kommunens ansvar omfattar redan idag alla dem som utsatts för våld. Den som drabbats av brott kan alltid vända sig till de sociala myndigheterna för att få stöd och hjälp. Det kan handla om såväl materiellt som psykologiskt stöd. Att komplettera lagen med en särskild regel om socialtjänstens ansvar för dem som utsatts för brott medför således i och för sig ingen förändring i rättsligt hänseende. Detta är också något som framhållits av såväl *Socialstyrelsen* som *Svenska*

Kommunförbundet, som båda har avstyrkt förslaget med hänvisning till att kommunerna redan i dag har detta ansvar och att man inte bör införa en detaljreglering i socialtjänstlagen.

Samma resonemang gällde naturligtvis även för den nyligen införda bestämmelsen i 8 a § socialtjänstlagen. Av denna följer att socialnämnden bör verka för att kvinnor som är eller har varit utsatta för våld eller andra övergrepp i hemmet bör få stöd och hjälp för att förändra sin situation. Inte heller införandet av den bestämmelsen innebar någon egentlig förändring i förhållande till vad som tidigare gällde. Bestämmelsen motiverades dock av att Kvinnovaldscommissionen funnit så stora brister i socialtjänstens arbete med frågor som rörde våld mot kvinnor att det bedömdes som nödvändigt att klargöra kommunens ansvar i detta hänseende.

Enligt regeringens mening gör sig samma argument lika starkt gällande vad gäller behovet av en allmän regel om socialtjänstens ansvar för och skyldigheter gentemot alla som har utsatts för brott. Regeringen delar således Brottsofferutredningens bedömning i denna fråga. Genom en sådan bestämmelse klargörs att socialtjänsten har ett ansvar för att stödja och hjälpa alla dem som utsatts för brott och att det bör bedrivas ett aktivt arbete i detta hänseende. En viktig uppgift för socialtjänsten i detta sammanhang är att inom ramen för grannskapsarbetet verka för att samarbete med andra myndigheter och med ideella organisationer kommer till stånd. Samverkansgrupper kan leda till en ökad kännedom om vilka möjligheter till hjälp och stöd för brottsoffer som kan erbjudas och till ett effektivare resursutnyttjande. Även anhöriga till den som har utsatts för brott kan vara i behov av stöd och hjälp.

I uppföljningen av lagändringen från år 1998 har konstaterats att det fortfarande finns brister när det gäller socialtjänstens stöd till våldsutsatta kvinnor. Regeringen vill därför påtala vikten av att socialtjänsten fortsätter att utveckla metoder för det förebyggande arbetet och för stöd till våldsutsatta kvinnor. Här bör socialtjänsten särskilt uppmärksamma barns utsatta situation när det förekommer våld i familjen.

Invändningen från *Sveriges Socialchefer*, att en vidgad ansats vad gäller allmänna frågor om brottsofferproblematik skulle kunna få till följd att frågor som rör familjevåld och kvinnomisshandel får minskad uppmärksamhet, kan i och för sig ha fog för sig när Brottsofferutredningens betänkande kom år 1998. Det har dock gått ett antal år sedan dess och arbetet med frågor som rör våld mot kvinnor har bland annat genom Socialstyrelsens och andra myndigheters stöd stimulerat det lokala arbetet. Detta utvecklingsarbete bör fortsätta i en vidare form. Det har vidare skapats ett Nationellt råd för kvinnofrid. Rådets arbete samt ett fortsatt utvecklingsarbete borgar för ett fortsatt fokus på dessa viktiga frågor.

Uppdrag att bedriva ett utvecklingsarbete

Såväl Socialstyrelsen som Svenska Kommunförbundet har förklarat sig positiva till Brottsofferutredningens förslag om att Socialstyrelsens regeringsuppdrag att leda ett utvecklingsarbete i frågor om våld mot kvinnor utvidgas till att omfatta mer allmänna frågor om brottsoffer.

Regeringen delar Brottsofferutredningens bedömning. Förutom Socialstyrelsens allmänna ansvar för att utveckla socialtjänsten har myndigheten en central roll i det pågående arbetet med frågor som rör mäns våld mot kvinnor. Den kunskap som nu finns upparbetad inom myndigheten beträffande dessa frågor kan till stora delar antas vara tillämplig också på frågor som rör andra brottsoffer än kvinnor som har blivit utsatta för våld i hemmet. Det är viktigt att Socialstyrelsen ger uttryck för sin uppfattning om hur socialtjänsten mer allmänt bör arbeta med brottsofferfrågor. Regeringen har därför för avsikt att uppdra åt Socialstyrelsen att bedriva ett utvecklingsarbete till stöd för socialtjänsten i dess arbete med brottsofferfrågor. Socialstyrelsens vägledning av socialtjänstens arbete har ofta skett genom allmänna råd. I detta arbete kan emellertid andra former än allmänna råd vara mer lämpliga för att stödja och vägleda socialtjänsten. Det är angeläget att utvecklingsarbetet bedrivs utåtriktat och att olika sätt att sprida kunskapen eftersträvas så att det når ut till samtliga kommuner i landet. Samråd bör ske med Brottsoffermyndigheten som har kompetens på området och bred erfarenhet av brottsofferarbete. Uppdraget bör redovisas i årsredovisningen för år 2003.

Som framhållits av *Linköpings universitet* är gruppen brottsoffer inte en enhetlig kategori människor. Inom begreppet brottsoffer ryms både barn och vuxna personer i många olika livssituationer. Enligt regeringens mening bör detta beaktas inom ramen för Socialstyrelsens utvecklingsarbete.

9 Målsägandebiträde och stödperson

9.1 Inledning

Målsägandens behov av personligt stöd under förundersökningen och själva rättegången har varit föremål för ett flertal överväganden av regeringen under de senaste två decennierna. Redan år 1984 infördes en möjlighet för målsäganden att under vissa förutsättningar få ha med sig ett personligt stöd under huvudförhandling (20 kap. 15 § rättegångsbalken [RB]). Behovet av personligt och kurativt stöd uppmärksammades även i samband med införandet av lagen (1988:609) om målsägandebiträde. I förarbetena till lagen anges att det ankommer på målsägandebiträdet att lämna ett personligt och kurativt stöd till sin klient (prop. 1987/88:107 s. 24 ff.). Lagen om målsägandebiträde medförde dock ingen förändring vad gäller möjligheten för målsäganden att åtföljas av en stödperson. Tvärtom så framhölls i förarbetena att regeln om stödperson borde kvarstå, även om det kunde förutsättas att behov av stödperson ofta inte kommer att finnas i de fall målsägandebiträde förordnats. År 1994 utökades målsägandens möjligheter att ha med sig stödperson (prop. 1993/94:143, bet. 1993/94:JuU25, rskr. 1993/94:320). Dels fick målsäganden själv rätt att bestämma om han eller hon skall åtföljas av en stödperson vid förhör under rättegång, dels lagreglerades målsägandens rätt att ha med sig en

Lag om målsägandebitråde

Lagen (1988:609) om målsägandebitråde trädde i kraft den 1 juli 1988. Den innebar att målsäganden fick rätt till ett eget juridiskt biträde vid förundersökning och rättegång vid vissa typer av brott, i första hand vid grövre sexuella övergrepp. Den 1 januari 1991 utvidgades möjligheterna att få målsägandebitråde till att gälla samtliga sexualbrott utan begränsning (prop. 1989/90:158, bet. 1990/91:JuU4, rskr 1990/91:16). Dessutom blev reglerna mer generösa även vid andra brott där målsägandebitråde kan komma i fråga, t.ex. i mål om misshandel, olaga hot och rån.

År 1994 utvidgades rätten till målsägandebitråde ytterligare genom att det infördes en möjlighet att förordna målsägandebitråde i samtliga mål om brott enligt brottsbalken för vilka fängelse ingår i straffskalan (prop. 1993/94:26). Förutsättningen för ett förordnande i dessa fall är att det med hänsyn till målsägandens personliga förhållanden och andra omständigheter finns ett särskilt starkt behov av biträde.

Utvärdering av lagen om målsägandebitråde

Domstolsverket (DV) fick den 15 juni 1995 i uppdrag av regeringen att undersöka hur bland annat lagen om målsägandebitråde tillämpas. Resultatet av undersökningen har redovisats i en rapport Målsägandebitråde – en utvärdering av tillämpningen av lagen om målsägandebitråde m.m. (DV rapport 1996:2). Resultatet tyder på att lagen om målsägandebitråde i stort sett tillämpas i enlighet med intentionerna vid dess tillkomst och att reformen har haft en viss kvalitetshöjande effekt på rättsprocessen. Rapporten ger dock vid handen att det finns ett antal områden där kritik kan riktas mot lagens utformning och där det kan finnas anledning till att överväga förändringar. Det som anges vara mest angeläget att se över är om lagens tillämpningsområde, främst 1 § första stycket 2, behöver justeras, om förfarandet under förundersökningen bör ges en mer framskjuten position, om det finns behov att förändra eller förtydliga bestämmelserna om målsägandebiträdets uppgifter och om det finns anledning att förändra reglerna om ersättning till målsägandebitråde, t.ex. genom att ersättningen regleras i någon form av taxa.

De förändringar som Domstolsverket ansåg angelägna att överväga låg mycket nära det uppdrag som givits till Brottsofferutredningen beträffande målsägandebiträdesinstitutet, utom frågor som gäller ersättning till målsägandebiträden. Regeringen beslutade därför den 22 augusti 1996 att överlämna DV:s rapport till utredningen för vidare behandling.

Regeringens förslag: Rätten till målsägandebitråde utvidgas genom att begränsningen till brott enligt brottsbalken tas bort.

Utredningens förslag: Överensstämmer med regeringens.

Remissinstanserna: De remissinstanser som yttrat sig i frågan är positiva till förslaget.

Skälen för regeringens förslag: Enligt nu gällande ordning kan målsägandebitråde bara förordnas i mål om brott enligt brottsbalken. Det betyder att det saknas möjlighet för domstol att förordna ett målsägandebitråde vid exempelvis överträdelse av besöksförbud, eftersom detta brott regleras i en särskild lag, lagen om besöksförbud.

Utredningen har föreslagit att det skall vara möjligt att förordna målsägandebitråde vid alla mål om brott varpå fängelse kan följa. Enligt utredningen framstår den nuvarande begränsningen som svårförståelig eftersom det finns andra brott än brottbalksbrott där det kan finnas ett lika starkt behov av målsägandebitråde. Överträdelse av besöksförbud nämns som ett exempel.

I samband med 1994 års utvidgning av rätten till målsägandebitråde övervägdes huruvida en begränsning till brott enligt brottsbalken var en lämplig avgränsning (prop. 1993/94:26, sid. 18). Dåvarande departementschefen konstaterade att en sådan begränsning skulle innebära att ärenden om besöksförbud i samband med talan i brottmål skulle komma att hamna utanför lagens tillämpningsområde. Med hänvisning till att denna begränsning i realiteten inte skulle få så stor betydelse, eftersom de fåtal fall där besöksförbud prövas av domstol i samband med åtal oftast rör sådana brott där det ändå finns möjlighet att förordna målsägandebitråde, avstod regeringen från att föreslå att begränsningen till brottbalksbrott togs bort.

Det finns nu anledning att ompröva tidigare ställningstagande i denna del. Under senare år har antalet meddelade besöksförbud och överträdelser av dessa ökat betydligt. Även om antalet fall, där överträdelse av besöksförbud prövas av domstol utan samband med åtal rörande annat brott, är relativt litet framstår det enligt regeringens mening som rimligt att domstol skall ha möjlighet att förordna målsägandebitråde när ett sådant ärende är aktuellt och förutsättningarna i övrigt är för handen.

Den utvidgning av rätt till målsägandebitråde som skett sedan lagen tillkom har motiverats med att det har ansetts angeläget att införa en möjlighet för domstol att förordna målsägandebitråde också vid brott där inslaget av sexuellt eller annat våld saknas, men där integritetskränkningen är betydande. Möjligheten till förordnande enligt 1 § första stycket 3 är dock fortfarande starkt begränsad. Ett förordnande skall bara ske om det med hänsyn till målsägandens personliga förhållanden och omständigheterna i övrigt kan antas att målsäganden har ett särskilt starkt behov av biträde. Att överträdelse av besöksförbud i de flesta fall är integritetskränkande för den beslutet avser skydda torde stå helt klart.

Den föreslagna utvidgade rätten till målsägandebitråde kan utformas på olika sätt. En är att i lagtexten direkt räkna upp de ytterligare brottstyper som skall kunna föranleda förordnande av målsägandebitråde, förutom överträdelse av besöksförbud, exempelvis mål om köns-

stympning av kvinnor (lag [1982:316] med förbud mot könsstympning av kvinnor). Med en sådan lösning riskerar man emellertid att vissa andra fall som bör motivera målsägandebiträde faller utanför tillämpningsområdet. En annan lösning är att, som utredningen föreslagit, ta bort begränsningen till brottsbalksbrott i 1 § första stycket 3. På så sätt åstadkommer man en regel som innebär att domstolen i alla mål om brott varpå fängelse kan följa har möjlighet att pröva om förutsättningarna för förordnande av målsägandebiträde är uppfyllda. Enligt regeringens mening är den senare lösningen att föredra, en uppfattning som regeringen delar med i stort sett samtliga remissinstanser som yttrat sig i denna del.

Även fortsättningsvis skall dock gälla att biträde bara skall förordnas om det med hänsyn till målsägandens personliga förhållanden och omständigheterna i övrigt kan antas att han eller hon har ett särskilt starkt behov av biträde. Vidare bör det även fortsättningsvis krävas att bevisläget och det processuella läget i övrigt är sådant att man måste räkna med att målsäganden kommer att utsättas för ingående eller pressande förhör. En ytterligare förutsättning enligt nuvarande ordning är att målsägandens fysiska eller psykiska tillstånd skall vara sådant att han eller hon kan antas ha väsentlig nytta av ett juridiskt biträde. Även denna förutsättning skall gälla fortsättningsvis. I och med att dessa begränsningar för förordnande alltså skall gälla torde den nu föreslagna ändringen inte medföra annat än en relativt begränsad ökning av antalet mål där målsägandebiträde förordnas.

9.3 Målsägandebiträde och stödperson

Regeringens bedömning: Nuvarande ordning beträffande stödperson bör behållas.

Utredningens förslag: Utredningen har föreslagit att en särskild stödperson skall kunna förordnas i mål om brott på vilket fängelse kan följa. Utredningen har vidare föreslagit att en förordnad stödperson skall ha rätt till ersättning för sin inställelse enligt i huvudsak samma principer som målsäganden.

Remissinstanserna: Remissinstanserna är generellt sett positiva till ett utökad användande av stödpersoner. Från framför allt domstolshåll har emellertid framförts farhågor om att införandet av ytterligare ett institut till stöd för målsägande, vid sidan av målsägandebiträde och nuvarande reglering om stödperson, kan leda till besvärliga gränsdragningsproblem. Flera remissinstanser har vidare framhållit att det inte bör förekomma att det förordnas både stödperson och målsägandebiträde för samma person. En utökad användning av stödpersoner bör enligt dessa remissinstanser leda till en motsvarande minskning av antalet målsägandebiträdesförordnanden. Brottsofferjourernas riksförbund och Riksorganisationen för Kvinnojourer i Sverige har understrukit vikten av att den som förordnas som stödperson har tillräckliga kunskaper.

Skälen för regeringens bedömning: Målsägandens behov av personligt stöd under förundersökning och själva rättegången har varit

föremål för ett flertal överväganden av regeringen under de senaste två decennierna. Redan år 1984 infördes en möjlighet för målsäganden att under vissa förutsättningar få ha med sig ett personligt stöd under huvudförhandling (20 kap. 15 § rättegångsbalken [RB]). Behovet av personligt och kurativt stöd uppmärksammades även i samband med införandet av lagen (1988:609) om målsägandebitråde. I förarbetena till lagen (prop. 1987/88:107 s. 24 ff.) anges att det är en uppgift för målsägandebiträdet att lämna personligt och kurativt stöd till sin klient. Lagen om målsägandebitråde medförde dock ingen förändring vad gäller möjligheten för målsäganden att åtföljas av en stödperson. Tvärtom framhölls i förarbetena uttryckligen att regeln om stödperson borde kvarstå, även om det kunde förutsättas att sådant behov ofta inte kommer att finnas i de fall målsägandebitråde förordnats. År 1994 (prop. 1993/94:143) utökades målsägandens möjligheter att ha med sig stödperson. Dels fick målsäganden själv rätt att bestämma om han eller hon skall åtföljas av en stödperson vid förhör under rättegång, dels lagreglerades målsägandens rätt att ha med sig en stödperson vid förhör under förundersökning.

Utredningen föreslår i sitt betänkande att stödperson skall kunna förordnas enligt samma förutsättningar som föreslås gälla för förordnande av målsägandebitråde – i mål om brott på vilket fängelse kan följa. Som skäl för detta åberopas dels att det personliga och kurativa stödet skulle bli bättre, dels att biträdet skulle få möjlighet att ge mera juridisk hjälp än vad som nu är fallet, allt inom en rimlig kostnadsram.

Regeringen ifrågasätter i och för sig inte utredningens uppfattning att målsäganden många gånger kan vara i behov av ett bättre personligt och kurativt stöd under och i samband med rättegången än vad som i dag tillhandahålls. Frågan är dock om detta behov på föreslaget sätt skall tillgodoses genom att ytterligare ett institut inrättas eller om det bör tillgodoses på annat sätt. Som nämnts tidigare är det en uppgift för målsägandebiträdet att vid sidan av den juridiska delen av sitt uppdrag lämna personligt och kurativt stöd till sin klient. Även om målsägandebiträdet inte är professionell i denna sin kurativa uppgift torde det stöd som denne lämnar ändå vara tillräckligt för att hjälpa de flesta målsägande att klara av pressande situationer under rättegången.

Ett bra och professionellt bemötande och stöd av målsägandebiträdet är således vad målsäganden skall kunna kräva och förvänta sig av rättsväsendet. Det är också det centrala under domstolsförhandlingarna. Men domstolsmiljön är främmande för de flesta och kan upplevas skrämmande. Förmågan att klara pressade situationer är också mycket individuell. Om målsäganden till följd av den psykiskt påfrestande situationen behöver ett mer kurativt stöd än det målsägandebiträdet kan erbjuda tillgodoses detta bäst av målsägandens sociala nätverk, vänner och anhöriga. Insatser från frivilligorganisationer kan också ha stor betydelse i sådana sammanhang. Stödet från personer som frivilligt engagerar sig, som kanske själva har upplevt liknande situationer, torde vara väl så värdefullt som en av domstolen förordnad stödperson. Har målsäganden dessutom ett mer kvalificerat behov av kurativt stöd torde inte insatser i samband med själva domstolsförhandlingarna vara tillräckliga. Stöd måste då kunna erbjudas såväl före som efter dessa förhandlingar. Även här kan frivilligorganisationernas insatser ha stor

betydelse, men behövs professionella kurativa insatser är det främst en uppgift för socialtjänsten och hälso- och sjukvården.

Som framgår av avsnitt 6 avser regeringen verka för att vittnesstödsverksamhet anordnas vid de tingsrätter och hovrätter där sådan verksamhet ännu inte bedrivs. Detta torde bidra till att behovet av stödpersoner minskar ytterligare. Regeringens bedömning är således att nuvarande ordning bör behållas oförändrad.

9.4 Efterlevandes rätt till målsägandebitråde

Regeringens bedömning: Det bör inte införas en möjlighet för domstol att förordna målsägandebitråde för andra än dem som är att betrakta som målsägande.

Utredningens förslag: Utredningen har föreslagit att rätten till målsägandebitråde bör utvidgas till att avse även vissa efterlevande som inte direkt intar målsägandeställning.

Remissinstanserna: Av de remissinstanser som har yttrat sig över utredningens förslag har flertalet varit i huvudsak positiva eller inte haft något att erinra.

Skälen för regeringens bedömning: Lagen (1988:609) om målsägandebitråde tillkom, som nämnts tidigare, för att förbättra situationen för personer som fallit offer för grova våldsbrott. Regeringen ansåg det önskvärt att förbättra deras ställning i den rättsliga processen och ge dem bättre hjälp och stöd i samband med förundersökning och rättegång. I propositionen med förslag till lag om målsägandebitråde anförde dåvarande chefen för Justitiedepartementet att behovet av målsägandebitråde fick anses vara särskilt stort vid grövre sexualbrott eftersom målsäganden i dessa fall regelmässigt utsätts för pressande förhör. Uppgift står ofta mot uppgift och den tilltalade har ofta ett starkt intresse av att förringa målsägandens trovärdighet och att framställa henne i ofördelaktig dager. En av de viktigaste uppgifterna för målsägandebiträdet förutsågs vara att få målsäganden att förstå varför man under förundersökningen och rättegången måste ställa så detaljerade frågor av djupt personlig natur. En annan viktig uppgift för målsägandebiträderna angavs vara att bevaka att deras klienter inte utsätts för onödigt obehag vid förhör m.m.

Departementschefen anförde vidare att det i enskilda fall rörande brottslighet av annan art naturligtvis kan förekomma att målsäganden har ett ungefär lika stort behov av biträde som i mål om grova sexualbrott. För att kostnadsfri juridisk hjälp till målsäganden skulle komma i fråga i dessa fall, när målsäganden inte för någon egen talan i målet, menade departementschefen dock att det borde krävas att själva brottet var av kvalificerat slag och att det hade inneburit en svår kränkning av offret. Ytterligare en förutsättning för förordnande av målsägandebitråde i dessa fall angavs vara att situationen skulle vara sådan som generellt föreligger i våldtäktsmål, alltså att det kan förväntas att målsäganden kommer att bli utsatt för ingående och pressande förhör.

Vid lagens tillkomst fanns sålunda en tydlig avgränsning av i vilka mål det kunde bli aktuellt med ett förordnande av målsägandebitråde. Syftet

med lagstiftningen framgår också tydligt. Den tillkom för att förbättra det juridiska och kurativa stödet under förundersökning och rättegång för dem som utsatts för ett grovt våldsbrott i mål där det är vanligtvis förekommer att målsäganden utsatts för pressande och integritetskränkande förhör. Lagstiftningens tillämpningsområde omfattade med andra ord inte det behov av kurativt och juridiskt stöd som efterlevande till den som dödats genom brott kan ha.

Den 1 januari 1991 utvidgades möjligheterna att få målsägandebiträde och rätt att få ett sådant biträde finns numera i princip alla mål om sexualbrott. Dessutom blev reglerna mer generösa även vid övriga brott där målsägandebiträde kan komma i fråga, t.ex. i mål om misshandel, olaga hot och rån. Denna förändring har kommit till uttryck genom att det inte längre krävs ett "särskilt starkt" behov av biträde. Det räcker med ett konstaterande av att behov föreligger. Behovet skall i det enskilda fallet prövas utifrån en helhetsbedömning av målsägandens situation satt i relation till det brott som målet gäller. Som dåvarande departementschefen anförde i lagstiftningsärendet (prop. 1989/90:158) bör dock även fortsättningsvis uppställas vissa förutsättningar med avseende på målsägandens personliga situation i målet, exempelvis vad gäller brottets art, bevisläget m.m.(jfr prop. 1987/88:107 s. 38).

Utrymmet för att förordna målsägandebiträde för efterlevande till den som dödats genom brott torde således även efter 1991 års lagändring vara mycket begränsat. Förutom att den efterlevande skall vara att betrakta som målsägande enligt processrättsliga regler krävs att även övriga förutsättningar för att förordna målsägandebiträde är uppfyllda. Som Göteborgs tingsrätt framhållit i sitt remissyttrande är det ovanligt att efterlevande hörs i bevissyfte under förundersökning och huvudförhandling, ens i skadeståndsdelen.

Rättspraxis tyder dock på en något generösare tillämpning. I flera uppmärksammade mordrättegångar under senare år, exempelvis den s.k. Stureplansrättegången, rättegången efter mordet i Malexander och brandrättegången i Göteborg har målsägandebiträden förordnats för de efterlevande.

Denna utveckling är enligt regeringens mening rimlig och kan även sägas gå hand i hand med den utveckling som skett i rättspraxis vad gäller närståendes rätt till ersättning för psykiska besvär som utgör personskada. Regeringen har förståelse för att även andra närstående till den som dödats genom brott kan vara i behov av stöd. Tiden fram till rättegång och själva förhandlingen kan naturligtvis vara lika smärtsam och pressande för dem. Ur principiell synvinkel får det dock anses som tveksamt att tillerkänna dem som överhuvudtaget inte är målsägande kostnadsfritt juridiskt biträde. Det skulle vara ett betydande avsteg från de principer som i dag är styrande vid tillsättandet av målsägandebiträde och skulle kräva en översyn av grunderna för hela målsägandebiträdesinstitutet. Enligt regeringens mening får de nuvarande reglerna anses vara väl avvägda. Med dessa fångar man upp dem som har störst behov av målsägandebiträde. Att utsträcka samhällets åtagande till att omfatta även andra än dem som är att betrakta som målsäganden är i vart fall för närvarande inte aktuellt. Regeringen har dock för avsikt att inom ett par år se över målsägandebiträdesinstitutet. Vid denna översyn

kommer efterlevandes behov av juridiskt stöd att uppmärksammas särskilt.

Regeringen vill avslutningsvis nämna att det pågår ett intensivt arbete inom den Europeiska unionen för att förstärka brottsoffers ställning i den rättsliga processen. En bland flera frågor som diskuteras är hur skyddet för efterlevande till den som dödats genom brott i annat medlemsland skall förstärkas. Bland annat övervägs att införa en möjlighet för brottsoffer och efterlevande att anmäla brott och ansöka om ersättning i det land där han eller hon bor. Tanken är att det egna hemlandet i dessa ärenden skall vara skyldig att bistå brottsoffret eller den efterlevande i dennes kontakter med utländska myndigheter.

10 Övriga frågor

10.1 Besöksförbud

Regeringens bedömning: Socialnämnd bör underrättas om en domstols eller en åklagares beslut i ett ärende om besöksförbud när parterna har gemensamma barn.

Utredningens förslag: Utredningen, som funnit att lagen om besöksförbud fungerar relativt väl, föreslår att beslut om besöksförbud i större utsträckning bör avpassas efter parternas förhållanden. Detta gäller särskilt när parterna har gemensamma barn. I dessa fall bör även underrättelse om beslutet skickas till berörd socialnämnd. Utredningen föreslår vidare att Riksåklagaren bör ges i uppdrag att ta fram särskilda informationsblad.

Remissinstanserna: Remissinstanserna är genomgående positiva till utredningens förslag i denna del.

Skälen för regeringens bedömning: Regeringen delar utredningens slutsats att lagen om besöksförbud fungerar relativt väl. Regeringen anser dock att de många tragiska händelser som inträffat på senare tid talar för att skyddet måste förbättras ytterligare. Inom Justitiedepartementet pågår för närvarande en beredning av frågor om skydd för kvinnor som utsatts för brott av dem närstående män. De rättsliga förutsättningarna för intensivövervakning med elektronisk kontroll i samband med besöksförbud utreds. Vidare övervägs andra sätt att åstadkomma ett ökat skydd för utsatta kvinnor. En viktig utgångspunkt är att åtgärderna som skall skydda kvinnan inte i första hand skall inskränka hennes rörelsefrihet eller inkräkta på hennes integritet.

Information om besöksförbud

Enligt 13 a § andra stycket förundersökningskungörelsen (1947:948) skall undersökningsledaren, när det gäller brott som innebär att besöksförbud kan bli aktuellt, så snart som möjligt informera målsäganden om reglerna för besöksförbud. Brottsofferutredningen konstaterade dock att målsäganden inte alltid får denna information eller att de i vart fall inte förstått den. Det finns redan i dag ett informationsblad som tagits fram av

åklagarväsendet där det informeras både om ”vanliga besöksförbud” och om utvidgade besöksförbud. Från flera håll, bland annat från de kvinnojourer som besvarade en enkät om besöksförbud från Brottsofferutredningen, har det emellertid framförts att detta informationsblad bör förbättras.

Att det finns brister vad gäller information till målsäganden har även framkommit i flera andra sammanhang. Som exempel kan nämnas att Rikspolisstyrelsen under 1997 genomförde inspektion av handläggningen av brottsofferfrågor hos de olika polismyndigheterna. Resultaten från dessa inspektioner bekräftar att det finns brister vad gäller polisens fullgörande av informationsskyldigheten.

Det är enligt regeringens mening ett oavvisligt krav att målsäganden får information om det skydd i form av besöksförbud som samhället har att erbjuda och vad ett sådant beslut innebär för berörda parter. Förutom att den skriftliga informationen skall vara lättförståelig är det en uppgift för polisen och åklagarväsendet att försäkra sig om att de som berörs av beslutet verkligen har förstått dess innebörd.

För att förbättra informationen föreslog Brottsofferutredningen att Riksåklagaren skulle få i uppdrag att ta fram särskilda informationsblad. Remissinstanserna var positiva till förslaget. Riksåklagaren framhöll också att förbättrade informationsbroschyrer sannolikt skulle leda till färre överträdelser.

Till följd härav uppdrog regeringen i regleringsbrevet för 1999 att Riksåklagaren tillsammans med Rikspolisstyrelsen se över rutinerna i dessa ärenden (dnr. Ju2000/1022). Arbetet har bedrivits i en gemensam arbetsgrupp som lämnat förslag till bland annat informationsrutiner och en kvalitetssäkringsblankett. Arbetsgruppen har vidare övervägt frågor som rör säkrare hot- och riskbedömningar. Förslagen kommer i första hand att behandlas vidare inom myndigheternas fortsatta utvecklingsarbete avseende våld mot kvinnor, men kommer även att beaktas inom ramen för de överväganden som för närvarande görs beträffande besöksförbudslagstiftningen.

Individuellt anpassade besöksförbud och underrättelse till socialnämnd

Reglerna om besöksförbud utgår från förutsättningen att ett besöksförbud i princip gäller generellt, dvs. omfattar alla typer av kontakter. Enligt 3 § lagen om besöksförbud (1988:688) skall emellertid besöksförbudet föras med de begränsningar och undantag som är påkallade i det enskilda fallet. Det kan t.ex. röra sig om tillåtna kontakter som föranleds av frågor rörande gemensamma barn (se prop. 1987/88:137). Vidare framgår av 1 § fjärde stycket att kontakter som med hänsyn till särskilda omständigheter är uppenbart befogade, aldrig omfattas av besöksförbudet.

Regeringen anser att det är angeläget att beslut om besöksförbud anpassas efter parternas förhållanden, särskilt när de har gemensamma barn. Om hänsyn inte tas till att det finns barn i förhållandet kan besöksförbudet i praktiken även innebära ett umgängesförbud, trots att förbudet inte omfattar barnen. Det kan dock vara svårt att urskilja vad som är uppenbart befogade kontakter, dvs. tillåtna överträdelser av ett besöksförbud. Därtill kommer att åklagarna sällan utnyttjar bestäm-

melsen i 3 §. Om man redan från början anger vad som är befogade kontakter torde senare tillämpningsproblem många gånger kunna undvikas. Oavsett hur ett besöksförbud utformas torde det emellertid innebära problem av olika slag när parterna har gemensamma barn. Regeringen instämmer därför i utredningens förslag om att socialnämnd alltid skall underrättas om beslut om besöksförbud när parterna har gemensamma barn. Detta förslag välkomnas också av flertalet remissinstanser.

Regeringen avser att reglera denna fråga i förordning (1988:691) om tillämpning av lagen (1988:688) om besöksförbud.

10.2 Åklagarens skyldighet att föra talan om enskilt anspråk

Regeringens bedömning: Lagstiftningen om åklagarens skyldighet att föra målsägandens talan synes vara tillräckligt långtgående enligt nuvarande ordning. Det bör ankomma på Riksåklagaren att se till att åklagarna får lämplig utbildning i skadeståndsrätt och att nuvarande bestämmelser tillämpas på ett korrekt sätt.

Utredningens förslag: Överensstämmer med regeringens bedömning.

Remissinstanserna: Förslaget tillstyrks eller lämnas utan erinran på något undantag när.

Skälen för regeringens bedömning: Åklagarens skyldighet att föra målsägandens talan om enskilt anspråk regleras i 22 kap. 2 § rättegångsbalken (RB). Om ett enskilt anspråk grundas på ett brott som hör under allmänt åtal, är åklagaren, enligt bestämmelsens första stycke skyldig att på målsägandens begäran i samband med åtalet förbereda och utföra även målsägandens talan. Skyldigheten gäller under förutsättning att det kan ske utan väsentlig olägenhet och att målsägandens anspråk inte är uppenbart obefogat. Om målsäganden vill att det enskilda anspråket skall tas upp i samband med åtalet, skall han eller hon meddela undersökningsledaren eller åklagaren detta och lämna uppgifter om de omständigheter som ligger till grund för anspråket. Om undersökningsledaren eller åklagaren vid utredningen om ett brott finner att ett enskilt anspråk kan grundas på brottet skall denne, enligt paragrafens andra stycke, om det kan ske i god tid före åtalet, underrätta målsäganden om detta. Enligt tredje stycket skall samma bestämmelser tillämpas om det enskilda anspråket har övertagits av någon annan.

Bestämmelsen fick sin nuvarande lydelse genom en lagändring år 1988 (prop. 1987/88:1, JuU 14, rskr. 81). Genom den ändringen skärptes förutsättningarna för att åklagaren skall avstå från att föra målsägandens talan. Bakgrunden till ändringen var att man ville stärka brottsoffrets (målsägandens) ställning och göra det lättare för denne att få till stånd en domstolsprövning av sitt anspråk. Den nya regleringen syftade också till att åstadkomma en bättre enhetlighet i fråga om åklagarnas benägenhet att föra målsägandens talan.

Brottsofferutredningen har i en enkätundersökning frågat åklagare i vilken utsträckning de hjälper målsäganden att formulera sina

skadeståndsanspråk. Den övervägande delen svarade att de hjälper målsäganden med detta när de blir tillfrågade. Det sker dock i mycket olika utsträckning. Flera åklagare svarade att de är restriktiva med att föreslå vilka belopp som målsäganden bör yrka. De beskriver i stället vilka poster som skadeståndet kan avse. Andra svarade att de brukar hänvisa till Brottsoffermyndighetens praxis i ersättningsärenden. Ingen åklagare svarade att de inte hjälper målsäganden med skadeståndsanspråket. En del uppgav dock att det sker sällan. Ett par åklagare svarade att de undviker att hjälpa målsäganden med skadeståndsanspråket därför att de som åklagare skall vara opartiska.

Resultatet av enkätundersökningen ger vid handen att det trots 1988 års lagstiftning fortfarande finns betydande skillnader i hur mycket stöd som målsäganden får och hur benägna åklagarna är att ta på sig uppgiften att föra målsägandens talan om enskilt anspråk. Detta har också framkommit under remissbehandlingen. Flera tingsrätter och hovrätter har anfört att åklagarna i många fler fall än för närvarande borde kunna föra målsägandens talan. Frågan är om det på grund av dessa brister i lagens tillämpning finns skäl att på nytt ändra bestämmelsen.

Brottsofferutredningen anser att nuvarande reglering är tillräckligt långtgående och att någon lagändring inte är nödvändig. Utredning föreslår i stället att Riksåklagaren i sina allmänna råd klargör i vilken utsträckning åklagaren skall hjälpa målsäganden att formulera sina skadeståndsanspråk.

Regeringen delar Brottsofferutredningens uppfattning. Bestämmelsen innebär en långtgående skyldighet för åklagaren att bistå den enskilde med hans eller hennes skadeståndstalan. Att den inte tillämpas på avsett sätt tyder snarast på att det finns ett utbildningsbehov, vilket också framkommit bland annat genom vad flera av åklagarna uppgett i sina enkätsvar.

Riksåklagaren har i samband med remissbehandlingen förklarat att han har för avsikt att inleda en översyn av sina (numera upphävda) allmänna råd "Målsägande i brottmål". Det är enligt regeringens mening angeläget att en sådan översyn snarast genomförs. Som flera åklagarkammare anfört bör översynen även kombineras med adekvat utbildning för åklagarna i de delar av skadeståndsrätten, där nödvändiga kunskaper synes saknas. Regeringen förutsätter också att Riksåklagaren inom ramen för sin tillsynsverksamhet undersöker att vidtagna åtgärder får avsedd effekt.

Mot nu angivna bakgrund finner regeringen att Brottsofferutredningens förslag kan godtas. Regeringen föreslår ingen ändring av 22 kap. 2 § RB.

I sammanhanget skall avslutningsvis nämnas en promemoria som upprättats av Domstolsverkets arbetsgrupp för processrättsliga frågor den 12 oktober år 2000. I den föreslås att det införs en mer långtgående skyldighet för åklagare att utföra målsägandens talan om enskilt anspråk. Vidare föreslås bland annat skärpta krav, hämtade från tvistemålsprocessen, om vad som skall anges när ett enskilt anspråk anmäls i brottmålsrättegång. Promemorian, som överlämnades till Justitiedepartementet den 14 december år 2000, bereds för närvarande i Regeringskansliet (dnr Ju2000/6591).

10.3.1 Inledning

Frågan om särskilda forumregler för förföljda personer har övervägts vid ett flertal tillfällen under senare år. Bland annat föreslog Kvinnovåldskommissionen i sitt betänkande Kvinnofrid (SOU 1995:60) en särskild forumregel för frågor om vårdnad och umgänge när ett barn medgivits fingerade personuppgifter. Behörig domstol i dessa fall skulle enligt förslaget vara Stockholms tingsrätt.

Utredningen om vissa folkbokföringsfrågor övervägde i sitt betänkande Några folkbokföringsfrågor (SOU 1996:68) en särskild forumregel som skulle berättiga käranden att väcka talan där han själv har sitt hemvist om sekretess råder beträffande svarandens hemvist eller om svaranden har fingerade personuppgifter. Utredningen bedömde dock att någon sådan särskild regel inte behövdes. Skälet för detta angavs vara att den nuvarande ordningen är till fördel för den förföljde eftersom den leder till att han eller hon emellanåt inte kan nå för rättegång. Flera remissinstanser ansåg dock att en särskild forumregel behövs, särskilt då en part har sekretessmarkering.

I förarbetena till de senaste ändringarna i lagen om fingerade personuppgifter (prop. 1997/98:9), uttalade regeringen att frågan om särskilda forumregler för förföljda personer bör övervägas ytterligare och att en sådan utredning bör omfatta såväl mål om vårdnad och umgänge som andra tvistemål. Regeringen ansåg att frågan lämpligen kunde behandlas inom ramen för Brottsofferutredningens uppdrag.

Sekretessmarkering

Enligt 7 kap. 15 § sekretesslagen (1980:100) gäller sekretess bland annat i verksamhet som avser folkbokföring eller annan liknande registrering av befolkningen. Sekretessen gäller för uppgift om enskilds personliga förhållanden, om det av särskild anledning kan antas att den enskilde eller någon honom närstående lider men om uppgiften röjs. Sekretess kan gälla för en särskilt känslig uppgift om exempelvis adoption men också för en normalt harmlös uppgift om adress som kan behöva skyddas vid personförföljelse. I vissa fall kan man på förhand misstänka att en uppgift kommer att efterfrågas för att användas på ett sätt som kan vara till men för den enskilde, t.ex. att en adressuppgift används som ett led i förföljelse. Skattemyndigheten, som ansvarar för folkbokföringsregistret, har då möjlighet att föra in en s.k. sekretessmarkering i registret. Markeringen anger att särskild försiktighet bör iakttas vid bedömningen av om uppgifter om personen i fråga bör lämnas ut, eftersom uppgifterna kan omfattas av sekretess. Sekretessmarkering är alltså avsedd att ge myndigheten en varningssignal vid utlämnande av uppgifter som normalt sker utan särskild sekretessprövning. Markeringen anger att personen i fråga t.ex. löper risk för förföljelse. Den omständigheten har naturligtvis stor betydelse vid en prövning av om en uppgift kan lämnas ut. För att markeringen skall få avsedd effekt får den regelmässigt omfatta samtliga medlemmar i den förföljdes hushåll.

Sekretessmarkering har använts inom folkbokföringen under många år. Skatteförvaltningen har också utarbetat särskilda rutiner för systemet med sekretessmarkeringar. Förfarandet med sekretessmarkering är inte närmare lagreglerat men motsvarar det som gäller för den hemligstämpel som enligt 15 kap. 3 § sekretesslagen kan åsättas en allmän handling. Förfarandet med sekretessmarkering har accepterats i Justitieombudsmannens praxis, se JO 1984/85 s. 282 och JO 1987/88 s. 195.

Kvarskrivning

Reglerna om kvarskrivning återfinns i folkbokföringslagen (1991:481). Enligt 16 § får en person som av särskilda skäl kan antas bli utsatt för brott, förföljelser eller allvarliga trakasserier på annat sätt, om han har flyttat eller avser att flytta, efter ansökan medges att vara folkbokförd på den gamla folkbokföringsorten i högst tre år (kvarskrivning). När det inte längre finns skäl för kvarskrivning skall den upphöra. Kvarskrivning får även medges den utsatte personens medflyttande familj. Kvarskrivning beslutas av skattemyndigheten. Skyddet vid kvarskrivning är inriktat på att hemlighålla den förföljdes bostadsort och verkliga adress då skydd med stöd av sekretessreglerna bedöms otillräckligt. Kvarskrivning skall främst skydda mot sådan personförföljelse som grundas på att en person spåras med hjälp av uppgift om adress m.m. som finns hos folkbokföringen.

En kvarskriven person har normalt bytt bostadsort men är inte folkbokförd på vistelseorten. I stället är personen folkbokförd – kvarskriven – där hon eller han tidigare var bosatt. Personens verkliga adress registreras inte inom folkbokföringen och sprids inte heller till andra myndigheter. Den kvarskrivne är i folkbokföringen registrerad endast med adress hos den skattemyndighet som har beslutat om kvarskrivningen. Det är också denna adress som automatiskt överförs från folkbokföringen till myndigheter och företag m.m. Post som sänds till den kvarskrivne med ledning av adressen som folkbokföringen tillhandahåller hamnar alltså hos skattemyndigheten. Myndigheten har kännedom om personens verkliga adress och vidareänder posten till den kvarskrivne. Skattemyndigheten skall förvara uppgiften om den kvarskrivnes adress på ett betryggande sätt.

Fingerade personuppgifter

Bestämmelser om fingerade personuppgifter infördes den 1 juli 1991 och regleras i lagen (1991:483) om fingerade personuppgifter. Enligt 1 § lagen om fingerade personuppgifter får en person som är folkbokförd i landet medges att använda andra personuppgifter om sig själv än de verkliga (fingerade personuppgifter) om det finns en uppenbar risk att personen kan bli utsatt för särskilt allvarlig brottslighet som riktar sig mot dennes liv, hälsa eller frihet. Det krävs också att personen inte kan ges tillräckligt skydd på annat sätt.

När ett medgivande att använda fingerade personuppgifter har givits registreras den som fått medgivandet med bland annat fingerat personnummer och namn i folkbokföringen. Därifrån förs de fingerade

uppgifterna vidare till bland annat olika myndigheter på samma sätt som andra folkbokföringsuppgifter. Personen i fråga använder så gott som undantagslöst de fingerade uppgifterna. Den "gamla identiteten" är avregistrerad inom folkbokföringen. Det framgår att avregistreringen har sin grund i att den enskilde använder fingerade personuppgifter. Den som fått fingerade personuppgifter är folkbokförd under de nya uppgifterna på den ort där hon eller han är bosatt. Genom att personen använder fingerade personuppgifter om sig själv kan vederbörande sägas ge sken av att vara en annan person än den hon eller han verkligen är.

Fingerade personuppgifter har samma syfte som kvarskrivning. Åtgärden skall skydda mot att en viss person utsätts för förföljelse av en eller flera andra personer. Förföljaren är ofta känd när fråga om byte aktualiseras men åtgärden kan användas även när denne inte går att närmare identifiera. Mera avgränsat kan syftet med fingerade personuppgifter sägas vara att hindra att en förföljare, med hjälp av allmänna handlingar hos en myndighet, får kännedom om var den person som behöver skyddas bor eller vistas.

Fingerade personuppgifter medför inte någon rättslig förändring av personens namn eller andra förhållanden. Den skyddade får rätt att dölja de verkliga uppgifterna men rättsligt är hon eller han samma person som tidigare. Personen i fråga torde inte ha någon skyldighet att använda de fingerade uppgifterna utan kan i vissa sammanhang också nyttja sitt verkliga namn och personnummer m.m. Det har inte någon privaträttslig betydelse om personen ingår avtal eller andra rättshandlingar med användande av verkliga eller fingerade uppgifter. Hela tiden är det samma rättssubjekt som kan göras ansvarigt. Motsvarande gäller i fråga om offentlighetsrättsliga förpliktelser.

Nuvarande ordning – forumregler och skyddad identitet

Enligt den allmänna forumregeln i 10 kap. 1 § RB skall talan väckas vid rätten på den ort där svaranden har sitt hemvist. När svaranden har erhållit sekretessmarkering har kändanden små möjligheter att få kännedom om svarandens hemvist. I vissa fall kan skattemyndigheten, som ju känner till svarandens adress, medverka till att en svarande som har sekretessmarkering får del av en ansökan om stämning. Det fordras då att kändanden klargör förhållandena och att domstolen begär hjälp av skattemyndigheten med att få kontakt med svaranden. Om denna ingår i svaromål utan att göra foruminvändning kan målet handläggas på vanligt sätt. Det förekommer dock att en svarande som får del av stämmingsansökan genom skattemyndighetens försorg inte ingår i svaromål. Kändanden kan då behöva visa att han väckt talan vid rätt forum. Om skattemyndigheten, med hänvisning till sekretesslagens regler, inte röjer uppgiften om svarandens hemvist kan kändanden inte fullgöra sin skyldighet att visa rätt forum. Hans talan kommer då att avvisas.

Skattemyndigheten har inte alltid rätt att hemlighålla uppgiften om svarandens hemvist. I vissa fall måste uppgiften lämnas ut. Det kan gälla exempelvis när det är en annan person än förföljaren som framställer ett anspråk i domstol. Då kan det knappast av särskild anledning antas att

svaranden eller någon honom närstående lider men om uppgiften röjs (se 7 kap. 15 § sekretesslagen).

När det är förföljaren som vill inleda rättegång talar naturligtvis mycket för att skattemyndigheten bör hemlighålla uppgifterna om den förföljande. Samtidigt kan emellertid även en förföljare ha ett berättigat anspråk på att kunna föra talan mot en person som han tidigare har trakasserat. I familjerättsliga mål föreligger ofta en tydlig konflikt mellan motstående intressen. I ett visst fall kan en kvinna som har fått sekretessmarkering på grund av förföljelse ha barn tillsammans med förföljaren. Mot rätten till umgänge mellan barnet som kvinnan har vårdnaden om och barnets far får då ställas kvinnans behov av skydd. Det kan inte uteslutas att en sekretessprövning i ett visst fall leder fram till att en utpekad förföljare i egenskap av käreande, trots sekretessmarkering, får del av uppgiften om svarandens/offrets hemvist. I praktiken torde det dock ankomma på den utpekade förföljaren att visa att svaranden inte kommer att lida något men om uppgiften om dennes hemvist röjs. Det kan troligen inte ske utan att käranden förebringa ganska omfattande utredning om sina personliga förhållanden. Trots vad som nu har sagts ligger det närmast till hands att anta att en utpekad förföljare kommer att ha mycket svårt att få ut uppgiften om offrets hemvist. Om det finns den minsta risk att en uppgift om hemvist kommer att användas för förföljelse kan det förefalla självklart att uppgiften inte skall lämnas ut. Samtidigt kan ett sådant ställningstagande komma i konflikt med europeiska konventionen om skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna (Europakonventionen). Enligt denna har var och en då hans eller hennes civila rättigheter eller skyldigheter berörs rätt att få sin sak prövad av en domstol. Får käranden inte reda på adressen kan han sålunda inte utöva denna sin rätt att väcka talan.

Vidare uppkommer fråga om en kvarskrivnen person kan medverka i en rättegång, som svarande eller käreande, utan att avslöja sin verkliga adress. Frågan är naturligtvis särskilt aktuell om det är förföljaren som är den kvarskrivnes motpart. I den mån en motpart till en kvarskrivnen person skall lämna uppgift om den kvarskrivne kan uppgifterna om namn, personnummer, hemvist samt postadressen hos skattemyndigheten inhämtas på vanligt sätt från folkbokföringen. Om en kvarskrivnen person som är svarande i en rättegång följer rättens förelägganden och kallelser behöver varken domstolen eller motparten känna till den kvarskrivnes verkliga adress. Motsvarande gäller om vederbörande har anledning att själv inleda rättegång. Den kvarskrivne kan således tämligen problemfritt uppträda i en process utan att avslöja sin verkliga adress. Praktiska problem kan dock uppkomma om förföljaren är den kvarskrivnes motpart och den kvarskrivne behöver vara personligen närvarande vid en muntlig förhandling.

När det gäller den som fått fingerade personuppgifter kan det, i likhet med vad som gäller vid sekretessmarkering, bli problem för såväl den enskilde som tredje man. Det är inte meningen att det skall finnas någon laglig möjlighet för den som använder fingerade personuppgifter att undandra sig några förpliktelser. Personen i fråga har inte heller rätt att vägra medverka i ett rättsligt förfarande med hänvisning till att han fått fingerade personuppgifter. Det är inte otänkbart att personen ifråga kan

bli skyldig att inställa sig personligen exempelvis inför allmän domstol. Därvid föreligger risk för att den skyddade personens verkliga identitet avslöjas. Även om den som använder fingerade personuppgifter anlitar ombud eller biträde är en sådan risk inte utesluten.

Justitieombudsmannen (JO) har behandlat frågan om delgivning av stämning i ett mål om umgängesrätt m.m. där svaranden hade fingerade personuppgifter (se JO:s ämbetsberättelse, 2000/01:JO1, sid. 36-40). JO konstaterar inledningsvis, efter att ha redogjort för regleringen i 15 kap. 5 § och 14 kap. 2 § tredje stycket sekretesslagen (1980:100), att det enligt 2 § delgivningslagen (1970:428) åligger den myndighet där målet eller ärendet handläggs att ombesörja delgivning. Då det torde ha varit näst intill omöjligt för käranden att, i enlighet med 33 kap. 1 § RB, i ansökan om stämning ange bl.a. svarandens adress och förhållandena i övrigt av betydelse för delgivning, menar JO att det hade ålegat tingsrätten att få fram uppgifterna. Skyldigheten förelåg i vart fall när det hade visat sig att svaranden inte avsåg att bidra till målets handläggning.

10.3.2 Frågan om särskilda forumregler behöver utredas

Regeringens bedömning: Frågan om särskilda forumregler i mål där ena parten har fått sekretessmarkering, medgetts kvarskrivning eller fått fingerade personuppgifter bör utredas särskilt.

Utredningens förslag: Utredningen föreslår att det görs ett tillägg i bestämmelsen om allmänt forum i tvistemål (10 kap. 1 § RB) så att käranden – i de fall där svaranden har medgetts att använda fingerade personuppgifter eller har sekretessmarkering – kan väcka talan vid den domstol där käranden har sitt hemvist. Om käranden saknar hemvist i Sverige föreslås denne ha rätt att väcka talan vid Stockholms tingsrätt. Utredningen föreslår vidare beträffande mål om vårdnad och umgänge – för det fall det råder sekretess om barnets hemvist eller barnet har fingerade personuppgifter – att talan får väckas där käranden har sin hemvist eller, om denne saknar hemvist i Sverige, vid Stockholms tingsrätt. I fråga om äktenskapsmål föreslås – för de fall en av parterna saknar hemvist i Sverige och den andra har ett sekretessbelagt hemvist eller använder fingerade personuppgifter och har sitt hemvist i Sverige – att Stockholms tingsrätt görs till behörig domstol.

Remissinstanserna: Endast ett fåtal remissinstanser har yttrat sig över förslaget. *Justitieombudsmannen*, som i och för sig inte har något att erinra mot förslaget, framhåller att de föreslagna forumreglerna är begränsade till vissa typer av mål. Det innebär att de t.ex. inte omfattar mål om underhåll till barn, om talan inte väcks i äktenskapsmål eller mål om vårdnad om barn. Eftersom samma överväganden som motiverar särskilda forumregler i äktenskapsmål och vårdnadsmål kan göra sig gällande även i andra typer av familjerättsliga mål menar *Justitieombudsmannen* att det är önskvärt med en mer allmän översyn av de särskilda forumreglerna.

Skälen för regeringens bedömning: De överväganden som har gjorts av Kvinnovåldskommissionen (SOU 1995:60) och Utredningen om vissa folkbokföringsfrågor (SOU 1996:68) beträffande särskilda forumregler

för personer med sekretessmarkering eller fingerade personuppgifter har varit inriktade på förhållandevis begränsade delar av den problematik som frågan om särskilda forumregler enligt regeringens mening ger anledning att diskutera.

Kvinnovåldskommissionen synes närmast ha lagt aspekter om rättssäkerhet till grund för sitt förslag om en särskild forumregel i vårdnads-, boende- och umgängestvister.

Utredningen om vissa folkbokföringsfrågor har å sin sida till övervägande del sett på frågan ur den skyddades perspektiv, vilket ledde utredningen fram till slutsatsen att det inte fanns skäl att föreslå någon ändring av forumreglerna eftersom den nuvarande ordningen redan i dag utgör ett bra skydd för den som skall skyddas.

I förarbetena till regeringens förslag med anledning av Utredningen om vissa folkbokföringsfrågors betänkande uttalade regeringen att frågan om särskilda forumregler för förföljda personer borde övervägas ytterligare och att en sådan utredning lämpligen borde omfatta såväl mål om vårdnad och umgänge som andra tvistemål (prop. 1997/98:9). Eftersom frågan omfattades av det uppdrag som Brottsofferutredningen hade ansåg regeringen att frågan skulle behandlas inom ramen för det arbetet.

Som angetts ovan har Brottsofferutredningen föreslagit att det bör göras ett tillägg till 10 kap. 1 § rättegångsbalken så att käranden – i de fall där svaranden har medgetts att använda fingerade personuppgifter eller har sekretessmarkering – kan väcka talan vid den domstol där han eller hon har sin hemvist. Om käranden saknar hemvist i Sverige föreslås denne ha rätt att väcka talan vid Stockholms tingsrätt.

Utredningen har vidare, beträffande mål om vårdnad och umgänge – för det fall det råder sekretess om barnets hemvist eller barnet har fingerade personuppgifter – föreslagit att talan bör få väckas där käranden har sitt hemvist eller, om denne saknar hemvist i Sverige, vid Stockholms tingsrätt. I fråga om äktenskapsmål föreslås – för de fall en av parterna saknar hemvist i Sverige och den andra har ett sekretessbelagt hemvist eller använder fingerade personuppgifter och har sitt hemvist i Sverige – att Stockholms tingsrätt görs till behörig domstol.

Utredningen har dock inte på något mer ingående sätt diskuterat de för- och nackdelar en reglering av forumfrågan för med sig för den som vill väcka talan mot en person med skyddade uppgifter respektive för sistnämnda person. Utredningen har endast anfört att om det råder sekretess beträffande en förföljd persons hemvist eller han eller hon har fingerade personuppgifter, så finns det en uppenbar risk för att denna person får sitt hemvist eller sin identitet avslöjad om han eller hon blir instämnd i ett tvistemål. Utredningen anser att en särskild forumregel i tvistemål i allmänhet visserligen inte skulle utesluta risken men dock minska den. Det förslag som Utredningen om vissa folkbokföringsfrågor har övervägt men förkastat anges av Brottsofferutredningen vara den bästa lösningen

Eventuella fördelar eller nackdelar med särskilda forumregler i familjerättsliga mål har inte heller diskuterats. Utredningen konstaterar att det i familjemål behövs en särskild forumregel för de fall då det råder sekretess beträffande barnets hemvist eller barnet har fingerade personuppgifter. Beträffande äktenskapsmål anges att sådana mål enligt 14 kap. 3 § ÄktB. skall tas upp av tingsrätten i den ort där kvinnan eller

mannen har sitt hemvist. Har ingen av dem hemvist i Sverige tas målet upp av Stockholms tingsrätt. En kändare som har hemvist i Sverige kan ju välja mellan sitt eget och svarandens hemvistforum och därför behövs enligt utredningen inte någon särskild forumregel för äktenskapsmål i allmänhet. För det fall en av parterna saknar hemvist i Sverige och den andre har ett sekretessbelagt hemvist eller använder fingerade personuppgifter och har hemvist i Sverige, föreslås dock ett tillägg som gör Stockholms tingsrätt till behörig domstol också i dessa fall.

Brottsofferutredningens förslag syftar enligt vad som anges i betänkandet till att öka skyddet för dem som har sekretessmarkering eller fingerade personuppgifter. Någon analys av att denna effekt skulle uppnås har emellertid inte förebringats. Som reglerna är utformade i dag är det mycket svårt för en kändaren att få fram adressen till en person med sekretessmarkering och nästintill omöjligt vad gäller en person som medgivits rätt att använda fingerade personuppgifter. Detta leder, som bland annat framhållits av Utredningen om vissa folkbokföringsfrågor, till att kändaren inte kan väcka talan mot personen i fråga. Detta kommer man inte tillrätta med genom att ändra forumreglerna på förslaget sätt eftersom kändaren fortfarande kommer att ha lika svårt att få fram svarandens adressuppgifter. Här har visserligen Justitieombudsmannen, som redogjorts för ovan, uttalat att det åligger domstolen att få fram de uppgifter som behövs för att delge svaranden stämningsansökan. En sådan eventuell skyldighet torde dock bara föreligga i indispositiva tvistemål. Till detta kommer att frågan om domstolens behörighet egentligen skall prövas innan frågor om delgivning över huvud taget kan bli aktuella.

Det positiva som skulle kunna uppnås med en ändring i enlighet med utredningens förslag är dock att svaranden som medverkar till att domstolsprocessen kan genomföras inte på grund av forumbestämmelsernas utformning får sin nya hemort (hemvist) avslöjad. Här kan dock andra problem göra sig gällande, som t.ex. domstols möjlighet att hemlighålla adressuppgifter vid exempelvis delgivning med svaranden m.m. Det kan vidare uppstå säkerhetsrisker i och med att den som lever under skyddad identitet kan bli tvungen att inställa sig personligen. En annan brist med utredningens förslag är, såsom framhållits av *Justitieombudsmannen*, att utredningen inte beaktat att det även finns andra mål och ärenden för vilka det kan finnas behov av särskilda forumregler då ena parten har skyddad identitet. Som exempel kan nämnas talan om underhåll (7 kap. 12 § föräldrabalken) och mål om hävande av faderskap (7 kap. 3 § föräldrabalken).

Det ovan anförda talar enligt regeringens mening för att frågan om särskilda forumregler bör utredas ytterligare. Det är enligt regeringens mening av största betydelse att de som har skyddad identitet får ett så heltäckande skydd som möjligt och att det därför genomförs en samlad översyn av samtliga mål- och ärendetyper där forumreglerna kan vara av betydelse i detta hänseende. En sådan utredning bör, förutom forumfrågan, även omfatta reglerna i 33 kap. rättegångsbalken om parts skyldighet att uppge namn, adress m.m., samt domstols möjlighet att hemlighålla uppgifter i samband med kallelser, förhandling, delgivning med svaranden. Utredningen bör också ha till uppdrag att se över nuvarande ordning ur ett rättssäkerhetsperspektiv för kändaren så att

utformningen av forumbestämmelserna inte får till följd att den europeiska konventionen om skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna åsidosätts.

Prop. 2000/01:79

10.4 Ekonomisk ersättning till enskild som fått fingerade personuppgifter

Regeringens bedömning: Det kan i några fall vara skäligt att en person som på grund av förföljelse tvingas byta sin identitet får ekonomisk hjälp från staten. Behovet av ekonomisk hjälp kan dock finnas också i andra fall, exempelvis vid s.k. kvarskrivning. Rikspolisstyrelsen med flera myndigheter har överlämnat ett förslag om nationell handlingsplan för skydd av bevispersoner. Detta innehåller förslag om ersättning till skyddade bevispersoner i vissa fall. Ersättningsfrågan bör behandlas i ett sammanhang. Detta sker lämpligen inom ramen för den fortsatta beredningen av det nationella handlingsprogrammet.

Utredningens förslag: Utredningen har föreslagit att de personer som medges att använda fingerade personuppgifter skall kunna tillerkännas ersättning i skälig omfattning för de kostnader som kan uppkomma i samband med identitetsbytet.

Remissinstanserna: De remissinstanser som yttrat sig över förslaget är positiva eller har inget att erinra. *Svea hovrätt* anser dock att den föreslagna lydelsen av 7 § tredje stycket lagen (1991:483) om fingerade personuppgifter behöver justeras på så sätt att det framgår att beslutet kan ”överklagas” till Stockholms tingsrätt. *Svea hovrätt* anser vidare att det bör införas en tidsfrist för ett sådant överklagande. *Rikspolisstyrelsen* tillstyrker förslaget under förutsättning att de ersättningar som utges inte belastar polisväsendets anslag och att styrelsen tillförs medel för själva förvaltningsuppgiften. *Brottsoffermyndigheten* anser i likhet med *Helsingborgs tingsrätt* att även de som erhållit sekretessmarkering och kvarskrivning skall kunna få ersättning för sina kostnader. *Brottsoffermyndigheten* förordar vidare att den ges i uppgift att fatta beslut om och administrera den ifrågakvarande ersättningen.

Skälen för regeringens bedömning: Enligt regeringens mening kan det vara rimligt att samhället i några fall ger ekonomisk hjälp till den som på grund av förföljelse eller risk för allvarlig brottslighet tvingas hemlighålla sitt namn och adress och därigenom drabbas av extraordinära kostnader. Det kan vara kostnader som har samband med byte av bostadsort eller med försäljning av en fastighet eller bostadsrätt och kostnader i samband med att den enskilde måste byta arbete. Brottsofferutredningen har föreslagit att de personer som medges att använda fingerade personuppgifter skall kunna tillerkännas ersättning i skälig omfattning för de kostnader som kan uppkomma i samband med identitetsbytet. Ersättning föreslås lämnas bara i den mån de uppkomna kostnaderna inte kan ersättas på annat sätt, exempelvis genom socialtjänsten.

Som regeringen framhållit i förarbetena till de senaste ändringarna i lagen om fingerade personuppgifter (prop. 1997/98:9) kan emellertid

kostnader av ifrågavarande slag uppkomma också för kvarskrivna personer och personer som har erhållit sekretessmarkering. Utredningen har berört detta och konstaterat att de kostnader och andra olägenheter som uppkommer kan vara i stort sett lika för en kvarskrivna person som för den som fått fingerade personuppgifter. Båda dessa kategorier borde därför kunna få ersättning för de merkostnader som uppstår. Utredningen har emellertid inte kunnat lösa finansieringsfrågan för ett större antal förföljda personer och har därför valt att begränsa sitt förslag till att gälla de personer som medgivits att använda fingerade personuppgifter.

Även justitieutskottet har yttrat sig i frågan (1997/98:SkU5 s.35). Utskottet anslöt sig i huvudsak till vad regeringen anfört i prop. 1997/98:9, men uttalade att det kan ifrågasättas om inte det allmänna bör ta ett ansvar i de fall där orsaken till förföljelsen är att den drabbade har uppfyllt sin vittnesplikt. Utskottet, som erinrade om att vittnesplikten är sanktionerad (36 kap. 7 och 21 §§ rättegångsbalken), ansåg att det måste övervägas om den som förföljs på grund av att han eller hon har uppfyllt sin vittnesplikt skall vara hänvisad bara till ersättning i form av skadestånd, brottsskadeersättning samt vad som kan utgå inom ramen för socialtjänsten. Skatteutskottet delade justitieutskottets bedömning.

Som nämnts tidigare beslutade regeringen i november 1999 att uppdra åt Rikspolisstyrelsen att i samverkan med Riksåklagaren, Kriminalvårdsstyrelsen, Domstolsverket och Brottsoffermyndigheten utarbeta ett förslag till ett nationellt handlingsprogram för skydd av vittnen, målsäganden och andra bevispersoner. Detta uppdrag har nu redovisats och i den rapport som överlämnades till regeringen den 14 december 2000 lämnas bland annat förslag till en ny lag om skydd för bevispersoner. Med bevisperson skall enligt förslaget förstås den som i egenskap av målsägande, vittne, misstänkt eller i annan egenskap lämnar uppgifter under förundersökning eller rättegång. Även make, sammanboende, barn och annan till bevispersonen särskilt närstående föreslås också omfattas av det skydd som skall kunna beredas med stöd av lagen.

De personer som omfattas av skydd enligt den föreslagna lagen skall kunna erhålla ersättning för kostnader för boende, uppehälle, resor transporter och andra liknande för programmets genomförande nödvändiga utgifter. I rapporten understryks också nödvändigheten av att samordna det skydd som föreslås i denna lag med andra åtgärder såsom sekretessmarkering, kvarskrivning och fingerade personuppgifter.

Som regeringen tidigare uttalat kan det anses rimligt att samhället i speciella fall ger ekonomisk hjälp till den som på grund av förföljelse eller risk för allvarlig brottslighet tvingas hemlighålla sitt namn och adress och därigenom drabbas av extraordinära kostnader. Det förslag som Brottsofferutredningen presenterat avser ersättning till dem som fått medgivande att använda fingerade personuppgifter. Ersättning kan emellertid vara lika motiverad i andra fall, exempelvis vid kvarskrivning. De förslag om ersättningsmöjligheter som ingår i förslaget om ett nationellt handlingsprogram för skydd av vittnen tar sikte på samma frågor. Enligt regeringens mening är det viktigt att frågan om ersättning till dem som är i behov av skydd behandlas uttömmande och i ett sammanhang. Detta görs lämpligen inom ramen för den fortsatta beredningen av förslaget om det nationella handlingsprogrammet.

10.5.1 Bakgrund

Den 1 januari 2000 trädde lag (1999:997) om särskild företrädare för barn i kraft (prop. 1998/99:133. bet. 1999/2000:JuU2, rskr. 1999/2000:49). Lagen tillkom för att stärka möjligheterna att tillvarata barns rätt när en vårdnadshavare eller någon som vårdnadshavaren står i ett nära förhållande till misstänks för brott mot barnet. För att förbättra förutsättningarna för att utreda sådana brottsmisstankar kan i vissa fall en särskild företrädare förordnas för barnet. Denne skall i stället för barnets vårdnadshavare ta till vara barnets rätt under förundersökningen och i rättegång.

En central bestämmelse i lagen är möjligheten för domstol att fatta ett interimistiskt beslut om förordnande (6 §). Härigenom kan vissa inledande utredningsåtgärder genomföras utan vårdnadshavarens vetskap, vilket kan vara av stor betydelse i denna typ av utredningar.

Uppsala tingsrätt och Åklagarkammaren i Falun har var för sig i skrivelser till Justitiedepartementet (Ju2000/1642 och Ju2000/5184) uppmärksammat regeringen på vissa potentiella problem med lagen, framför allt vad gäller hur lagens bestämmelse om interimistiskt beslut samverkar med reglerna i lagen (1996:242) om domstolsärenden (ärendelagen) och socialtjänstlagen (1980:620) om kommunikation med parterna respektive information till socialtjänsten. På grund av bestämmelser om kommunikation och information i nämnda lagar finns, enligt tingsrätten och åklagarkammaren, risk för att vårdnadshavare i vissa fall får reda på att domstol har fattat ett interimistiskt beslut om särskild företrädare innan dess att polis/åklagare har hunnit genomföra ett första förhör eller läkarundersökning har påbörjats.

Kommunikation m.m. i ärenden om särskild företrädare för barn

Ett av motiven för införandet av lagen om särskild företrädare för barn var att det i vissa fall finns ett behov för åklagare och polis att vid framför allt misstanke om sexuella övergrepp av närstående kunna företa vissa inledande utredningsåtgärder utan vårdnadshavarens vetskap. Om misstankarna initialt inte kan utredas närmare utan inblandning av den som misstänks för övergreppet finns risk för att brott mot barn i stor utsträckning förblir outredda och inte lagförda och att pågående övergrepp fortsätter.

Ett interimistiskt beslut om att förordna en företrädare för barnet är naturligtvis en mycket ingripande åtgärd från samhällets sida. I 7 § har därför angetts att åklagaren skall underrätta vårdnadshavaren om de utredningsåtgärder som vidtas i fråga om barnet sedan det interimistiska beslutet har meddelats och att underrättelsen skall lämnas så snart det är möjligt utan men för utredningen. I författningskommentaren till nämnda bestämmelse sägs att den väsentliga aspekten, när det gäller tidpunkten för underrättelse om t.ex. att förhör hålls med barnet eller att barnet genomgår läkarundersökning, är intresset av att undvika att en vårdnadshavare ges tillfälle att påverka barnet till men för utredningen. Det anges vidare att vårdnadshavaren med hänsyn till detta normalt sett

bör kunna underrättas så snart ett förhör eller en läkarundersökning har påbörjats.

Som påpekats av Uppsala tingsrätt och som framgår av 13 och 14 §§ lagen om särskild företrädare för barn skall en ansökan om ställföreträdare handläggas enligt lagen (1996:242) om domstolsärenden med barnets vårdnadshavare som motpart i ärendet. Det betyder att handlingar och beslut i ärendet som huvudregel skall kommuniceras med och expedieras till vårdnadshavarna.

Av 16 § förundersökningskungörelsen (1947:948) följer att socialnämnd, om inte hinder möter, i god tid skall underrättas om tid och plats för förhör med den som är under tjugo år om det finns skäl att anta att vad som förekommit bör föranleda ingripande från socialnämnden. För socialtjänstens del gäller, enligt 50 a § tredje stycket socialtjänstlagen (1980:620), att när en utredning huruvida socialnämnden behöver ingripa till en underårigs skydd eller stöd inleds, skall den som berörs av utredningen underrättas. I 52 § stadgas vidare att den enskilde bör hållas underrättad om de anteckningar som förs om honom.

Sekretess

Av 9 kap. 15 § sekretesslagen (1980:100) framgår att sekretess gäller för enskilds personliga eller ekonomiska förhållanden i ärenden om särskild företrädare för barn, när det kan antas att den enskilde eller någon honom närstående lider skada eller men om uppgiften röjs. Sekretess gäller utan att part begär det.

Förutom nämnda sekretessbestämmelse kan sekretess i domstol i ärenden om särskild företrädare även gälla enligt bestämmelserna om sekretess under förundersökning samt enligt bestämmelserna om överförd sekretess (se 5 kap. 1 §, 9 kap. 17 § och 12 kap. 1 § sekretesslagen).

10.5.2 Förslag till förtydligande

Regeringens bedömning: Det är angeläget att ändamålet med ett interimistiskt beslut om särskild företrädare för barn inte riskeras genom en omedelbar expediering av beslutet till parterna. Starka rättssäkerhetsaspekter talar samtidigt för att parterna bör få del av beslutet så snart som möjligt. Förordningen (1999:998) om särskild företrädare för barn bör därför kompletteras med en bestämmelse som uttryckligen anger dels att en domstol får avvakta med att expediera ett interimistiskt beslut om särskild företrädare för barn, dels inom vilken tid ett sådant beslut senast skall sändas till parterna.

Utredningens förslag: Har inte varit föremål för utredningens överväganden.

Skälen för regeringens bedömning: Syftet med lagen om särskild företrädare för barn är att på ett bättre sätt än tidigare kunna ta till vara barnets rätt när en vårdnadshavare eller någon som vårdnadshavaren står i ett nära förhållande till misstänks för brott. Lagen syftar till att förbättra förutsättningarna för att utreda sådana brottsmisstankar. Som framhållits

ovan är möjligheten för domstol att fatta ett interimistiskt beslut om ställföreträdare utan att höra barnets vårdnadshavare en viktig del i aktuell lagstiftning, eftersom det kan vara av stor betydelse att vårdnadshavaren inte får tillfälle att påverka barnet i initialskedet av utredningen.

Fråga har uppkommit om, och i så fall när, domstol skall kommunicera och expediera en ansökan och ett beslut om interimistiskt förordnade med motparten, dvs. med barnets vårdnadshavare. Frågan är föranledd av att det i lagen om särskild företrädare för barn inte uttryckligen sägs något om huruvida domstolen får avvakta med att fullgöra sin kommuniceringsskyldighet enligt lagen (1996:242) om domstolsärenden (ÄL) till dess att ändamålet med det interimistiska förordnandet inte längre riskeras. Lagen om särskild företrädare för barn reglerar heller inte när ett interimistiskt beslut skall expedieras till motparten.

Av 7 § följer att åklagaren, så snart det är möjligt utan men för utredningen, skall underrätta vårdnadshavaren om de utredningsåtgärder som vidtas i fråga om barnet sedan det interimistiska beslutet har meddelats. Syftet med bestämmelsen är uppenbar. Lagstiftningen skulle till stor del förfelas om den åsidosatte vårdnadshavaren fick reda på att en särskild företrädare förordnats innan barnet har hunnit höras eller varit föremål för andra förundersökningsåtgärder. Som framhållits av Uppsala tingsrätt talar lagtexten emellertid bara om åklagarens skyldighet att underrätta vårdnadshavarna om de förundersökningsåtgärder som har vidtagits i fråga om barnet sedan det interimistiska beslutet har meddelats. Syftet med 7 § lagen om särskild företrädare för barn får i och för sig anses ha varit att rätten skall avvakta med att underrätta motparten om beslutet och om åklagarens ansökan till dess åklagaren har meddelat rätten att underrättelse enligt 7 § lämnats till vårdnadshavaren. Lagtexten behandlar dock inte uttryckligen frågan om den skyldighet, som följer av bestämmelserna i lagen (1996:242) om domstolsärenden (ärendelagen), för domstol att kommunicera och expediera handlingar och beslut i ärendet med motparten.

Av 13 § lagen om särskild företrädare för barn framgår att ärenden enligt nämnda lag skall handläggas enligt ÄL. Av lagen framgår vidare att barnets vårdnadshavare är åklagarens motpart (14§).

Av 2 § ÄL framgår att bestämmelserna i ÄL bara är tillämpliga i den mån det inte, i annan lag än förvaltningslagen, finns en bestämmelse som avviker från ÄL. Finns sådana bestämmelser har dessa företräde.

ÄL innehåller flera regler som tar sikte på domstols skyldighet att kommunicera handlingarna i ett ärende. Av såväl 15 § som 22 § ÄL följer att ett ärende som huvudregel aldrig slutligt får avgöras utan att motparten först har fått tagit del av och möjlighet att yttra sig över vad som anförts i ärendet.

Den nu aktuella frågeställning bör enligt regeringens mening delas upp enligt följande. (1) Skyldighet att kommunicera ansökan inför det interimistiska beslutet, (2) skyldighet att expediera det interimistiska beslutet och eventuellt material knutet till nämnda beslut samt (3) skyldighet att, inför det slutliga beslutet i ärendet, kommunicera allt material som tillförts ärendet av annan än barnets vårdnadshavare.

När det gäller domstols skyldighet att kommunicera ansökan inför det interimistiska beslutet följer det av 26 §, första stycket, ÄL, att domstol –

om det är av synnerlig vikt – för tiden intill dess att ärendet har avgjorts får besluta om sådana åtgärder som säkerställer det som ärendet gäller. Den som åtgärden rör skall dessförinnan ha fått tillfälle att yttra sig, om det inte är fara i dröjsmål. Enligt motiven (prop. 1995/96:115 En ny lag om domstolsärenden) kan i andra situationer ett provisoriskt beslut – även utan någon särskild undantagsbestämmelse – meddelas redan innan den inledande skrivelsen har kommunicerats. Det understryks dock att detta inte får tolkas så att en sådan handläggning skulle vara lämplig annat än i undantagsfall. Detta utesluter enligt motiven inte att det finns åtskilliga fall i vilka ett interimistiskt beslut eller inhibitionsbeslut kan komma till stånd utan kommunicering.

Även lagen om särskild företrädare för barn innehåller en reglering av betydelse för frågan om kommunicering av ansökan före ett interimistiskt beslutet om särskild företrädare för barn. Av 6 § följer att domstolen – i de fall det är nödvändigt för att barnets rätt skall tas till vara – utan att höra barnets vårdnadshavare får besluta om ett interimistiskt förordnande av särskild företrädare för barn innan ärendet avgörs.

Huruvida nämnda 6 § skall uppfattas som en särreglering i förhållande till 26 § ÄL torde närmast vara en semantisk fråga. Slutsatsen är dock att det så väl i ÄL som i lagen om särskild företrädare för barn – finns stöd för att fatta ett interimistiskt beslut om särskild företrädare utan föregående kommunicering av ansökan.

Från frågan om kommunicering skall skiljas frågan om expediering av det interimistiska beslutet och det material ifrågavarande beslut kan ha grundats på sedan ett beslut väl är fattat. ÄL innehåller, till skillnad från lagen om särskild företrädare för barn, en regel om expediering av beslut (29 § ÄL). Denna bestämmelse avser dock bara slutliga beslut. Enligt 26 § andra stycket förordning (1996:271) om mål och ärenden i allmän domstol (MÅF) bör emellertid ett beslut som varken är slutligt eller har meddelats vid ett sammanträde sändas till parten inom samma tid och på samma sätt som ett slutligt beslut, om beslutet kan överklagas särskilt. Denna regel är dock försedd med ett undantag. I paragrafens andra st., sista meningen anges nämligen att om beslutet har fattats utan att en part har hörts, behöver beslutet inte sändas till den parten förrän det kan göras utan att verkställigheten av beslutet riskeras. Denna undantagsregel är emellertid inte tillämplig när det gäller interimistiskt beslut om särskild företrädare för barn eftersom det inte är verkställigheten av beslutet som riskeras, om beslutet omedelbart expedieras till motparten. Med stöd av 26 § MÅF skulle sålunda, i och för sig, kunna hävdas att domstol skall expediera ett interimistiskt beslut om särskild företrädare för barn inom samma tidsramar som gäller för slutliga beslut. Bestämmelsen är dock fakultativ till sin natur och någon ytterligare ledning för exakt *när* domstolen skall expediera beslutet ges inte.

Det ligger i sakens natur att ett interimistiskt beslut om särskild företrädare för barn inte bör expedieras så snabbt att ändamålet med det interimistiska beslutet riskeras. Samtidigt talar starka rättssäkerhetsaspekter för att domstolen inte skall kunna avvakta med att expediera det interimistiska beslutet längre än vad som är absolut nödvändigt. Att dessa båda intressen balanseras mot varandra är viktigt. Regeringen har därför, för att undanröja eventuella oklarheter, för avsikt att inom kort reglera frågan om expediering av interimistiska beslut om särskild företrädare

för barn i förordning (1999:998) om särskild företrädare för barn. Regleringen skall ha som utgångspunkt att expediering får avvaktas under en begränsad tid och inte längre än vad som är oundgängligen nödvändigt för att inte ändamålet med beslutet skall riskeras.

En liknande reglering finns, som nämnts ovan, redan i dag – i 26 § andra stycket sista meningen MÅF – beträffande sådana beslut som har fattas utan att en part har hörts, och där verkställigheten av beslutet annars riskeras.

Vad gäller domstols skyldighet att, *inför det slutliga* beslutet i ärendet, kommunicera allt material som tillförts ärendet av annan än barnets vårdnadshavare kan det enligt regeringens mening aldrig komma i fråga att göra avsteg från denna regel.

Socialtjänstens underrättelseskyldighet

Polisens informationsskyldighet till socialnämnd enligt 16 § förundersökningskungörelsen (1947:948) och socialnämndens underrättelseskyldighet enligt 50 a § socialtjänstlagen (1980:620) skulle också kunna leda till att vårdnadshavarna får kunskap om ett interimistiskt beslut innan dess att inledande förundersökningsåtgärder hunnit vidtagas. Bestämmelsen om underrättelse i 50 a § socialtjänstlagen avser emellertid socialnämndens beslut att inleda en undersökning om huruvida socialtjänsten behöver ingripa till en underårigs skydd eller stöd. Socialnämnden är enligt denna bestämmelse sålunda inte skyldig att informera vårdnadshavarna om polismyndighets eller åklagares beslut om att inleda förundersökning eller om att en domstol har fattat beslut om att interimistiskt förordna en särskild företrädare. Informationskyldigheten uppkommer först i och med att socialnämnden fattar beslut om att inleda en egen utredning rörande barnet.

I de fall där socialtjänsten får en underrättelse från polisen om att förhör skall äga rum, och att det fattats ett interimistiskt beslut om särskild företrädare för ett barn, torde det i och för sig ankomma på socialnämnden att utan dröjsmål inleda en utredning. Men med tanke på att det endast kan röra sig om en mycket kort tidsintervall innan åklagaren själv informerar vårdnadshavarna om det interimistiska förordnandet förefaller det osannolikt att socialnämnden skall ha verkställt sin underrättelseskyldighet före åklagaren. Detta sammantaget med det faktum att socialtjänstlagen bygger på frivillighet och öppenhet talar enligt regeringens mening för att det inte bör införas en reglering som stipulerar att socialtjänsten i vissa fall skall avvakta med underrättelse enligt 50a § socialtjänstlagen (1980:620). Regeringen föreslår därför ingen lagändring i denna del.

Regeringen kommer dock att vara uppmärksam på hur lagen om särskild företrädare för barn tillämpas och om den har fått avsedd effekt. Som förutskickats i motiven till aktuell lagstiftning (prop. 1998/99:133, sid. 20) kommer regeringen inom ett par år ta initiativ till en utvärdering av lagen. Om denna utvärdering ger vid handen att lagen inte har förbättrat förutsättningarna för att utreda och förebygga fortsatta övergrepp mot barn, kommer en översyn av lagen att genomföras.

Regeringens bedömning: För att stödet till brottsoffer skall kunna utvecklas i enlighet med regeringens förslag och bedömningar bör under en tvåårsperiod sammanlagt 9,5 miljoner kronor tillskjutas. Medlen avses främst användas för att stimulera verksamheten med vittnesstöd, lokal brottsoffersamverkan och utbildningsinsatser för personal vid rättsväsendets myndigheter.

Ändringen i lagen (1988:609) om målsägandebiträde medför förmodligen vissa kostnadsökningar. Dessa bedöms dock vara av begränsad omfattning.

Skälen för regeringens bedömning: Attitydförändringar, ökad kunskap och ett utvecklat samarbete mellan myndigheter och mellan myndigheter och ideella organisationer är nödvändiga inslag i arbetet med att förstärka och utveckla stödet och skyddet för brottsoffer. För att stimulera och underlätta en sådan förändring och utveckling bedömer regeringen att sammanlagt 9,5 miljoner kronor bör avsättas under en tvåårsperiod. Medlen bör finnas tillgängliga från och med den 1 juli 2001 och fördelas mellan åren 2001 och 2002 på så sätt att 3 miljoner kronor finns tillgängliga det första året och 6,5 miljoner kronor år 2002. Regeringen avser att återkomma till riksdagen i denna fråga i samband med 2001 års ekonomiska vårproposition och budgetpropositionen för år 2002. Medlen behövs till följande ändamål:

Brister i bemötande och omhändertagande av brottsoffer har till stor del sin grund i bristande kunskaper. Alla som inom rättsväsendet i sitt arbete kommer i kontakt med brottsoffer bör därför få utbildning om brottsofferproblematiken (avsnitt 5.2). För att adekvat utbildning skall kunna erbjudas anser regeringen att sammanlagt 3 miljoner kronor bör avsättas för detta ändamål under aktuell tidsperiod.

För att kunna erbjuda brottsoffer ett gott stöd är det viktigt att berörda myndigheter och ideella organisationer samverkar och samordnar sina insatser på lokal nivå. Försöksverksamheter med att förbättra samordning mellan myndigheter och ideella krafter har visat sig ha positiva effekter (avsnitt 5.3). Brottsoffermyndigheten bör därför få i uppdrag att initiera lokal brottsoffersamverkan på fler plaster i landet. För detta arbete beräknas sammanlagt 1,5 miljoner.

Den vittnesstödsverksamhet som för närvarande bedrivs på ett trettiotal orter i landet har visat sig fylla en viktig funktion och möter behoven hos många av domstolarnas besökare (avsnitt 6.2). Regeringen anser att en sådan verksamhet bör finnas vid landets samtliga tings- och hovrätter. Vittnesstödsverksamheten bör som hittills bedrivas på ideell basis och de organisatoriska lösningarna bör kunna variera efter lokala behov och förutsättningar. Sammanlagt 3 miljoner kronor under aktuell tidsperiod beräknas för att initiera och stimulera sådan verksamhet.

Poliser är de samhällsrepresentanter som människor som utsatts för brott i störst utsträckning kommer i kontakt med. Hur de då blir bemötta och vilken information brottsoffren då får är av stor betydelse (avsnitt 7.1). Det är också angeläget att polis och åklagare följer utvecklingen av hur brottsoffer upplever att de blivit bemötta. För att det skall kunna ske

fortlöpande och på ett smidigt sätt bör Rikspolisstyrelsen och Riksåklagaren få i uppdrag att utarbeta en metod för att inom ramen för sin kvalitetssäkringsverksamhet följa utvecklingen av hur brottsoffer upplever sig bemötta. Ett motsvarande uppdrag bör även ges till Domstolsverket. Kostnaden för ett sådant metodutvecklingsarbete beräknas till 0,5 miljoner kronor.

Regeringen föreslår i denna lagrådsremiss att socialtjänstlagen (1980:620) kompletteras så att det framgår att socialnämndens ansvar omfattar alla brottsoffer (avsnitt 8.2). Med anledning av detta bör Socialstyrelsen få i uppdrag att bedriva utvecklingsarbete till stöd för socialtjänsten i dess arbete med brottsofferfrågor. Ett sådant uppdrag bör ses som en naturlig fortsättning på det arbete som för närvarande bedrivs inom styrelsen, vilket rör mäns våld mot kvinnor. Detta arbete har sin grund i ett uppdrag till Socialstyrelsen i samband med den s.k. Kvinnofridspropositionen (1997/98:55). Den kunskap som nu finns upparbetad inom myndigheten om dessa frågor kan till stor del vara en tillgång också i frågor som rör andra brottsoffer än kvinnor. Socialstyrelsen bör för ett sådant uppdrag få disponera sammanlagt 1,5 miljoner kronor under aktuell tidsperiod.

Sammanställning av de särskilda medlen för att utveckla stödet till brottsoffer:

(miljoner kronor)

Ändamål	Belopp år 2001	år 2002	totalt
Utbildningsinsatser	1	2	3
Lokal brottsoffersamverkan	0,5	1	1,5
Vittnesstöd	1	2	3
Metodutveckling	0,5	-	0,5
Kunskapsutveckling socialtjänst		1,5	1,5
Summa	3,0	6,5	9,5

Lagförslagen

Rätten till målsägandebitråde föreslås utvidgas genom att begränsningen till brott enligt brottsbalken i 1 § första stycket 3 i lagen (1988:609) om målsägandebitråde tas bort. Genom en sådan ändring blir det möjligt för domstolen att i alla mål om brott som kan ge fängelse pröva om förutsättningarna för förordnande av målsägandebitråde är uppfyllda.

Vid målsägandebitrådeslagens tillkomst var det i princip kostnadsfritt för målsäganden att få stöd av ett målsägandebitråde. Biträdet hade rätt till ersättning av allmänna medel i enlighet med dåvarande bestämmelser i rättshjälpslagen för biträde vid allmän rättshjälp, dvs. ersättning med skäligt belopp för arbete, tidsspillan och utlägg. Den tilltalade kunde dock i vissa fall bli skyldig att helt eller delvis återbetala kostnaderna för målsägandebitrådet enligt reglerna i 31 kap. RB. I propositionen (prop.

1986/87:107, sid. 35 f) uttalades att reformen, i förening med andra föreslagna reformer inom rättshjälpsområdet, kunde genomföras inom ramen för oförändrade resurser. När rätten till målsägandebitråde utvidgades till följd av förslagen i prop. 1989/90:158 om utvidgad rätt till målsägandebitråde m.m. konstaterades att detta i mångt och mycket var en anpassning av lagtexten till praxis. Domstolarna hade nämligen blivit generösare vid tillämpningen av lagen, enligt vad som kunde utläsas av Domstolsverkets statistik över kostnadsutvecklingen. Den föreslagna utvidgningen bedömdes därför rymmas inom ramen för givna resurser.

Det är mycket svårt att beräkna omfattningen av de kostnadsökningar som den nu föreslagna utvidgningen av rätten till målsägandebitråde kan förväntas medföra, då det inte finns något underlag för att bedöma det ytterligare antal ärenden som kan tillkomma till följd av detta.

Antalet betalningsposter för målsägandebitråde uppgick år 1996 till 4 116, år 1997 till 4 378 och år 1998 till 5 537. Den genomsnittliga kostnaden per betalningspost respektive år var ca 7 802 kronor, 8 012 kronor och 8 428 kronor. Första halvåret 1999 uppgick antalet betalningsposter till 3 125 och den genomsnittliga kostnaden per post till ca 8 620 kronor. Kostnaderna för målsägandebitråde har totalt sett ökat kraftigt under senare år. År 1998 uppgick de till närmare 47 miljoner kronor, år 1999 drygt 53 miljoner kronor och år 2000 till över 73 miljoner kronor. Utfallet år 2000 har påverkats av de båda brandrättegångarna i Göteborg, vilka tillsammans genererade utgifter på mer än 5 miljoner kronor. Dessa rättegångar får dock betraktas som extraordinära, men även med hänsyn taget till detta är kostnadsökningen mellan åren 1999 och 2000 markant.

Om antalet betalningsposter t.ex. skulle öka med 100 per år till en uppskattad genomsnittlig kostnad på 9 000 per post skulle de ökade kostnaderna till följd av det nuvarande förslaget vara mindre än en miljon kronor. Även om det är svårt att uppskatta antalet ärenden som kan tillkomma förväntas de i varje fall inte bli fler än mellan fem och 10 procent av nuvarande antal. Med ett sådant antagande skulle antalet betalningsposter uppgå till ca 300 – 600 per år till en sammanlagd kostnad av mellan 2,7 – 5,4 miljoner kronor.

Kostnaderna för målsägandebitråde belastar anslaget 4:12 Rättshjälpskostnader m.m. I budgetpropositionen för år 2001 uppgår detta anslag till sammanlagt 730 miljoner kronor. Regeringen har framhållit svårigheterna att prognostisera kostnaderna på detta anslag, och med ovan nämnda antaganden påverkas anslagsbelastningen endast marginellt. Regeringen avser dock att noga följa utvecklingen av de kostnadsökningar en ändrad bestämmelse kan komma att medföra.

12.1 Förslag till lag om ändring i lagen (1988:609) om målsägandebitråde

1 §

I 1 § första stycket 3 har begränsningen till brott enligt brottsbalken tagits bort. Ändringen innebär att målsägandebitråde kan förordnas även vid andra brott där fängelse ingår straffskalan, t.ex. överträdelse av besöksförbud om det med hänsyn till målsägandens personliga förhållanden och övriga omständigheter kan antas att målsäganden har ett särskilt starkt behov av sådant biträde. Skälen för förslaget har redovisats i avsnitt 9.

12.2 Förslag till lag om ändring i socialtjänstlagen (1980:620)

8 a §

Ändringen innebär att det inledningsvis klargörs att socialnämnden har ett ansvar för att stödja och hjälpa dem som har utsatts för brott och att det bör bedrivas ett aktivt arbete i detta hänseende. I och med ändringen har bestämmelsen blivit könsneutral och korresponderar bättre med den s.k. likställighetsprincipen som kommit till uttryck i 2 § kommunallagen (1991:900). I sakligt hänseende innebär den förändrade ordalydelsen dock ingen ändring mot vad som redan tidigare gällt enligt 5 § socialtjänstlagen.

Det skall framhållas att det förhållandet att en person utsatts för brott inte med automatik behöver föranleda insatser från socialtjänsten. När det gäller lindrigare händelser och även vid viss svårare brottslighet kan det egna nätverket bestående av familj och vänner många gånger lämna det bästa stödet. Även frivilligorganisationer och andra grupper i samhället har en viktig funktion att fylla i sammanhanget.

I paragrafen anges att socialnämnden, i sin brottsofferstödjande verksamhet, särskilt bör beakta att kvinnor som är eller har varit utsatta för våld eller andra övergrepp i hemmet kan vara i behov av stöd och hjälp för att förändra sin situation. Denna formulering är i huvudsak likalydande med paragrafens föregående lydelse. Någon förändring i sak är heller inte avsedd. Skälen för förslaget har redovisats i avsnitt 8.

Utredningen redovisar i betänkandet en genomgång och analys av de åtgärder som den senaste tioårsperioden har vidtagits på brottsofferområdet. Vidare ger utredningen förslag till författningsändringar och andra åtgärder som behövs för att förbättra brottsoffrens situation.

Begreppet brottsoffer

Begreppet brottsoffer kan definieras på olika sätt. Utredningen avser I betänkandet med benämningen brottsoffer främst fysiska personer som direkt har drabbats av ett brott. I vissa avsnitt behandlar utredningen dock en vidare krets än de direkt drabbade t.ex. anhöriga till någon som har dödats genom brott.

Rättsväsendet och brottsoffren

Polisens och åklagarens informationsskyldighet

I förundersökningskungörelsen (1947:948) finns bestämmelser om polisens och åklagarens skyldighet att lämna information till målsäganden på olika stadier av förundersökningen. Bestämmelserna fick i huvudsak sin nuvarande lydelse genom författningsändringar år 1994 som syftade till att stärka målsägandens ställning. Utredningen anser det viktigt att den som har drabbats av brott får information om vilka möjligheter det finns att få juridisk, ekonomisk och annan hjälp samt att informationen ges vid rätt tillfälle och på lämpligt sätt. De nuvarande reglerna framstår i stort sett som tillräckliga. Rikspolisstyrelsen bör vid sina inspektioner av polismyndigheternas handläggning av brottsofferfrågor uppmärksamma hur informations-skyldigheten sköts. Beträffande åklagarnas informationsskyldighet föreslår utredningen att denna skall utvidgas till att avse även beslut om att åtal skall väckas. Underrättelsen bör ske genom att en kopia av stämningsansökan skickas till målsäganden.

Besöksförbud

Lagen (1988:688) om besöksförbud, som trädde i kraft den 1 juli 1988, var ett led i strävandena att skydda främst kvinnor som utsätts för förföljelse och trakasserier av män som de tidigare har sammanlevt med. Ett besöksförbud innebär ett förbud för en person att besöka eller på annat sätt ta kontakt med en annan person eller att följa efter denna person. Lagen har vid två tidigare tillfällen, år 1989 och år 1995, utvärderats av Brottsförebyggande rådet.

Utredningen har i en enkät till samtliga brottsoffer- och kvinnojourer frågat hur besöksförbudet fungerar och om det tillgodoser det behov av skydd som finns. På uppdrag av utredningen har fil. dr. Ingrid Sahlin undersökt erfarenheterna av lagen hos såväl den som förbudet avser att skydda som den som har meddelats beslutet. Undersökningarna visar att

lagen fungerar relativt väl och i enlighet med dess syften. Beslut om besöksförbud bör dock i fråga om begränsningar och undantag i större utsträckning avpassas efter parternas förhållanden. Detta gäller särskilt när parterna har gemensamma barn. I dessa fall föreslår utredningen att socialnämnden skall underrättas om förbudet. För att förbättra informationen om vad ett besöksförbud innebär föreslås att Riksåklagaren får i uppdrag att ta fram särskilda informationsblad.

Åklagarens skyldighet att föra talan om enskilt anspråk

Åklagaren har enligt 22 kap. 2 § rättegångsbalken en skyldighet att föra målsägandens talan om enskilt anspråk om det kan ske utan väsentlig olägenhet och anspråket inte är uppenbart ogrundat. Riksåklagaren har utfärdat allmänna råd Målsägande i brottmål som ger åklagarna god handledning. Utredningen finner att lagstiftningen är tillräckligt långtgående men påtalar vissa brister i tillämpningen. Utredningen föreslår att Riksåklagaren får i uppdrag att i de allmänna råden klargöra i vilken utsträckning som åklagaren skall hjälpa målsäganden att formulera sina skadeståndsanspråk. Riksåklagaren bör vidare regelbundet kontrollera att de allmänna råden följs.

Målsägandebiträde och stödperson

Ett målsägandebiträde förordnas av rätten och har enligt lagen (1988:609) om målsägandebiträde till uppgift att bistå målsäganden i det rättsliga förfarandet. Som biträde förordnas i allmänhet en advokat eller en biträdande jurist på en advokatbyrå. Biträdet får ersättning enligt samma principer som gäller för ett biträde enligt rättshjälpslagen. En stödperson är avsedd att vara ett personligt stöd åt målsäganden vid förhör under förundersökningen och rättegången. Stödpersonens rätt att närvara vid sådana förhör regleras i rättegångsbalken. För stödpersonens medverkan fordras inget förordnande och denne får ingen ersättning för sin inställelse.

Utredningen har tagit del av en utvärdering av lagen om målsägandebiträde och användningen av stödperson som har genomförts av Domstolsverket år 1996. Utredningen har vidare genom egna enkäter och genom en undersökning av fil. dr. Ingrid Sahlin sökt utröna brottsoffrens erfarenheter av målsägandebiträde och stödperson. Det kan konstateras att målsägandebiträdesreformen har haft en kvalitetshöjande effekt på det rättsliga förfarandet och bidragit till att stärka brottsoffrens ställning.

Villkoren för förordnande av målsägandebiträde

Utredningen har övervägt en mera omfattande ändring av de villkor för förordnande av målsägandebiträde som anges i 1 § lagen om målsägandebiträde men stannat för en justering av 1 § punkten 3. Utredningen föreslår att begränsningen till brott enligt brottsbalken tas bort. Lagändringen innebär att det blir möjligt att få ett målsägandebiträde vid alla brott på vilka fängelse kan följa, t.ex. överträdelse av besöksförbud.

Målsägandebiträdets uppgifter

Domstolsverkets rapport om tillämpningen av lagen om målsägandebiträde visar att biträdet ofta förordnas först sedan åtal har väckts. Utredningen förordar att målsägandebiträdet förordnas tidigare i processen än som nu sker. Utredningen har övervägt om ett målsägandebiträde borde förordnas av åklagaren men har avvisat en sådan lösning.

En målsägande som för talan är part i målet och har enligt rättegångsbalkens regler rätt att ställa frågor till tilltalade, vittnen och sakkunniga. Utredningen föreslår att frågerätten utvidgas till att gälla även målsägande som inte för talan. På så sätt utökas även målsägandebiträdets frågerätt. Utredningen föreslår vidare att målsägandebiträdets uppgifter utvidgas till att omfatta även sådant avslutande arbete som att hjälpa målsäganden att få ut ett tilldömt skadestånd.

Stödpersonens uppgifter och användning i rättsprocessen

Utredningen föreslår en ökad användning av stödpersoner i det rättsliga förfarandet. En stödperson kan vara ett komplement till målsägandebiträdet eller utgöra ett tillräckligt stöd i de fall de rättsliga frågorna är av den arten att åklagaren kan ta tillvara målsägandens rättsliga intressen. Enligt förslaget skall en särskild stödperson kunna förordnas i mål om brott på vilket fängelse kan följa. Undersökningsledaren, dvs. polisen eller åklagaren, skall kunna ge ett sådant förordnande under förundersökningen. I övrigt skall rätten förordna stödpersonen. Rätten till ett personligt stöd enligt 20 kap. 15 § rättegångsbalken behålls men begreppet stödperson föreslås fortsättningsvis avse endast dem som förordnas som stödperson. Utredningen föreslår vidare att den särskilt förordnade stödpersonen får rätt till ersättning för sin inställelse enligt i huvudsak samma principer som målsäganden.

Efterlevandes rätt till målsägandebiträde och stödperson

Utredningen föreslår att efterlevande till den som har dödats genom brott under vissa förutsättningar får rätt till målsägandebiträde och stödperson.

Rättsväsendets information till och bemötande av brottsoffer

I svaren på utredningens enkäter till bl.a. olika aktörer inom rättsväsendet samt brottsoffer- och kvinnojourer är det vanligaste förslaget till förbättringar för målsägande och vittnen att informationen bör förbättras. För att åstadkomma en sådan förbättring föreslår utredningen ett utökat samarbete mellan polisen och de lokala brottsofferstödande organisationerna. Den lokala polisledningen bör verka för att en samverkansgrupp med representanter för dessa organisationer, polisen, åklagarmyndigheten, socialtjänsten, hälso- och sjukvården och kriminalvården

kommer till stånd. Inom varje polismyndighet bör vidare utses någon eller några personer med ett särskilt ansvar för brottsofferfrågor.

Vad gäller åklagarna hänvisar utredningen i första hand till Riksåklagarens allmänna råd. Vidare bör åklagarnas arbete organiseras så att det i möjligaste mån är samma åklagare som handlägger målet från förundersökningen till huvudförhandlingen.

För domstolarnas del understryker utredningen vikten av att den skriftliga information som finns bl.a. om hur rättegången går till alltid bifogas kallelserna. Vidare föreslås att det vid domstolarna utses någon eller några personer som ansvariga för att besvara frågor från målsägande och vittnen. Utredningen föreslår också att domstolslokalerna utformas så att målsäganden och vittnen inte behöver konfronteras med den tilltalade. Domstolarna bör se till att det finns expeditionsvakter eller annan personal i eller i anslutning till allmänhetens utrymmen. Expeditionsvakterna bör i större utsträckning ges arbetsuppgifter som rör bemötande av målsägande och vittnen. Domstolscheferna och de lokala jourerna bör verka för att ideellt anordnad vittnesstödsverksamhet kommer i gång.

Utbildningsfrågor

Utredningen konstaterar att det finns behov av utbildning i olika brottsofferfrågor inom rättsväsendets samtliga yrkesgrupper. God kunskap om brottsoffers reaktioner och behov underlättar inte bara för brottsoffret utan kan bl.a. bidra till en säkrare bevisvärdering. Utredningen föreslår att Rikspolisstyrelsen, Riksåklagaren och Domstolsverket får i uppdrag att inom respektive område anordna utbildning i brottsofferfrågor.

Rättegångskostnader i mål om skadestånd

Utredningen har uppmärksammat frågan om målsägandens ansvar för motpartens rättegångskostnader i mål om skadestånd på grund av brott som handläggs som tvistemål. Att ändra rättegångsbalken regler om rättegångskostnadernas fördelning i tvistemål kräver noggranna överväganden. Utredningen anser att frågan bör utredas i ett annat sammanhang.

Hälso- och sjukvården samt socialtjänsten

Hälso- och sjukvården

Personalen inom hälso- och sjukvården fyller en viktig funktion i samhällets omhändertagande av brottsoffer. Det är därför angeläget att denna personal ges utbildning om brottsoffers behov och reaktioner. Regeringen har i propositionen Kvinnofrid (prop. 1997/98:55) föreslagit ökade utbildningsinsatser för hälso- och sjukvårdens personal i fråga om våld mot kvinnor. Utredningen föreslår att dessa utbildningsinsatser även skall innehålla mer allmänna moment om brottsoffer och att det bör skapas rutiner för omhändertagandet också beträffande andra grupper av brottsoffer än kvinnor som har utsatts för våld i hemmet. Utredningen

föreslår också att Socialstyrelsens uppdrag att leda ett utvecklingsarbete i frågor om våld mot kvinnor skall innehålla den problematik som mer allmänt gäller för brottsoffer. Utredningen finner även att rättsintygens kvalitet bör förbättras och föreslår därför att Socialstyrelsen skärper tillsynen över tillämpningen av de allmänna råd som utfärdats på detta område. Frågan om rättsintyg bör också behandlas i läkarnas utbildning.

Socialtjänsten

Socialtjänsten har en betydelsefull roll när det gäller stöd till brottsoffer. Dess personal kommer ofta i kontakt med människor som har varit utsatta för brott. Utredningen föreslår att det i socialtjänstlagen införs en särskild bestämmelse om socialtjänstens ansvar för brottsoffer. Vidare föreslås att de utbildningsinsatser för personal inom socialtjänsten som regeringen har föreslagit i propositionen Kvinnofrid även skall innehålla mer allmänna frågor om brottsoffer. Detta gäller också regeringsuppdraget till Socialstyrelsen att leda ett utvecklingsarbete i frågor om våld mot kvinnor. Handlingsprogram och rutiner bör utarbetas inom socialtjänsten för omhändertagandet av brottsoffer. Utredningen föreslår vidare att frågan om ett erhållet skadestånd på grund av brott skall inverka på ett brottsoffers rätt till försörjningsstöd enligt socialtjänstlagen bör behandlas av den utredning som för närvarande ser över vissa frågor rörande socialtjänstlagen och socialtjänstens uppgifter (dir.1997:109).

Medling i brottsoffrens intresse

Försöksverksamhet med medling mellan gärningsman och offer pågår på flera platser i Sverige. Socialtjänsten är engagerad antingen som initiativtagare eller på annat sätt. Utredningen konstaterar att medling kan vara till fördel för brottsoffer under förutsättning att det tas tillbörlig hänsyn till dem i medlingssituationen. En utvidgad försöksverksamhet med medling liksom ytterligare utredning bedömer utredningen som positivt.

Brottsoffermyndigheten och brottsofferfonden

Brottsoffermyndigheten

Utredningen anser att Brottsoffermyndigheten, som inrättades år 1994, får anses uppfylla de intentioner som lagstiftaren hade när myndigheten inrättades, nämligen att verksamhetens övergripande uppgift skulle vara att främja brottsoffers rättigheter, behov och intressen. Utredningen anser inte att det finns skäl att tillskapa en brottsofferombudsman vare sig som en särskild tjänst eller i förening med chefskapet för Brottsoffermyndigheten.

Brottsofferfonden

Brottsofferfonden, som inrättades samtidigt som Brottsoffermyndigheten, lämnar ett betydelsefullt stöd till forskning, utbildning, information och

annan utvecklingsverksamhet som gäller brottsofferfrågor. Fonden tillförs i huvudsak medel genom brottsofferavgiften. En sådan avgift på 300 kr åläggs den som döms för ett eller flera brott, om fängelse ingår i straffskalan för något av brotten. Utredningen föreslår att begränsningen att bidrag ur fonden bara får lämnas till löpande verksamhet, om det finns särskilda skäl, tas bort så att de ideella organisationerna i större omfattning kan få bidrag till sin verksamhet från fonden. Utredningen har också prövat frågan om uppbörd eller indrivning av brottsofferavgifterna behöver effektiviseras men funnit att så inte är fallet.

För att tillföra fonden medel föreslår utredningen att brottsofferavgiften höjs från 300 kr till 500 kr. Genom denna höjning beräknas fonden få ett tillskott på cirka 7 miljoner kr per år. Utredningen föreslår att tillskottet reserveras för bidrag till de ideella organisationerna, främst den löpande verksamheten.

Brottsskadeersättning och andra ersättningsfrågor

Handläggningen av brottsskadeärenden överfördes till Brottsoffermyndigheten från den tidigare Brottsskadenämnden i samband med att myndigheten inrättades år 1994. Utredningen konstaterar att Brottsoffermyndighetens hantering av brottsskadeärendena fungerar väl. Utredningen föreslår att det införs en möjlighet för den skadelidande att få brottsskadeersättning i förskott i särskilt ömmande fall. Det försäkringskydd för skador på grund av brott som erbjuds genom kollektiva och privata försäkringar och som omfattar skador på grund av brott är i huvudsak tillfredsställande.

Ideella organisationer

De ideella organisationerna, brottsoffer- och kvinnojourer m.fl., utgör ett viktigt komplement till samhällets stöd åt brottsoffer. Utredningen anser det angeläget att tillgängligheten till dessa organisationer ökar. Det tillskott om cirka 7 miljoner kr per år som brottsofferfonden kommer att få genom höjningen av brottsofferavgiften bör därför tillföras de ideella organisationer som arbetar med brottsofferinriktad verksamhet att användas för t.ex. anställning av brottsofferassistenter. Utredningen avvisar en ordning med statligt anställda brottsofferassistenter liksom assistenter anställda av Brottsofferjourernas riksförbund. I stället föreslås att de jourer och andra ideella organisationer som vill samverka går samman och ansöker om medel hos brottsofferfonden för att anställa en assistent eller på annat sätt ordna sin verksamhet så att tillgängligheten ökar. På så sätt kan assistenterna placeras där behovet finns. Samarbete mellan olika lokala ideella organisationer bör prioriteras vid medelstildelning ur fonden.

Andra åtgärder för att stärka brottsoffrens ställning

Prop. 2000/01:79
Bilaga 1

Kronofogdemyndighetens underrättelseskyldighet till målsägande m.m.

Utredningen har bl.a. genom en enkätundersökning till landets kronofogdemyndigheter försökt utvärdera en reform från år 1994 som syftade till att underlätta för målsäganden att få ut ett tilldömt skadestånd. Reformen innebär att en målsägande, som är fysisk person, inte självbehöver ta initiativ till att frågan om verkställighet tas upp. Domen eller strafföreläggandet skickas direkt till kronofogdemyndigheten som sedan underrättar målsäganden. Någon tillförlitlig uppföljning har dock inte gått att genomföra eftersom det saknas statistik som särskilt visar de mål där underrättelse sker. Utredningen föreslår att Riksskatteverket ges i uppdrag att se till att statistiken förbättras i detta avseende. Vidare föreslås att Riksskatteverket får i uppdrag att ta fram bättre och mer lättförståeliga blanketter för kronofogdemyndigheternas underrättelser till målsäganden och för ansökan om verkställighet. Domstolsverket och Riksskatteverket bör få i uppdrag att utarbeta informationsmaterial om verkställighetsförfarandet som kan ges till både målsäganden och den dömde i samband med domen.

Bistånd till brottsoffer utomlands

Utredningen har behandlat de regler om rättshjälp i utlandsangelägenheter och ekonomiskt bistånd till svenska medborgare i utlandet som ändrades år 1994. Reglernas tillämpning har år 1996 undersökts av Domstolsverket vad gäller rättshjälp och av Utrikesdepartementet avseende annat ekonomiskt bistånd. Utredningen konstaterar att det endast finns ett fåtal ärenden av båda kategorierna och anser det därför inte meningsfullt att för närvarande göra någon ytterligare undersökning.

Lagstiftningen om rättspsykiatrisk vård

Utredningen har behandlat de bestämmelser som gäller vårdinrättningarnas skyldighet att i vissa fall underrätta målsäganden om att den som har dömts till rättspsykiatrisk vård vistas utanför vårdinrättningen. Med hänsyn till att Tvångspsykiatrikommittén (dir. 1995:140) ser över denna fråga finner utredningen inte skäl att lämna förslag i den delen.

Kriminalvårdens underrättelseskyldighet till målsäganden m.m.

I propositionen Ändringar i kriminalvårdslagstiftningen, m.m. (prop. 1997/98:95) har regeringen lämnat förslag om underrättelse till målsäganden om en intagens utevistelser i vissa fall. Förslaget innebär bl.a. att vissa restriktiva undantag från underrättelseskyldigheten medges när en underrättelse om en planerad vistelse utanför anstalten på grund av bevakning eller andra förhållanden framstår som uppenbart obehövlig eller när en underrättelse kan tänkas medföra fara för den intagnes liv eller hälsa. Regeringen har vidare i propositionen Vissa reformer av påföljdssystemet (prop. 1997/98:96) föreslagit en ny lag om verkställighet av slutna ungdomsvård. I lagförslaget finns en bestämmelse om

underrättelse till målsägande med i huvudsak samma innehåll som den ovan nämnda. Utredningen anser inte att förslagen åsidosätter målsägandens befogade intressen att få information.

Prop. 2000/01:79
Bilaga 1

Åtgärder i anledning av hot mot målsägande och vittnen

Utredningen har gått igenom de olika åtgärder som kan vidtas när en målsägande eller ett vittne är utsatt för hot. Vidare har utredningen genom rättsstatistiken och enkäter till polis, åklagare, domstolar och advokater försökt utröna omfattningen och utvecklingen av hot och andra övergrepp mot målsägande och vittnen. Genom enkäterna har utredningen även sökt svar på om övergreppens karaktär har förändrats. Resultatet av utredningens undersökning tyder på att det relativt sällan förekommer att bevispersoner utsätts för övergrepp. Vare sig rättsstatistiken eller enkätsvaren tyder på att det skett någon egentlig ökning av antalet övergrepp eller att övergreppen skulle ha ändrat karaktär de senaste åren. I de flesta fall av hot mot bevispersoner är de åtgärder som rättsväsendet för närvarande kan använda tillräckliga för att skydda dessa. Det är emellertid väsentligt att det finns beredskap och rutiner inom rättsväsendet för att ge bevispersoner det skydd som behövs.

För att skapa ett bättre skydd i de mer allvarliga fallen föreslår utredningen att Rikspolisstyrelsen får i uppdrag att i samråd med Riksåklagaren och Kriminalvårdsstyrelsen utarbeta ett nationellt handlingsprogram för skydd av bevispersoner i enlighet med vad som sägs i Europarådets rekommendation R (97) 13 om hot mot vittnen m.m. Vidare bör Domstolsverket få i uppdrag att starta en försöksverksamhet med videoteknik vid förhör med hotade bevispersoner i domstol.

Utredningen har även övervägt en ordning med möjlighet för bevispersoner att under vissa förutsättningar få vara anonyma i förhållande till den tilltalade. Det förhållandet att hot och andra övergrepp mot målsägande och vittnen enligt utredningens undersökningar förekommer relativt sällan och inte har ökat i någon större omfattning talar mot att införa en sådan ordning liksom vad som i övrigt framgår av undersökningarna, nämligen att de övergrepp som förekommer främst riktas mot personer som den tilltalade har en relation till. En möjlighet till anonymitet skulle alltså inte ge något skydd i sådana fall. Ett tungt vägande skäl mot anonymitetsregler är att försvararen, som vid utfrågningen av målsäganden eller vittnet ofta kommer att få kännedom om bevispersonens identitet, måste förtiga detta för sin klient och på så sätt hamnar i en konfliktsituation gentemot klienten. Mot bakgrund av nämnda omständigheter och det förhållandet att principen om offentlighet och parts rätt till fullständig insyn i processmaterialet inte bör åsidosättas utan mycket starka skäl finner utredningen det för närvarande inte motiverat föreslå en sådan ordning.

Det skydd som finns för förföljda personer inom folkbokföringen, t.ex. kvarskrivning på den tidigare adressen, har förbättrats genom författningsändringar som i huvudsak trädde i kraft den 1 januari 1998. Utredningen föreslår att skyddet kompletteras med särskilda forumregler i tvistemål för förföljda personer. Vidare föreslås att det införs en

möjlighet för personer som har fått fingerade personuppgifter att få ersättning för kostnader i samband med identitetsbytet.

Prop. 2000/01:79
Bilaga 1

Brottsförebyggande verksamhet ur ett brottsofferperspektiv

Sedan utredningens direktiv beslutades i juni 1995 har det skett mycket på det brottsförebyggande området. Regeringen har presenterat ett nationellt brottsförebyggande program, som tar upp bl.a. kopplingen mellan brottsförebyggande arbete och brottsofferarbete. Vidare har en kommitté för genomförande av programmet tillsatts. Utredningen utgår från att den kommittén i sitt arbete beaktar de konsekvenser som de brottsförebyggande åtgärderna har från brottsoffersynpunkt. Det är viktigt att brottsoffrens situation uppmärksammas i den brottsförebyggande verksamheten. Med hänsyn till den koppling som finns mellan brottsförebyggande arbete och brottsofferarbete kan utredningens förslag sägas ha även en brottsförebyggande effekt.

Ekonomiska konsekvenser av utredningens förslag

De flesta av utredningens förslag kan genomföras utan nämnvärda kostnadsökningar. Tillskottet till de ideella organisationerna är finansierat genom en höjning av brottsofferavgiften. Den samlade effekten av utredningens förslag, nämligen en förbättring av brottsoffrens situation, bör få en positiv inverkan på samhällsekonomin i stort t.ex. genom ett minskat antal sjukskrivningar. Minskat lidande och en högre livskvalitet för personer som har varit utsatta för brott går dock inte att mäta i pengar.

1 Förslag till lag om ändring i lagen (1988:609) om målsägandebitråde

Härigenom föreskrivs i fråga om lagen (1988:609) om målsägandebitråde

dels att lagens rubrik skall ha följande lydelse,

dels att 1–4, 7 och 8 §§ skall ha följande lydelse,

dels att det i lagen skall införas fyra nya paragrafer, 1 a–1 c och 5 a §§.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

Lag (1988:609) om målsägandebitråde

Lag (1988:609) om målsägandebitråde och stödperson

1 §¹

När förundersökning har inletts skall ett särskilt biträde för målsäganden (målsägandebitråde) förordnas i mål om

1. brott enligt 6 kap. brottsbalken, om det inte är uppenbart att målsäganden saknar behov av sådant biträde,

2. brott enligt 3 eller 4 kap. brottsbalken, på vilket fängelse kan följa, eller enligt 8 kap. 5 eller 6 § brottsbalken eller försök, förberedelse eller stämpling till sådant brott, om det med hänsyn till målsägandens personliga relation till den misstänkte eller andra omständigheter kan antas att målsäganden har behov av sådant biträde,

3. annat brott *enligt brottsbalken*, på vilket fängelse kan följa, om det med hänsyn till målsägandens personliga förhållanden och övriga omständigheter kan antas att målsäganden har ett särskilt starkt behov av sådant biträde

3. annat brott på vilket fängelse kan följa, om det med hänsyn till målsägandens personliga förhållanden och övriga omständigheter kan antas att målsäganden har ett särskilt starkt behov av sådant biträde

1 a §

När förundersökning har inletts kan en lämplig person förordnas som stöd och hjälp (stödperson) åt målsägande som skall höras i mål om brott på vilket fängelse kan följa, om målsäganden har behov av ett sådant stöd.

1 b §

Har efterlevande make, sambo, bröstarvinge, fader, moder eller syskon till någon som dödats

¹ Senaste lydelse 1994:59.

genom brott med hänsyn till sina personliga förhållanden eller andra omständigheter behov av ett målsägandebiträde skall ett sådant biträde förordnas när förundersökning har inletts.

Första stycket gäller också för förordnande av stödperson för efterlevande.

För ett förordnande enligt denna paragraf gäller i övrigt samma bestämmelser som för ett målsägandebiträde eller stödperson åt en målsägande.

1 c §

Målsägandebiträde får förordnas i högre rätt, om åklagaren eller den tilltalade har överklagat domen i ansvarsdelen.

Målsägandebiträde och stödperson får förordnas i högre rätt, om åklagaren eller den tilltalade har överklagat domen i ansvarsdelen.

2 §²

Målsägandebiträde får inte förordnas sedan åklagaren har beslutat att allmänt åtal inte skall väckas eller att sådant åtal skall läggas ned.

Målsägandebiträde eller stödperson får inte förordnas sedan åklagaren har beslutat att allmänt åtal inte skall väckas eller att sådant åtal skall läggas ned.

3 §³

Målsägandebiträdet skall ta till vara målsägandens intressen i målet samt lämna stöd och hjälp till målsäganden.

Målsägandebiträdet skall bistå målsäganden med att föra talan om enskilt anspråk i anledning av brottet, om detta inte görs av åklagaren.

Målsägandebiträdet skall bistå målsäganden med att föra talan om enskilt anspråk i anledning av brottet, om detta inte görs av åklagaren. Målsägandebiträdet skall även i övrigt ta till vara målsägandens intressen i målet och bistå målsäganden med att få ut tilldömt skadestånd samt lämna stöd och hjälp i den mån målsägandens behov i det avseendet inte tillgodoses av en stödperson.

Målsägandebiträdets uppgift kvarstår även om talan avskilts enligt 22 kap. 5 § rättegångsbalken för att handläggas som särskilt mål enligt reglerna för tvistemål, såvida inte målet handläggs enligt 1 kap.

Målsägandebiträdets och stödpersonens uppgift kvarstår även om talan avskilts enligt 22 kap. 5 § rättegångsbalken för att handläggas som särskilt mål enligt reglerna för tvistemål, såvida målet inte hand-

² Senaste lydelse 1994:59.

³ Senaste lydelse 1994:59.

3 d § rättegångsbalken. Målsägandebiträdets uppgift kvarstår också om tingsrättens dom överklagas endast i fråga om enskilt anspråk.

läggs enligt 1 kap. 3 d § rättegångsbalken. Målsägandebiträdets *och stödpersonens* uppgift kvarstår också om tingsrättens dom överklagas endast i fråga om enskilt anspråk.

4 §⁴

Målsägandebiträde förordnas på begäran av målsäganden eller när det annars finns anledning till det. Vid *förordnandet* tillämpas 26 § första stycket rättshjälpslagen (1996:1619).

Målsägandebiträde *eller stödperson* förordnas på begäran av målsäganden eller när det annars finns anledning till det. Vid *förordnande av målsägandebiträde* tillämpas 26 § första stycket rättshjälpslagen (1996:1619).

I fråga om byte av målsägandebiträde och rätt för sådant biträde att sätta någon annan i sitt ställe tillämpas 26 § andra och tredje styckena rättshjälpslagen.

Byte av stödperson får ske, om det finns skäl för det.

Målsägandebiträdet skall entledigas, om det är påkallat med hänsyn till förhållandena i målet eller om det annars finns skäl för det.

Målsägandebiträdet *eller stödpersonen* skall entledigas, om det är påkallat med hänsyn till förhållandena i målet eller om det annars finns skäl för det.

I övrigt tillämpas i fråga om målsägandebiträde rättegångsbalkens regler om rättegångsbiträde.

5 a §

Stödpersonen har rätt till ersättning av allmänna medel för inställelse vid förhör under förundersökningen och rättegången enligt bestämmelser som regeringen meddelar.

7 §⁵

Beslut som avser stödperson fattas under förundersökningen av undersökningsledaren. Beslutet skall prövas av rätten om målsäganden begär det.

Beslut i frågor som avses i denna lag fattas av rätten. I de fall som avses i 6 § får dock målsägandebiträdet själv besluta om utredning i samma utsträckning som enligt 17 § rättshjälpslagen (1996:1619)

Beslut i *övriga* frågor som avses i denna lag fattas av rätten. I de fall som avses i 6 § får dock målsägandebiträdet själv besluta om utredning i samma utsträckning som enligt 17 § rättshjälpslagen

⁴ Senaste lydelse 1996:1644.

⁵ Senaste lydelse 1996:1644.

gäller för biträde vid rättshjälp.

(1996:1619) gäller för biträde vid rättshjälp.

Prop. 2000/01:79
Bilaga 2

8 §⁶

Bestämmelserna i 31 kap. rättegångsbalken om skyldighet för den tilltalade eller annan att till staten återbetala kostnader för försvarare som enligt rättens beslut har betalats av allmänna medel gäller även i fråga om kostnader för målsägandebiträde. I mål där målsägandebiträdets uppgifter kvarstår enligt 3 § andra stycket gäller beträffande dessa kostnader bestämmelserna i 18 kap. rättegångsbalken om ansvar för motparts rättegångskostnader.

Bestämmelserna i 31 kap. rättegångsbalken om skyldighet för den tilltalade eller annan att till staten återbetala kostnader för försvarare som enligt rättens beslut har betalats av allmänna medel gäller även i fråga om kostnader för målsägandebiträde *och stödperson*. I mål där målsägandebiträdets *och stödpersonens* uppgifter kvarstår enligt 3 § andra stycket gäller beträffande dessa kostnader bestämmelserna i 18 kap. rättegångsbalken om ansvar för motparts rättegångskostnader.

Denna lag träder i kraft den 1 juli 1999.

⁶ Senaste lydelse 1996:1644.

2 Förslag till lag om ändring i rättegångsbalken

Prop. 2000/01:79
Bilaga 2

Härigenom föreskrivs att 10 kap. 1 §, 20 kap.15 §, 23 kap. 10 §, 36 kap. 17 §, 40 kap. 10 § och 49 kap. 5 § rättegångsbalken skall ha följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

10 kap.

1 §¹

Laga domstol i tvistemål i allmänhet är rätten i den ort, där svaranden har sitt hemvist.

Är svaranden folkbokförd i Sverige anses som hans hemvist den ort där han var folkbokförd den 1 november föregående år.

För bolag, förening eller annat samfund, stiftelse eller annan sådan inrättning gälle som hemvist den ort, där styrelsen har sitt säte eller, om säte för styrelsen ej är bestämt eller styrelse ej finnes, där förvaltningen föres. Lag samma vare i fråga om kommun eller annan sådan menighet.

Dödsbo sökes vid den rätt, där den döde skolat svara.

Den som icke äger känt hemvist vare sig inom eller utom riket sökes där han uppehåller sig. Är han svensk medborgare och uppehåller han sig utom riket eller är hans uppehållsort okänd, sökes han där han inom riket senast haft hemvist eller uppehållit sig.

Om en person har medgetts att använda fingerade personuppgifter enligt lagen (1991:483) om fingerade personuppgifter eller om sekretess enligt 7 kap. 15 § sekretesslagen (1980:100) gäller för personens folkbokföringsuppgifter, får talan väckas mot denne vid rätten i den ort, där käranden har sitt hemvist. Saknar käranden hemvist i Sverige får talan väckas vid Stockholms tingsrätt.

20 kap.

10 §

Målsägande, som hörs med anledning av åklagarens talan, får åtföljas av lämplig person som personligt stöd (stödperson) under rättegången. *Sådan stödperson* som rätten har kännedom om skall om möjligt underrättas om rättegången.

I vissa fall kan målsägande-

Målsägande, som hörs med anledning av åklagarens talan, får åtföljas av en lämplig person som personligt stöd under rättegången. *En sådan person* som rätten har kännedom om skall om möjligt underrättas om rättegången.

I vissa fall kan målsägande-

¹ Senaste lydelse 1991:485.

biträde förordnas enligt lagen (1988:609) om målsägandebitråde.

Målsägandebitråde skall kallas till huvudförhandling eller annat sammanträde i rätten där målsäganden eller målsägandens ställföreträdare skall höras.

biträde *och stödperson* förordnas enligt lagen (1988:609) om målsägandebitråde och stödperson.

Målsägandebitråde *och stödperson* skall kallas till huvudförhandling eller annat sammanträde i rätten där målsäganden eller målsägandens ställföreträdare skall höras.

Prop. 2000/01:79
Bilaga 2

23 kap.

10 §²

Vid förhör skall såvitt möjligt ett av undersökningsledaren anmodat trovärdigt vittne närvara.

Undersökningsledaren skall bestämma om någon annan än ett vittne får närvara vid förhör. Vid förhör, som enligt 18 § andra stycket hålls på den misstänktes begäran, har han och hans försvarare rätt att närvara. Även vid annat förhör får försvarare närvara, om det kan ske utan men för utredningen.

Målsägandebitråde har rätt att närvara vid förhör med målsäganden. Detsamma gäller en stödperson, om hans närvaro inte är till men för utredningen.

Målsägandebitråde har rätt att närvara vid förhör med målsäganden. Detsamma gäller en stödperson, om hans närvaro inte är till men för utredningen, *liksom ett personligt stöd enligt 20 kap. 15 § rättegångsbalken.*

Är den som hörs under 15 år, bör den som har vårdnaden om honom vara närvarande vid förhöret, om det kan ske utan men för utredningen.

Undersökningsledaren får förordna att vad som förekommit vid förhör inte får uppenbaras.

36 kap.

17 §³

Ett vittnesförhör skall inledas av den part som åberopat förhöret, om inte rätten bestämmer annat. Vid förhöret skall vittnet först beredas tillfälle att på egen hand eller, om det behövs, med stöd av frågor avge sin berättelse i ett sammanhang.

Motparten skall sedan få tillfälle att höra vittnet. Om motparten inte är närvarande eller om det av annan anledning behövs, bör rätten leda denna del av förhöret.

Därefter får rätten och parterna ställa ytterligare frågor till vittnet. Den part som åberopat förhöret bör först få tillfälle till detta.

Därefter får rätten och parterna ställa ytterligare frågor till vittnet. Den part som åberopat förhöret bör först få tillfälle till detta. *Även en målsägande som inte för talan har rätt att ställa frågor till vittnet.*

² Senaste lydelse 1994:420.

³ Senaste lydelse 1987:747.

Har ingen av parterna eller båda åberopat förhöret, skall detta inledas av rätten, om det inte är lämpligare att någon av parterna inleder förhöret.

Frågor, som genom sitt innehåll, sin form eller sättet för deras framställande inbjuder till visst svar, får inte ställas annat än om det vid förhör enligt andra stycket behövs för att undersöka i vad mån vittnets berättelse stämmer med det verkliga händelseförloppet. Rätten skall avvisa frågor, som uppenbart inte hör till saken eller som är förvirrande eller på annat sätt otillbörliga.

40 kap.

10 §

Då sakkunnig höres muntligen, företages förhöret av rätten. Med rättens tillstånd må dock sakkunnig höras av parterna. Rätten och parterna äge ställa frågor till den sakkunnige.

Då sakkunnig höres muntligen, företages förhöret av rätten. Med rättens tillstånd må dock sakkunnig höras av parterna. Rätten och parterna äge ställa frågor till den sakkunnige. *Även en målsägande som inte för talan i målet får ställa frågor till denne.*

Rätten skall avvisa frågor, som uppenbart ej höra till saken eller som äro förvirrande eller eljest otillbörliga.

Har den sakkunnige avgivit skriftligt utlåtande, må, om rätten finner det lämpligt, utlåtandet helt eller delvis uppläsas.

49 kap.

5 §⁴

En tingsrätts beslut får överklagas särskilt, om tingsrätten i beslutet

1. avvisat ett ombud, ett biträde eller en försvarare eller ogillat ett yrkande om detta,
2. ogillat ett yrkande av tredje man att få delta i rättegången som intervenient eller målsägande eller prövat fråga enligt 13 kap. 7 § om övertagande av ett käromål,
3. förelagt en part eller någon annan att lägga fram skriftligt bevis eller att tillhandahålla föremål för syn eller besiktning eller vid prövning enligt 3 kap. 3 § andra stycket 4 eller 5 tryckfrihetsförordningen eller 2 kap. 3 § andra stycket 4 eller 5 yttrandefrihetsgrundlagen funnit det vara av synnerlig vikt att en uppgift som avses där lämnas vid vittnesförhör eller förhör med en part under sanningsförsäkran,
4. prövat en fråga om utdömande av förelagt vite eller häkte eller om ansvar för förseelse i rättegången eller om skyldighet för någon att ersätta rättegångskostnad,
5. prövat en fråga om ersättning eller förskott av allmänna medel till målsägande eller enskild part eller om ersättning eller förskott till biträde, försvarare, vittne, sakkunnig eller någon annan,
6. prövat en fråga i tvistemål om kvarstad eller annan åtgärd enligt 15 kap. eller i brottmål om häktning, restriktioner enligt 24 kap. 5 a §, en

⁴ Senaste lydelse 1996:1624.

åtgärd som avses i 25–28 kap. eller omhändertagande enligt 28 kap. brottsbalken,

Prop. 2000/01:79
Bilaga 2

7. avslagit en begäran om biträde eller försvarare eller till sådant uppdrag utsett någon annan än parten föreslagit, 7. avslagit en begäran om *stödperson*, biträde eller försvarare eller till sådant uppdrag utsett någon annan än parten föreslagit,

8. prövat en fråga som gäller rättshjälp enligt rättshjälplagen (1996:1619) i annat fall än som avses i 5 eller 7,

9. avslagit en begäran om att ersättning till vittne som åberopats av en enskild part skall utgå av allmänna medel enligt 36 kap. 24 § andra stycket eller

10. prövat en fråga enligt 33 kap. brottsbalken om avräkning av tiden för vissa frihetsberövanden.

Denna lag träder i kraft den 1 juli 1999.

3 Förslag till lag om ändring i äktenskapsbalken

Prop. 2000/01:79
Bilaga 2

Härigenom föreskrivs att 14 kap. 3 § äktenskapsbalken skall ha följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

14 kap.

3 §

Äktenskapsmål tas upp av tingsrätten i den ort där kvinnan eller mannen har sitt hemvist. Har ingen av dem hemvist här i landet, tas målet upp av Stockholms tingsrätt.

Äktenskapsmål tas upp av tingsrätten i den ort där kvinnan eller mannen har sitt hemvist. Har ingen av dem hemvist här i landet *eller har den make som har hemvist här medgetts att använda fingerade personuppgifter enligt lagen (1991:483) om fingerade personuppgifter eller gäller sekretess enligt 7 kap. 15 § sekretesslagen (1980:100) för den makens folkbokföringsuppgifter*, tas målet upp av Stockholms tingsrätt.

Denna lag träder i kraft den 1 juli 1999.

4 Förslag till lag om ändring i föräldrabalken

Prop. 2000/01:79
Bilaga 2

Härigenom föreskrivs att 6 kap. 17 § föräldrabalken skall ha följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

6 kap.

17 §¹

Frågor om vårdnad eller umgänge tas upp av rätten i den ort där barnet har sitt hemvist. *Sådana frågor* kan tas upp även i samband med äktenskapsmål. Om det inte finns någon behörig domstol, tas frågorna upp av Stockholms tingsrätt.

Frågor om vårdnad eller umgänge tas upp av rätten i den ort där barnet har sitt hemvist. *Har barnet medgetts att använda fingerade personuppgifter enligt lagen (1991:483) om fingerade personuppgifter eller gäller sekretess enligt 7 kap. 15 § sekretesslagen (1980:100) för barnets folkbokföringsuppgifter tas sådana frågor upp av rätten i den ort där käranden har sitt hemvist eller, om denne saknar hemvist i Sverige, av Stockholms tingsrätt. Frågor om vårdnad och umgänge* kan tas upp även i samband med äktenskapsmål. Om det inte finns någon behörig domstol, tas frågorna upp av Stockholms tingsrätt.

Frågor om vårdnad som avses i 4–8 och 10 §§ samt 10 b § andra stycket samt frågor om umgänge som avses i 15 § handläggs i den ordning som är föreskriven för tvistemål. Står barnet under vårdnad av båda föräldrarna eller en av dem och är föräldrarna överens i saken, får de väcka talan genom gemensam ansökan.

Övriga frågor om vårdnad handläggs i den ordning som gäller för domstolsärenden.

I mål om vårdnad kan underhållsbidrag för barnet yrkas utan stämning.

Dom i mål om vårdnad eller umgänge får meddelas utan huvudförhandling, om parterna är överens i saken.

Denna lag träder i kraft den 1 juli 1999.

¹ Senaste lydelse 1994:1433.

5 Förslag till lag om ändring i lagen (1991:483) om fingerade personuppgifter

Prop. 2000/01:79
Bilaga 2

Härigenom föreskrivs att 7 § lagen (1991:483) om fingerade personuppgifter skall ha följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

7 §¹

Rikspolisstyrelsen skall bistå den som har fått medgivande att använda fingerade personuppgifter vid kontakter med andra myndigheter och i övrigt lämna den hjälp som krävs, om den enskildes hjälpbehov inte kan tillgodoses på annat sätt.

Rikspolisstyrelsen får i skälig omfattning tillerkänna den person som har medgetts att använda fingerade personuppgifter ersättning för de kostnader som kan ha uppkommit till följd av medgivandet, i den mån ersättning inte kan utgå på annat sätt.

Rikspolisstyrelsens beslut i ersättningsfrågan skall på begäran av den enskilde prövas av Stockholms tingsrätt. Begäran om en sådan prövning skall göras hos Rikspolisstyrelsen, som i så fall skall överlämna ärendet till rätten.

Denna lag träder i kraft den 1 juli 1999.

¹ Senaste lydelse 1997:988.

7 Förslag till lag om ändring i lagen (1987:713) om homosexuella sambor

Prop. 2000/01:79
Bilaga 2

Härigenom föreskrivs att lagen (1987:713) om homosexuella sambor¹ skall ha följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

Om två personer bor tillsammans i ett homosexuellt förhållande, skall vad som gäller i fråga om sambor enligt följande lagar och bestämmelser tillämpas även på de homosexuella samborna:

1. lagen (1987:232) om sambors gemensamma hem,
2. ärvdabalken,
3. jordabalken,
4. 10 kap. 9 § rättegångsbalken,
5. 4 kap. 19 § första stycket utsökningsbalken,
6. 19 § första stycket, punkt 1 nionde stycket och punkt 3 sjunde stycket av anvisningarna till 31 § samt punkterna 3 a, 3 b och 4 av anvisningarna till 33 § kommunalskattelagen (1928:370),
7. lagen (1941:416) om arvsskatt och gåvoskatt,
8. bostadsrättslagen (1991:614),
9. lagen (1981:131) om kallelse på okända borgenärer,
10. 5 kap. 18 § tredje stycket fastighetsbildningslagen (1970:988),
11. 10 § insiderlagen (1990:1342),
12. 14 kap. 3 §, 4 § tredje stycket och 8 § tredje stycket vallagen (1997:157),
13. 36 § första stycket lagen (1972:704) om kyrkofullmäktigeval, m.m.,
14. 4 § lagen (1997:159) om brevröstning i vissa fall,
15. lagen (1993:1469) om uppskovsavdrag vid byte av bostad,
16. 10 kap. 18 §, 11 kap. 2, 15 och 16 §§, 12 kap. 7 och 8 §§ samt 16 kap. 7 och 9 §§ föräldrabalken,
17. säkerhetsskyddslagen (1996:627), *samt*
17. säkerhetsskyddslagen (1996:627),
18. lagen (1996:1231) om skattereduktion för fastighetsskatt i vissa fall vid 1997-2001 års taxeringar.
18. lagen (1996:1231) om skattereduktion för fastighetsskatt i vissa fall vid 1997-2001 års taxeringar, *samt*

19. lagen (1988:609) om målsägandebiträde och stödperson.

Förutsätter dessa lagar eller bestämmelser att samborna skall vara ogifta, gäller det också de homosexuella samborna.

Denna lag träder i kraft den 1 juli 1999.

¹ Senaste lydelse 1998:775.

8 Förslag till lag om ändring i lagen (1994:419) om brottsofferfond

Prop. 2000/01:79
Bilaga 2

Härigenom föreskrivs att 1 § lagen (1994:419) om brottsofferfond skall ha följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

1 §

Den som döms för ett eller flera brott skall, om fängelse ingår i straffskalan för något av brotten, i domen åläggas att betala en avgift på 300 kr. Detsamma gäller när fråga om ansvar för brott tas upp av åklagare genom strafföreläggande.

Den som döms för ett eller flera brott skall, om fängelse ingår i straffskalan för något av brotten, i domen åläggas att betala en avgift på 500 kr. Detsamma gäller när fråga om ansvar för brott tas upp av åklagare genom strafföreläggande.

Avgift skall inte tas ut om påföljdseftergift meddelas.

-
1. Denna lag träder i kraft den 1 juli 1999.
  2. För brott som har begåtts före ändringens ikraftträdande gäller inte den högre avgiften.

9 Förslag till lag om ändring i socialtjänstlagen (1980:620)

Prop. 2000/01:79
Bilaga 2

Härigenom föreskrivs att det i socialtjänstlagen (1980:620) skall tas in en ny paragraf, 8 a §, av följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

8 a §

Socialnämnden bör verka för att den som har drabbats av brott får det stöd och den hjälp som den brottsdrabbade personen liksom dennes anhöriga behöver

---

Denna lag träder i kraft den 1 juli 1999.

10 Förslag till lag om ändring i brottsskadelagen (1978:413)

Prop. 2000/01:79
Bilaga 2

Härigenom föreskrivs att det i brottsskadelagen (1978:413) skall tas in en ny paragraf, 18 §, av följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

18 §

Om det med hänsyn till den skadelidandes behov av omedelbar hjälp finns synnerliga skäl, får brottsskadeersättningen helt eller delvis betalas ut i förskott.

Denna lag träder i kraft den 1 juli 1999.

Förteckning över remissinstanserna

Prop. 2000/01:79
Bilaga 3

Barnombudsmannen, Brottsförebyggande rådet, Brottsofferjourernas riksförbund, Brottsoffermyndigheten, Dalarnas läns landsting, Domstolsverket, Ekobrottsmyndigheten, Finansförbundet, Folkhälsoinstitutet, Forum för frivilligt socialt arbete, Frälsningsarmén, Föreningen Brottsoffer, Föreningen Sveriges polischefer, Föreningen Sveriges socialchefer, Föreningen Våga Värna Varandra – Riksorganisationen mot brott, Försäkringsförbundet, Gävle tingsrätt, Göteborgs kommun, Göteborgs tingsrätt, Helsingborgs tingsrätt, Hovrätten över Skåne och Blekinge Huddinge kommun, Juridiska fakulteten vid Uppsala universitet, Justitiekanslern, Kalmar kommun, Kiruna kommun, Kriminalvårdsstyrelsen, Kriminologiska institutionen vid Stockholms universitet, Landsorganisationen i Sverige, Landstingsförbundet, Luleå tingsrätt, Lunds kommun, Medicinska fakulteten vid Linköpings universitet, Nämndemännens Riksförbund, Regionförbundet i Skåne, Riksdagens ombudsmän, Riksförbundet Barnens Rätt i Samhället, Riksförsäkringsverket, Rikskvinnocentrum, Riksorganisationen för anhöriga till våldsdödade, Riksorganisationen för kvinnojourer i Sverige, Rikspolisstyrelsen, Riksskatteverket, Riksåklagaren, Rädda barnens riksorganisation, Rättshjälpsmyndigheten, Rättsmedicinalverket, Samhällsvetenskapliga fakulteten vid Lunds universitet, Socialstyrelsen, Statens institutionsstyrelse, Stockholms läns landsting, Stockholms tingsrätt, Sundsvalls tingsrätt, Svea hovrätt, Svensk Handel, Svenska arbetsgivarföreningen, Svenska Bankföreningen, Svenska kommunförbundet, Svenska kyrkans centralstyrelse, Svenska Läkarsällskapet, Svenska Mansjourers riksorganisation, Svenska polisförbundet, Svenska Röda Korset, Sveriges Advokatsamfund, Sveriges Akademikers centralorganisation, Sveriges domareförbund, Sveriges Kvinnojourers riksförbund, Sveriges Läkarförbund, Sveriges Psykologförbund, Sveriges Riksförbund för brottsdrabbade resenärer, Tjänstemännens centralorganisation, Umeå Brottsofferjour, Uppsala kommun, Vårdförbundet SHSTF, Västernorrlands läns landsting, Växjö tingsrätt, Örebro tingsrätt, Östersunds kommun.

1 Förslag till lag om ändring i lagen (1988:609) om målsägandebiträde

Härigenom föreskrivs att 1 § lagen (1988:609) om målsägandebiträde skall ha följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

1 §¹

När förundersökning har inletts skall ett särskilt biträde för målsäganden (målsägandebiträde) förordnas i mål om

1. brott enligt 6 kap. brottsbalken, om det inte är uppenbart att målsäganden saknar behov av sådant biträde,

2. brott enligt 3 eller 4 kap. brottsbalken, på vilket fängelse kan följa, eller enligt 8 kap. 5 eller 6 § brottsbalken eller försök, förberedelse eller stämpling till sådant brott, om det med hänsyn till målsägandens personliga relation till den misstänkte eller andra omständigheter kan antas att målsäganden har behov av sådant biträde,

3. annat brott *enligt brottsbalken*, på vilket fängelse kan följa, om det med hänsyn till målsägandens personliga förhållanden och övriga omständigheter kan antas att målsäganden har ett särskilt starkt behov av sådant biträde.

3. annat brott på vilket fängelse kan följa, om det med hänsyn till målsägandens personliga förhållanden och övriga omständigheter kan antas att målsäganden har ett särskilt starkt behov av sådant biträde.

Denna lag träder i kraft den 1 juli 2001.

¹ Senaste lydelse 1994:59.

2 Förslag till lag om ändring i socialtjänstlagen (1980:620)

Härigenom föreskrivs att 8 a § socialtjänstlagen (1980:620)¹ skall ha följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Socialnämnden bör verka för att kvinnor som är eller har varit utsatta för våld eller andra övergrepp i hemmet *får* stöd och hjälp för att förändra sin situation.

Föreslagen lydelse

8 a §²

Socialnämnden bör verka för att *den som utsatts för brott och dennes anhöriga får stöd och hjälp. Socialnämnden bör härvid särskilt beakta att* kvinnor som är eller har varit utsatta för våld eller andra övergrepp i hemmet *kan vara i behov av* stöd och hjälp för att förändra sin situation.

Denna lag träder i kraft den 1 juli 2001.

¹ Lagen omtryckt 1988:871.

² Senaste lydelse 1998:409.

Lagrådets yttrande

Prop. 2000/01:79
Bilaga 5

Utdrag ur protokoll vid sammanträde 2001-02-09

Närvarande: f.d. justitierådet Staffan Vängby, justitierådet Leif Thorsson, regeringsrådet Rune Lavin.

Enligt en lagrådsremiss den 1 februari 2001 (Justitiedepartementet) har regeringen beslutat inhämta Lagrådets yttrande över förslag till

1. lag om ändring i lagen (1988:609) om målsägandebiträde,
2. lag om ändring i socialtjänstlagen (1980:620).

Förslagen har inför Lagrådet föredragits av departementssekreteraren Per-Anders Sunesson.

Lagrådet lämnar förslagen utan erinran.

Utdrag ur protokoll vid regeringssammanträde den 12 mars 2001

Närvarande: Hjelm-Wallén, ordförande, och statsråden Thalén, Sahlin, von Sydow, Klingvall, Östros, Messing, Engqvist, Larsson, Bodström

Föredragande: statsrådet Bodström

Regeringen beslutar proposition 2000/01:79 Stöd till brottsoffer